

**MEVSİLÎ'NİN MUHTAR ADLI ESERİNİN İBÂDÂT
VE MUAMELÂT BÖLÜMLERİNDE İMAMEYN'İN
İHTİLAFI OLAN YERLERİN TESPİT VE TAHLÎLİ**

Seyfullah KARA

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Davut YAYLALI
2017
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Seyfullah KARA

**MEVSİLÎ'NİN MUHTAR ADLI ESERİNİN İBÂDÂT VE
MUAMELÂT BÖLÜMLERİNDE İMÂMEYN'İN İHTİLAFI OLAN
YERLERİN TESPİT VE TAHLÎLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

20../12/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Mevsilî'nin Muhtar Adlı Eserinin İbâdât ve Muamelât Bölümlerinde İmameyn'in İhtilafı Olan Yerlerin Tespit ve Tahfîli" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20../12/2017

Seyfullah KARA

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında, Seyfullah KARA tarafından hazırlanan bu çalışma 20/12/ 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hakkı AYDIN

İmza:

Jüri Üyesi :Yrd. Doç. Dr. Muammer VURAL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20 / 12/ 2017

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ	X

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE ÖNEMİ	1
II. TAKİP EDİLEN YÖNTEM	2
III. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MEVİLÎ, EBÛ HANİFE, EBÛ YUSUF VE İMAM MUHAMMED'İN HAYATLARI VE ESERLERİ

1.1. MEVSİLÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ	4
1.1.1. Hayatı	4
1.1.2. Eserleri	5
1.2. EBÛ HANİFE'NİN HAYATI, HOCALARI VE ESERLERİ	6
1.2.1. Hayatı	6
1.2.2. Hocaları	10
1.2.3. Eserleri	11
1.3. EBÛ YUSUF'UN HAYATI, ESERLERİ ve HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	12
1.3.1. Hayatı	12
1.3.2. Hanefi Mezhebindeki Konumu	14
1.3.3. İctihad Usulû	15
1.3.4. Fıkıh İlmindeki Yeri	16
1.3.5. Eserleri	17
1.4. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI, ESERLERİ VE HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU	18
1.4.1. Hayatı	18
1.4.2. Hanefi Mezhebindeki Konumu	20

1.4.2.1. İctihad Anlayışı:	20
1.4.2.2. Metodu:.....	20
1.4.2.3. Hanefî Mezhebindeki Yeri:	21
1.4.3. Eserleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂMEYNE ATIFTA BULUNULAN YERLER

2.1. TAHARET KİTABI	24
2.1.1. Abdesti Bozan Şeyler	24
2.1.2. Guslün Hükümleri	24
2.1.3. Suların Hükümü	25
2.1.4. Teyemmüm.....	25
2.1.5. Hayız	26
2.1.6. Nifas	27
2.1.7. Necasetler ve Temizlenmeleri	27
2.1.8. Necasetin Giderilmesi	29
2.2. NAMAZ KİTABI	30
2.2.1. Namazda Yapılacak İşler	31
2.2.2. Vitir Namazı	32
2.2.3. Namazda Kıraat	32
2.2.4. Cemaat ve İmametle İlgili Hükümler	33
2.2.5. Namazın Mekruhları ve Namazı Bozan Şeyler	34
2.2.6. Sünnet ve Müstehap Namazlar	34
2.2.7. İstiskâ Namazı	35
2.2.8. Tilavet Secdesi	36
2.2.9. Cuma Namazı	36
2.2.10. Teşrik Tekbirleri.....	37
2.3. ZEKÂT KİTABI	37
2.3.1. Atların, Katırların ve Eşeklerin Durumu	38
2.3.2. Altın ve Gümüşlerin Zekâtı	39
2.3.3. Ekinlerin ve Meyvelerin Zekâtı.....	39
2.3.4. Âşir (Zekât Toplama Memuru)	41

2.3.5. Madenlerin Zekâtı	41
2.3.6. Zekâtı Harcama Yerleri	42
2.3.7. Fıtır Sadakası	42
2.4. ORUÇ KİTABI	43
2.4.1. Orucu Bozan ve Bu Sebeple Oruçluya Terettüp Eden Şeyler.....	44
2.4.2. İtikâf	45
2.5. HAC KİTABI	46
2.5.1. Hac Fiilleri.....	46
2.5.2. Temettû.....	46
2.5.3. Cinayetler (İhram Yasakları).....	47
2.5.4. İhsar	47
2.5.5. Hedy	48
2.6. ALIŞ VERİŞ (BÜYÛ') KİTABI	48
2.6.1. İkâle Hükümleri.....	49
2.6.2. Muhayyerlikler	50
2.6.3. Mutlak Alışverişin Malın Kusurdan Salim Olmasını gerektirmesi.....	51
2.6.4. Fasid Alışveriş.....	51
2.6.5. Satış Çeşitleri.....	53
2.6.6. Riba (Faiz).....	53
2.6.7. Selem.....	55
2.6.8. İstisnâ Akdinin Cevazı	56
2.6.9. Sarf Akdi	57
2.7. ŞUF'A KİTABI	57
2.8. İCÂRE KİTABI	58
2.8.1. Ücretin Hak Edilmesi	58
2.8.2. İcare Akdinin Fasid Olması.....	59
2.9. REHİN KİTABI	60
2.10. KISMET (HİSSELERİN BÖLÜNMESİ) KİTABI.....	60
2.10.1. Ortaklar Arasında Taksimat	61
2.10.2. Taksimatçının Yapması Gereken İş	62
2.10.3. Muhayee (Menfaat Paylaşımı) ve Cevazı	63
2.11. EDEBÛ'L KÂDİ KİTABI	63

2.11.1. Bir Kadının Kararının Başka Bir Kadıya Arz Edilmesi.....	63
2.12. HACR KİTABI	64
2.13. ME'ZUN KİTABI.....	66
2.14. İKRAH KİTABI.....	67
2.15. DÂVA KİTABI.....	68
2.15.1. Nesep Davası.....	69
2.16. İKRAR KİTABI	69
2.16.1. İkrarda İstisna	70
2.17. ŞAHİTLİKLER KİTABI	71
2.17.1. Kendisiyle Şahitlik Yapılması Caiz Olan ve Olmayan Şeyler	72
2.17.2. Şahitliği Kabul Edilen ve Edilmeyen Kimseler	73
2.17.3. Şahitlikten Dönme.....	74
2.18. VEKÂLET KİTABI.....	74
2.19. KEFÂLET KİTABI	77
2.20. HAVÂLE KİTABI	78
2.21. SULH KİTABI	78
2.22. ŞİRKET KİTABI	78
2.23. VEDÂ KİTABI.....	79
2.24. ÂBIK (KAÇAK KÖLE) KİTABI	80
2.25. HÜNSÂ KİTABI	80
2.26. VAKIF KİTABI.....	81
2.27. HİBE KİTABI	83
2.27.1. Rukbâ.....	83
2.28. GASB KİTABI.....	83
2.28.1. Gasbedilen Malın Artması.....	85
2.29. İHYÂU'L MEVÂT KİTABI	86
2.30. ŞİRB (SUDAN FAYDALANMA SIRASI) KİTABI	87
2.30.1. Büyük Nehir Yataklarının Temizlenmesi	87
2.31. KİTABU'L MÜZÂRAÂ	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İMÂMEYN'İN İHTİLAFININ BULUNUP DA MEVSİLÎ'NİN ATIFTA
BULUNMADIĞI YERLER

3.1. TAHARET KİTABI	89
3.1.1. Suların Hükümü	89
3.1.2. Hayız	89
3.1.3. Necasetler ve Temizlenmeleri	89
3.2. NAMAZ KİTABI	90
3.2.1. Ezan	90
3.2.2. Geçmiş Namazların Kazası	91
3.2.3. Bayram Namazları	92
3.2.4. Teşrik Tekbirleri	92
3.2.5. Cenaze Namazı	93
3.3. ZEKÂT KİTABI	93
3.3.1. Sığırların Zekâtı	93
3.3.2. Altın ve Gümüşün Zekâtı	93
3.3.3. Zekât Toplama Memuru	94
3.3.4. Madenlerin Zekâtı	94
3.4. HAC KİTABI	95
3.5. ALIŞVERİŞ KİTABI	95
3.5.1. İkâle ve Hükümleri	95
3.5.2. Riba	96
3.6. ŞUF'A KİTABI	96
3.7. İCARE KİTABI	97
3.7.1. İcare Akdinin Fasid Olması	97
3.8. KISMET (HİSSELERİN BÖLÜŞTÜRÜLMESİ) KİTABI	98
3.8.1. Ortaklar Arasında Taksimat	98
3.9. HACR KİTABI	98
3.10. DÂVA KİTABI	99
3.10.1. Semende veya Satılan Malda İhtilaf Edilmesi	100
3.10.2. Nesep Davası	101
3.11. İKRÂR KİTABI	101

3.11.1. İkrarda İstisna	101
3.12. ŞAHİTLİKLER KİTABI	102
3.12.1. Kendisiyle Şahitlik Etmenin Caiz Olduğu ve Olmadığı Şeyler	102
3.12.2. Şahitlik Üzerine Şahitlik Yapmanın Caiz Olması.....	103
3.12.3. Şahitlikten Dönmek.....	103
3.13. VEKÂLET KİTABI.....	104
3.14. ŞİRKET KİTABI	105
3.15. VEDÎA (EMANET) KİTABI	105
3.16. VAKIF KİTABI	106
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MEVSİLİ'NİN MUHTAR ADLI ESERİNİN İBÂDÂT
VE MUAMELÂT BÖLÜMLERİNDE İMÂMEYN'İN İHTİLAFI
OLAN YERLERİN TESPİT VE TAHLİLİ****Seyfullah KARA****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2017, 113 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Prof. Dr. Hakkı AYDIN****Yrd. Doç. Dr. Muammer VURAL**

Çalışmaya konu olan *el-Muhtar* adlı eserde çoğunlukla Ebu Hanife'nin görüşüne yer verilmiş, İmameyn'in her ikisinin veya sadece birinin Ebu Hanife'ye muhalefet ettiği yerlerde rumuzlarla işaret etmekle yetinilmiştir. Bazı meselelerde ise, Ebu Yusuf veya İmam Muhammed'e ait olan görüşlere açıkça yer vermiştir. Bazen ihtilaf olduğu halde müellifin rumuz koymadığı da olmuştur. İbâdât ve Muamelât bölümlerinde İmam Mevsilî'nin rumuzlarla işaret etmiş olduğu, İmameyn'e ait görüşler tespit edilip, bazı konularda delillere de yer verilerek bu görüşler açıklanmaya çalışılmıştır. Hanefî mezhebine ait bazı klasik eserlerden de yararlanılarak, ihtilaf olduğu halde rumuz koyulmayan birtakım yerler tespit edilmiş olup, bu bölümlerde müellifin rumuz koyduğu toplam 147, ihtilaf olduğu halde rumuz koymadığı da 43 olmak üzere 190 mesele belirlenmiştir.

Çalışma, bir giriş ve iki bölüm halinde gerçekleştirilmiştir. Giriş bölümünde çalışmaya konu olan eserin Müellifi ile, Hanefî mezhebinin çalışmaya konu olan üç imamı tanıtılmıştır. Birinci bölümde, Mevsilî'nin atıfta bulunduğu yerlerdeki İmameyn'in görüşleri, ikinci bölümde de atıfta bulunulmayan ama aslında bu iki imamdan birinin veya her ikisinin muhalefetinin bilindiği yerler belirtilip bu görüşler ortaya çıkarılmıştır.

Bu çalışmada Ebû Hanife merkeze alınıp, bazı meselelerde ona muhalefet eden Ebû Yusuf veya İmam Muhammed'in, Ebû Hanife'ye muhalefet ettikleri konular tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevsilî, Muhtar, Ebû Hanife, Ebû Yusuf, İmam Muhammed.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**THE WORK OF THE MEVSILI WHICH NAME IS MUHTAR AND IN THE
PARTS OF MUHTAR IBADAT AND MUAMELAT DETERMINATION AND
EVALUATION OF IMAMEYN'S CITATIONS**

Seyfullah KARA

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2017, Page: 113

**Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI
Prof. Dr. Hakkı AYDIN
Assist. Prof. Dr. Muammer VURAL**

In the work al-Muhtar, which is the subject of the study, mostly Abu Hanifa's opinion was given. Both of Imameyn's, or only one of them opposed Ebu Hanife, were satisfied with their nickname. In some cases, it has explicitly included the views of Abu Yusuf or Imam Muhammad. Sometimes it is not the author's nickname, even if it is a dispute. In Ibadat and Muamelat sections, we tried to explain the views of Imam Mevsilî, which he pointed out with his nicknames, by identifying the views of İmamayn and giving some of the arguments to them. By using the works belonging to the Hanafi sect, we have identified some places where there is no nickname in case of disagreement. In this section, we identified 190 issues, 147 of which the author puts in his nickname, 43 which he did not put in case of dispute.

The study was conducted as an introduction and in two parts. In the introduction part, the work which is the subject of the work is introduced with Müellifi, the three imams of Hanefî mezhebin who are subject to study. In the first part, the views of Imameyn in the places where the Mevlılar is located and the places where the atıft is not mentioned in the second section but in fact the opposition of one or both of these two imams is known.

In this study, Abu Hanifa was taken to the center and the opposition of Abu Yusuf or Imam Muhammad to Abu Hanifa, which was in opposition to him, was determined.

Keywords: Mevsilî, Muhtar, Ebû Hanife, Ebû Yusuf, İmam Muhammed.

KISALTMALAR

as	: Aleyhi-s selâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bty.	: Basım tarihi yok
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâluhû
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Milâdî
r.a.	: Radiyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve Benzeri
v.	: Vefat

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu, Mevsilî'nin Muhtar adlı eserindeki, İmameyn'in ihtilaf ettiği meselelerin, tespit ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Söz konusu eserde müellif, Ebu Hanife'nin görüşlerini esas almış, imameyn'e ait görüşlere ise, pek azı hariç, açıkça yer vermemiş, sadece rumuzlarla işaret etmiştir. Bu çalışmada bu rumuzların yanında, ihtilaf olduğu halde müellifin rumuz koymadığı yerler tespit edilip, bazen delillere de yer vererek açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu ilimle uğraşacak olan kişilere faydalı olmasını Yüce Rabbim'den niyaz ediyorum.

Çalışmamızda bize rehberlik eden, maddi ve manevi olarak bizleri her zaman destekleyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Davut YAYLALI'ya, Çalışma esnasında fikirleriyle rehberlik eden ve desteğini esirgemeyen Giresun İslamî İlimler Fakültesi Yrd. Doç. Dr. İslam DEMİRCİ'ye, Yine teknik açıdan yardımını esirgemeyen Giresun İslamî İlimler Fakültesi Arş. Gör. Hüseyin ALGUR'a, Çalışmamız esnasında sık sık bir araya gelip görüş alışverişinde bulunduğumuz Abdullah ERDEM'e, kaynaklara ulaşmada kendisinden istifade ettiğim Mehmet Hayri ACAT'a ve diğer arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Gayret bizden muvaffakiyet Yüce Allah(cc)'tandır.

Erzurum-2017

Seyfullah KARA

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı İmam Mevsilî'ye ait olan, Hanefî Mezhebinin klasik kaynaklarından biri olan *Muhtar* kitabında İmameyn'e yapılan atıfların tespit ve değerlendirilmesini yapmaktır. İlk olarak üzerinde çalışma yapılan eser hakkında bilgi verilecek, devamında da ihtilafın kaynağı bulunup gerekli yerlerde delillere de yer verilerek, konuyla ilgili İmameyn'in görüşü tespit edilip değerlendirilecektir.

Hanefî Mezhebinin fûrû fıkhâ dair kaynaklarından biri olan bu eserde Mevsilî, Ebu Hanife'nin görüşlerini esas almış, İmameyn, İmam Züfer ve İmam Şafinin Ebu Hanife'ye muhalefet ettiği yerlerde bu ihtilafı belirtmek için rumuzlar koymuştur. Bazı yerlerde ise bu İmamlardan birinin ve birkaçının ihtilafı bulunmasına rağmen müellif herhangi bir rumuz koymamıştır.

Çalışmanın konuları, Mevsilî'nin kitabında tertip ettiği şekilde ele alınarak ikiye bölünmüştür. Münakehât ve Ukûbât bölümünü değerli arkadaşım Abdullah ERDEM'in çalışmasına, İbâdât ve Muamelât bölümlerinin de acizâne bizim çalışmamıza karar verilmiştir. Muhtar kitabında yer alan, İbadet veya Muamelât kapsamına girip burada ele almadığımız yerler olabilir. Ancak İmam Mevsilî'nin tertibine riâyet ederek konuların sırasını bozmamak adına Nikâh Kitabına kadar olan kısmı bir çalışma olarak, Nikâh Kitabından sonrası ise başka bir çalışma olarak hazırlanmıştır.

İslamiyet'in dünyanın farklı yerlerindeki, farklı milletlerden insanlara ulaşmasıyla birlikte, dînî açıdan da çeşitli meseleler zuhûr etmiştir. İslâm Âlimleri de insanların bu ihtiyaçlarına cevap verebilmek için bütün gayretlerini sarf etmeyi kendilerine vazife edinmişlerdir. Gerek ayet ve hadislerin yapısının farklı anlamaya müsait olması, gerekse müçtehidlerin farklı bakış açıları zaman zaman aynı meselede farklı fetvalar verilmesine yol açmıştır. Bu farklılıklar ümmet için bir tefrika sebebi değil, aksine bir zenginlik olarak anlaşılmalıdır. Müslümanların bazen çok zor durumda kaldığı, onları içerisinde olduğu durumdan kurtaracak farklı bir fetva aradığı durumlar meydana gelmektedir. İşte bu gibi durumlarda insanların başvurabilmeleri açısından ve farklı imamların görüşlerinin bir araya toplanması açısından yapılan bu çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Söz konusu eserdeki ihtilaflardan İmam Şafî ve Züfer'e ait olanlar

daha önce çalışılmıştır. Bu çalışma farklı görüşlerin bir araya toplanmasının yanı sıra, aynı zamanda eser üzerine yapılan diğer çalışmaların da bir tamamlayıcısı niteliğindedir.

II. TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Araştırma giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve literatür değerlendirmesi yapılacaktır. Birinci bölümde, çalışılacak olan eserin müellifi olan Mevsilî, Hanefi mezhebinin kurucusu kabul edilen, aynı zamanda *Muhtar* kitabında görüşleri esas alınmış olan Ebu Hanife ve İmameyn'in hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise, *Muhtar* kitabında taharet bölümünden başlayarak nikâh bölümüne kadarki yerlerde, İmameyn'den birinin veya her ikisinin muhalefeti olduğuna dair rumuz konulan yerler başlıklar halinde belirtilip, bu yerlerde İmameyn'in görüşlerinin hangi yönde olduğu, diğer hanefi kaynaklardan da istifade edilerek, zaman zaman delillere de yer vererek açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, tekrar taharet bölümünden başlayarak, *Başta el-İhtiyar* ve *Hidaye* olmak üzere diğer hanefi kaynaklardan da istifade edilerek, İmameyn'den birinin veya her ikisinin ihtilafı olmasına rağmen rumuz konulması gereken ama konulmamış olan yerler tespit edilmeye çalışılacaktır. Tespit edilen yerlerde İmameyn'e ait olan görüşler yer yer delillere de yer verilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

III. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın birinci bölümünde daha çok Hanefi âlimleri tanıtan kitaplara başvurulmuş, bu âlimler üzerine yapılan çalışma ve makalelerden istifade edilecektir. Yine çalışmanın ana gövdesini oluşturan ikinci ve üçüncü bölümlerinde *Muhtar* kitabı esas alınmış ve ilgili bölümün Arapçası ve tercümesi yazılacaktır. İhtilafli mesele tespit edildikten sonra, Hanefi mezhebinin fûrû fıkha dair eserlerinden istifade edilerek buradaki görüşler ortaya çıkarılmaya çalışılacak, çalışmanın hacmi de göz önünde bulundurularak bazı yerlerde delillere de yer verilecektir.

Çalışma esnasında Özellikle Tahâvî (v.321) ve Kudûri'nin (v.428) Muhtasar'ları, Serahsî'nin (v.483) el-Mebsût'u, Merğmâni'nin (v.593) el-Hidâye'sinden, Meydanî (v.1298)'nin el-Lübâb'ından ve diğer eserlerden âzamî derecede istifade edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında güncel fetvalarla ilgili bir mesele ortaya çıkması durumunda, son dönemdeki fetvalardan da istifade edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MEVSİLÎ, EBÛ HANİFE, EBÛ YUSUF VE İMAM MUHAMMED'İN HAYATLARI VE ESERLERİ

1.1. MEVSİLÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1.1. Hayatı

Tam adı Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî'dir. Önemli Hanefî fakihlerinden biri olan Mevsilî 29 Şevval 599 (11 Temmuz 1203) tarihinde Musûl'da (Mevsil) dünyaya gelmiştir.¹

İlk eğitimini babası Şeyh Mahmud'dan almıştır. Döneminde Musûl nakibi olan Kemâleddin Haydar b. Muhammed b. Zeyd el-Hüseynî'den de ders okumuştur. Başta Musûl, Dımaşk ve Bağdat olmak üzere çeşitli yerlerde bazı âlimlerden hadis dersleri dinlemiştir. Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî, Şihâbeddin es-Suhreverdi, Abdurrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî, İbnü'l-Ahdar, İbn Sükeyne, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ruhâvî ve İbnü'l-Hâcib (v.577) gibi zamanın önemli şahsiyetlerinden dersler almıştır.²

Bir süre Kûfe'de kadılık da yapmış olan Mevsilî, bu görevinden sonra Bağdat'a yerleşmiş ömrünün sonuna kadar orada kalmış ve bu sırada Meşhed-i Ebû Hanife'de ders vermiş, bunun yanında te'lif ve fetva işleriyle meşgul olmuştur.³

Fıkıh ve usûl sahasında dönemin otoriteleri arasında yer alan Mevsilî, mezhepte kuvvetli görüşleri zayıf olanlarından ayırt edebilecek seviyede ictihat gücüne sahip fakihlerden (ashâbü't-temyîz) sayılmaktadır.⁴ Talebeleri arasında Hadis âlimi Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Muhaddis ve Tarih âlimi olan İbnü'l-Fuvati gibi âlimler de bulunmaktadır.⁵

¹ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, (683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut, I, 5; Ahmet Özel, *Hanefî fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara 2014, 113; Davut Yaylalı, "Mevsilî, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004, XXIX, 487.

² Yaylalı, "Mevsilî", *DİA*, TDV, İstanbul 2004, XXIX, 487.

³ Mevsilî, *el-İhtiyâr* I, 6; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113; Yaylalı, "Mevsilî", *DİA*, XXIX, 487.

⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr* I, 5.

⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113; Yaylalı, "Mevsilî", *DİA*, XXIX, 487.

Aynı zamanda Mevsilî'nin babası Mahmud, kardeşleri Abdüddâim, Abdülkerîm ve Abdülazîz de ilmî kişilikleriyle tanınmaktadır.⁶

Mevsilî, Muharrem Ayının 19'unda 683 yılında (7 Nisan 1284) Bağdat'ta vefat etmiştir.⁷

1.1.2. Eserleri

El-Muhtar Li'l-Fetva: Bu eseri Ebu Hanife'nin fikhını derlemesi yönünde kendisinden istekte bulunulması üzerine gençlik döneminde hazırlamıştır. Bu eser aynı zamanda Hanefî mezhebinin “mütûn-i erba'a” olarak şöhret kazanmış olan dört temel eserinden biridir. Mevsilî bu eserini Ebû Hanife'nin görüşlerini esas alarak hazırlamış, bunun yanında, İmam Züfer, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî'nin ihtilâflarına da rumûzlarla işaret etmiştir.⁸

Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali ed-Dımaşkî önce et-Tahrir adıyla eseri kısaltmış, ardından şerhetmek istemiş ama şerhi tamamlayamamıştır.⁹

Ebû İshak Cemâleddin İbrâhim b. Ahmed el-Mevsilî, Tevcîhü'l-Muhtâr adıyla hazırladığı şerhi, Mevsilî'ye birçok kez okumuştur.¹⁰

Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (el-İsâr li-Halli'l-Muhtâr), Zeylaî, Ömer b. İshak el-Gaznevî, İbn Emîru'l Hâc, İbn Kutluboğa, Hattâb b. Ebû'l-Kâsım el-Karahisârî, Muhammed b. İbrâhim b. Ahmed el-İmam gibi âlimler de *el-Muhtâr* üzerine şerhler yazmışlardır.

Ebû Muhammed Zeynüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir el-Aynî kitabın ferâiz bölümüne şerh yazmıştır. Ayrıca kitap Ebû Abdullah Tâceddin Abdullah b. Ali el-Buhârî tarafından manzum hale getirilmiştir.¹¹

Prof. Dr. Orhan Çeker de, el-Muhtar metni üzerine bir Ta'lik çalışması yapmıştır.

El-İhtiyar Li Ta'îli'l-Muhtar: Muhtâr kitabının şerhidir. Hanefî fikhının muteber kaynakları arasında yer alan bu eser orta hacimli bir eserdir. Müellifin kendi

⁶ Yaylalı, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 487.

⁷ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Türkiye Diyanet vakfı, Ankara 2017, s. 113; Yaylalı, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 487.

⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 5; Yaylalı, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 487.

⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 6.

¹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 6.

¹¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113-114; Yaylalı, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 487.

ifadesine göre, el-Muhtâr ders kitabı olarak benimsenip talebe tarafından ezberlenmeye başlanmasından sonra, hükümlerin illetlerini ve delillerini aktaran, rümûzlarla işaret ettiği diğer müctehidlerin görüşlerini kısaca açıklayan, umûmü'l-belvâ haline gelmiş bazı meselelere dair fetvalara yer veren bir şerh yazması yönünde kendisinden talepte bulunulması üzerine bu şerhi hazırlamıştır.¹²

İçindeki hadisleri, İbn Kutluboğa, et-Ta'rîf ve'l-ihbâr bi-tahrîci ehâdîsi'l-İhtiyâr adıyla tahrîc etmiştir.¹³

Celal Yeniçeri el-İhtiyâr'ı, el-İhtiyar Metn-i el-Muhtar li'l-Fetva (İmam-ı Azam'ın İçtihad ve Görüşleri) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

Yine el-İhtiyârı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Mehmet Keskin Türkçe'ye tercüme etmiştir.

Kitâbü'l-Müştemil Alâ Mesâ'ili'l-Muhtasar: Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Yenicami, nr. 534) bir nüshası bulunmaktadır.¹⁴

1.2. EBÛ HANİFE'NİN HAYATI, HOCALARI VE ESERLERİ

1.2.1. Hayatı

Mezhebin kurucusu olup asıl adı Numan b. Sabit'tir. Aslen Farisi olan ve hicri 80 yılında Küfe'de doğmuş olan Ebû Hanife, hicri 150 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁵

Ebû Hanife'nin aslen Nesa'lı, Enbar'lı, Tirmiz'li olduğu veya babasının Fars, annesinin ise Hint menşe'li olduğu yönünde rivayetler mevcuttur. Yine O'nun Türk asıllı olduğu rivayetleri mevcutsa da, dedesi Züta'nın aslen Kâbil bölgesinde yaşayan Parisoğulları'na mensup "merzüban" denilen bir uç beyi olduğu yönündeki rivayet daha güçlüdür.¹⁶

Birçok farklı bölge ve ırka mensubiyetinin rivayet edilmiş olması, babası Sabit'in bu yerlerde bir müddet ikamet ettikten sonra Küfe'ye gelip yerleşmesiyle alakalı

¹² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 114; Yaylalı, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

¹³ Mevsîlî, *el-İhtiyar* I, 6; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 114; Yaylalı, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

¹⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 114; Yaylalı, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, 487.

¹⁵ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2012, 173, Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 9; Abdulkerim Zeydan, *el-Medhal li Diraseti's-Şeri'ati'l İslamiyye*, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 2002, 130.

¹⁶ Mustafa Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, X, 131.

olabilir. İmam-ı Azam'ın dedelerinin asıl yurdu olan bölgede aralarında Türklerin de bulunduğu birçok müslüman topluluğun yaşamış olması, onun aslen Türk olduğu ihtimalini de akıllara getirmektedir. Torunu İsmail, Ebû Hanife'nin babası Sabit'in Hz. Ali'yi ziyaret ettiğini, onun da kendisine ve nesline duada bulunduğunu söylemiştir.¹⁷

Önceleri kumaş ticaretiyle meşgul olup daha sonra ilimle meşgul olmaya başlayınca ticareti, ortakları aracılığıyla sürdürmüştür. Önce kelam ve hadis ilmiyle ilgilenmiş sonra fıkha yönelmiş ve bu ilimle temayüz etmiştir.¹⁸

Ebu Hanife'nin hayatı maddi sıkıntılardan uzak geçmiştir. Küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği tahmin edilen Ebû Hanife, Asım b. Behdele'den kıraat ilmini öğrenmiştir. Ebû Hanife'nin doğup büyümüş olduğu Kûfe ile bölgenin ikinci büyük şehri olan Basra, diğer milletlerle ve eski medeniyetlerle irtibatı bulunan, Yeni Müslüman olanlara İslam'ın ve Arapça'nın öğretildiği, yoğun siyasî faaliyetlerin olduğu önemli mekânlardı. Aynı zamanda buralar değişik ilim dalından çeşitli âlimlerin bulunduğu ilim merkezleriydi. Böyle bir ortamda, ticaretle uğraşan ve keskin bir zekâyâ sahip olan Ebû Hanife'ye, çevresindeki âlimler yakın ilgi gösterdiler ve onun ilmi yönden yetişmesi yönünde telkinlerde bulundular.¹⁹

Önce akaid ve cedel ilmini öğrenmeye başlamıştır. Akaid ilminde belli bir yol alan Ebû Hanife, kendi dönemindeki inkârcı ve bid'atçılarla tartışma imkânı bulmuştur. Zaman zaman diğer ilim merkezlerine yaptığı seyahatlerde de farklı itikadi düşünceye sahip kimselerin ve mezheplerin taraftarlarıyla da tartışmalarını devam ettirmiştir. Ebû Hanife bu tür cedel ve tartışma meclislerinde, Hz. Peygamber'den sahabeyi kirama ve sonraki nesillere aktarılan ve dönemin müslümanlarının çoğunluğu tarafından benimsenen itikadi esasları savunmayı gaye edinmiştir. Onun akaide dair görüşleri, daha sonra oluşacak Ehl-i sünnet anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.²⁰

Ebû Hanife akaid ilminde belli bir seviyeye eriştikten sonra fıkıh ilmine ilgi duymuş ve tamamen fıkıh ilmine yönelmiştir. Yirmi iki yaşlarında Kûfe re'y ekolünün öncüsü kabul edilen Hammad b. Ebî Süleyman'ın ders halkasına dâhil olmuş ve yaklaşık

¹⁷ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 131.

¹⁸ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 9; Zeydan, *el-Medhal*, 130; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 131.

¹⁹ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 131.

²⁰ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 131.

on sekiz yıl O'ndan fıkıh dersleri almıştır. Ebû Hanife'nin Fıkıh ilminde bu seviyeye ulaşmasında en büyük pay şüphesiz Hammad b. Ebî Süleyman'a ait olmakla beraber, hocaları arasında Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn. Abbas ve özellikle İbn Mes'ud'un talebeleri olan tabiinin büyük âlimleri de bulunmaktadır.²¹

120 (738) yılında Hocası olan Hammad'ın vefat etmesi üzerine, yaklaşık olarak kırk yaşında iken arkadaşları ve öğrencilerinin ısrarları üzerine hocasının yerine geçerek ders okutmaya başlamış, bazen ara verse de bu hocalık görevini vefatına kadar devam ettirmiştir.²²

Son derece vakarlı, mütevazı ve üstün kavrayış sahibi olan Ebû Hanife'nin derslerine Irak, Horasan, Türkistan, Yemen ve Arabistan gibi memleketlerden gelen binlerce talebe iştirak etmiştir. Otuz yıl kadar süren bu ders halkasına dört bin civarında talebenin katıldığı, bunlardan en az kırk kişinin içtihat seviyesine ulaştığı kabul edilmektedir.²³

Hayatının elli iki yılı Emevîler, on sekiz yılı ise Abbasiler devrinde geçen Ebû Hanife, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan'dan (685-705) döneminden itibaren, son halife II. Mervan dönemine (744-750) kadar geçen olaylara şahit olmuştur. Hilafetin Emevîler'den Abbasiler'e geçmesine ve Abbasi halifelerinden Ebû'l-Abbas es-Seffah (750- 754) ile Ebû Ca'fer el-Mansûr (754-775) dönemlerinde cereyan eden olaylara da şahitlik eden Ebû Hanife'nin Ehl-i Beyt'e karşı derin muhabbet duyduğu, bu olaylarda takındığı tavırlardan anlaşılmaktadır. Zira Emevîler'in Ehl-i Beyt'e karşı tutumunun sertleşmesi üzerine, Ebû Hanife onları açıkça tenkit etmekten çekinmemiştir. Hatta 121 (739) yılında Zeyd b. Ali'nin, Emevî Halifesi Hişam b. Abdülmelik'e karşı başlatmış olduğu ayaklanmayı hem maddî olarak hem de verdiği fetvalarla desteklediği nakledilmektedir. Bu ayaklanma 122'de (740) Zeyd'in öldürülmesiyle sona ermiş, daha da sonra oğlu Yahya 125'te (743) Horasan'da ayaklanmış ve bu ayaklanma neticesinde öldürülmüştür. Üst üste gelen bütün bu olaylar, âlimlerin Emevî hilafetini açıktan açığa eleştirmelerine, dolayısıyla hilafet makamının sarsılmasına neden olmuştur.²⁴

²¹ Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 10; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 131.

²² Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 10; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 132.

²³ Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 10; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 131.

²⁴ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 10; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 132.

Son halife II. Mervan, âlimlerin gönlünü almak ve yönetime karşı olan muhalefetlerini yumuşatmak amacıyla Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre aracılığıyla, birçok âlime memuriyet teklif etmiştir. Bu sırada Ebû Hanife'ye de Kûfe kadılığı veya beytûmal eminliği teklif edilmiş, bütün baskılara rağmen kabul etmeyince hapsedilmiş ve dövülmüştür. 130 (747- 48) yılında meydana gelen bu olayda Ebû Hanife'nin durumunun kötüye gittiği görülünce valiye haber verilmiş, vali de arkadaşlarıyla istişare etmesi için Ebû Hanife'ye süre tanıyarak onu hapisten çıkarmıştır. Bundan sonra Mekke'ye gitmiş ve hilafet Emevîler'den Abbasiler'e geçinceye kadar orada yaşamıştır.²⁵

Sıkıntılı geçen Emevî iktidarının ardından, Hz. Ali evladının haklarını koruyacağını söyleyen Abbasiler'den ümitli olduğu için Kûfe'ye dönmüş ve arkadaşlarıyla birlikte Ebû'l-Abbas es-Seffah'a biat etmiştir. Fakat Irak'taki karışıklığın sürdüğünü görünce tekrar Mekke'ye dönmüştür. Halife Mansur zamanında ortalığın yatışması üzerine Kûfe'ye gelmiş ve eskiden olduğu gibi derslerine devam etmiştir.²⁶

Kûfe'de ders vermeye devam ettiği sırada Halife Mansur ile Hz. Ali evladının mücadelesinde Ali evladı taraftarlarını destekleyen Ebû Hanife'nin gönlünü almak ve onu kendi safına çekmek için ona halife tarafından Bağdat şehrinin kadılığını teklif etmişlerdir. Ebû Hanife bu teklifi de kabul etmemiş, bunun neticesinde de Bağdat'ta hapsedilmiş, işkencelere maruz kalmış ve dövülmüştür.²⁷

Hicrî 150 yılı Şaban ayında (Eylül 767) Bağdat'ta vefat etti. Hapiste zehirlenerek öldürüldüğü ve cenazesinin çıktığı yönünde de rivayetler bulunmakla beraber, olayların gelişimine bakılır, cenaze namazında da halifenin bizzat bulunduğu göz önüne alınırsa, hapisten çıktıktan bir süre sonra vefat ettiği şeklindeki rivayet daha isabetli görünmektedir. Böylece halk nazarında halife ağır bir töhmetten kurtulmuştur. Cenazesi vasiyeti üzerine Hayzüran Kabristanı'nın doğusuna defnedilmiştir. Daha sonra Şerefülmülk Ebû Sa'd el-Müstevfi tarafından 459 (1067) yılında üstüne bir türbe

²⁵ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 133.

²⁶ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 10, Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 133.

²⁷ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 10.

yaptırılmış çevresine de medrese inşa edilmiştir. Mezarı bugün Bağdat'ta kendisine nispetle Âzamiye diye anılan yerdedir.²⁸

Kaynaklar Ebû Hanife'nin kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zâhid bir kişi olduğunda, bütün ticari işlem ve beşeri ilişkilerinde bu özelliklerinin açıkça görüldüğünde görüş birliği içindedir. Kazancına haram ve şüpheli birşey karıştırmamaya özen gösteren, dış görünüşe önem veren, temiz giyinen ve çevresindekileri de temiz giyinmeye teşvik eden biri olarak tanınmıştır.²⁹

Ebû Hanife derin fıkıh ilminin yanında, inandığını ve doğru bildiğini söylemekten, aynı zamanda bunun mücadelesini vermekten çekinmeyen, güçlü bir ideal ve cesarete sahipti. Hayatı bu yönüyle de mücadele içerisinde geçmiş, bu uğurda birçok sıkıntı ve eziyete katlanmıştır. Gerek Emevîler gerekse Abbasiler döneminde halife ve valilerin yaptığı zulümlere açıkça karşı çıkmış, onların yanlış ve haksız tutumlarını tasvip etmiş olmamak adına ve halk nazarında onlara meşruiyet kazandırmamak amacıyla halifelerden gelen hediyeleri ve onlar tarafından yapılan görev tekliflerini kabul etmemiş, işkenceye ve hapse atılmayı tercih etmiştir. İktidarla en iyi ilişki içerisinde bulunduğu devir halife Mansur dönemidir. Bu dönem de dahi aynı tutumunu sürdürmüş, onun haksız ve keyfî uygulamalarına alet olmaktan şiddetle kaçınmış ve halifeyi açıkça eleştirmekten asla çekinmemiştir.³⁰

1.2.2. Hocaları

Ebû Hanife'nin en önemli hocası ve en çok istifaya ettiği kişi Irak'ta re'y ekolünün öncülerinden olan Hammad b. Ebî Süleyman (v.120/738)'dir. Bu vesileyle Ebû Hanife'nin ilmi, Hammad aracılığıyla İbrahim en-Neha'i (96/714), Şa'bi (104/722), Mesruk, Alkame b. Kays (62/682) ve bunların aracılığıyla da sahabe'nin en önemli fakihlerinden kabul edilen Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Abbas'a (r.anhüm) dayanmaktadır.³¹

Bununla birlikte Ebû Hanife döneminin büyük müçtehitleriyle görüşme olanağı bulmuş, bu âlimlerle fikir alışverişinde bulunmuş ve bazılarıyla fikhî meseleleri tartışma

²⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 10, Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 133.

²⁹ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 133.

³⁰ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 133.

³¹ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174, Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 14- 15; Zeydan, *el-Medhal*, 131.

imkânı elde etmiştir. Görüştüğü âlimler arasında Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne, Zeyd b. Ali, Muhammed el- Bakır, Cafer es-Sadık gibi isimler sayılabilir. Ayrıca küçükken Sahabe'den (bu konuda farklı rivayetler bulunmakla beraber) 13 kişiyle görüştüğü ve bu yüzden Tabiin'den kabul edildiği yönünde rivayetler mevcuttur.³²

1.2.3. Eserleri

el-Müsned: Talebeleri tarafından derlenen, Ebû Hanife'nin içtihatlarında delil olarak kullandığı hadisleri içeren bir eserdir. Rivayetlerin toplanmasında veya tasnifinde önemli rol oynayan şahısların adlarıyla anılan ve önemli bir kısmı basılmış olan yirmiye aşkın Ebû Hanife müsnedi mevcuttur.³³

el-Fıkhu'l-Ekber: Akaide dair olan bu eserinde Ehl-i sünnet'in görüşlerini özetlemiştir. Birçok şerhi bulunan eser, bazı Doğu ve Batı dillerine tercüme edilerek birçok kez basılmıştır.³⁴

el-Fıkhu'l Ebsat: Akaidle ilgili olup oğlu Hammad ile, talebeleri Ebû Yusuf ve Ebû Muti' el-Belhi tarafından rivayet edilmiştir.³⁵

el-Âlim ve'l-Müte'allim: Ehl-i Sünnetin Görüşlerini savunma amacıyla yazılmış soru-cevap şeklinde kaleme alınmış bir eserdir.³⁶

er-Risale: Ebû Hanife, Basra Kadısı Osman el-Betti'ye hitaben yazdığı bu eserinde akaid konularında kendisine yöneltilen bazı itham ve iddialara cevap vermektedir.³⁷

el- Vaşıyye: Bazı dostlarına yazmış olduğu bu risalesinde Akaid konularını kısaca ele almıştır.³⁸

el-Kasidetü'l-Kafiyye (en-Nu'maniyye): Hz. Peygamber için yazdığı na't olup basılmıştır.³⁹

³² Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 174; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 132.

³³ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 12; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

³⁴ Özel, Ahmet, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 12; Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

³⁵ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

³⁶ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

³⁷ Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

³⁸ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 12, Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

³⁹ Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 13, Uzunpostalcı, "Ebu Hanife", *DİA*, X, 134.

1.3. EBÛ YUSUF'UN HAYATI, ESERLERİ ve HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

1.3.1. Hayatı

Kabul gören rivayetlere göre 113 (731) yılında Kûfe'de doğmuş olan Ebû Yûsuf'un Tam adı, Ya'kûb b. İbrahim b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî olup, daha çok künyesiyle (Ebû Yusuf) meşhur olmuştur.⁴⁰

Ebû Yusuf'un büyük dedesi Sa'd b. Büceyr sahâbedendir. Henüz çocuk yaşta olduğu için Uhud Gazvesi'ne katılamamıştır. Daha genç iken katıldığı Hendek Gazvesi'nde büyük faydası dokunmuş, bu sebeple Hz. Peygamber'in onu çağırıp hem kendisine hem de neslinden gelecek olanlara hayır duada bulunduğu rivayet edilmektedir. Sa'd b. Büceyr daha sonra Kûfe'ye yerleşmiştir.⁴¹

Hz. Ali'nin halifeliği döneminde düşünce ve siyaset hayatında önemli bir yere sahip olan Kûfe, bunun yanında bir ilim merkezi haline gelmişti. Bu şehir bazı sahâbî ve tâbiîlerin üstün gayretleriyle oluşan, zengin bir ilmî mirasa ve geleneğe sahip olmuştur. Başta Ebû Hanîfe olmak üzere daha birçok İslam âliminin de katkılarıyla Kûfe, Abbâsîler döneminde büyük gelişmeler göstermiş ve o bölgenin diğer ilim merkezlerinden olan Basra'yı geride bırakmıştır. Ebû Yûsuf'un yetişmesinde şahsî kabiliyet ve arzusunun yanında doğal olarak ilmî gelenek ve mirasa sahip olan böyle bir ortamda doğup büyümüş olmasının da önemli payının olduğu bir gerçektir.⁴²

Ebû Yûsuf yoksul ve çok çocuklu bir ailede yetiştiğinden, kaynaklar, O'nun çocukluk ve gençlik yıllarında büyük sıkıntılar çektiğini, ailesi tarafından çalışmaya zorlandığını, ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen tahsiline devam ettiğini zikretmektedir. Yine kaynaklarda belirtildiğine göre Ebû Yûsuf, evlendikten sonra da ailesinin nafakasını temin etmek için, zaman zaman Ebû Hanîfe'nin ders halkasına katılamamış, fakat hocası O'nun azmini ve gayretini takdir ettiği için ve zekî biri

⁴⁰Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 7; Zeydan, *el-Medhal*, 133; Salim Öğüt, "Ebû Yusuf", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, X, 260; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 20.

⁴¹ Öğüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260.

⁴² Öğüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260.

olduğunu da bildiğinden onun nafakasını üzerine alarak derslerine düzenli şekilde devam etmesini sağlamıştır.⁴³

Ebû Yusuf, Kûfe’de başta Ebû Hanîfe olmak üzere, İbn Ebû Leylâ, Ebû İshak eş-Şeybânî, Süleyman et-Temîmî, A’meş, Hişâm b. Urve, Muhammed b. Yesâr, Hasan b. Dînâr ve İsmail b. Ümeyye gibi çok sayıda âlimden ders almıştır. Hadis alanında ilim tahsil etmesinde en büyük pay sahibi, Husayn b. Abdurrahman’dır.⁴⁴

Ebû Yûsuf, döneminin ilmî geleneğine göre belli dersleri aldıktan ve özellikle hadis ilmini tahsil ettikten sonra fıkıh ilmine yönelmiştir. Bu sebeple İbn Ebî Leylâ’nın derslerine dokuz yıl boyunca devam etmiştir. Daha sonra Ebû Hanîfe’nin ders halkasına katılmış ve yaklaşık on yedi yıl onun derslerine aralıksız devam etmiştir. Bu sırada hadis öğrenimini de ihmal etmemiştir. Fırsat buldukça hadis meclislerine devam etmiş, buralarda dinlediği hadisleri Ebû Hanîfe’nin ders halkasında müzakereye açmıştır. Bu sayede fıkıh ilminde olduğu gibi hadis ilminde de derinleşmiş ve ehl-i re’y içinde hadisi alınabilen en güvenilir kişi olarak tanınmıştır.⁴⁵

Hocası Ebû Hanîfe’nin vefatından sonra (150/767) kadılık görevine başlayınca kadarki yaklaşık on beş yıllık süre içinde Ebû Yûsuf’un ne işle meşgul olduğu tam olarak bilinmemektedir.⁴⁶

Ebû Yûsuf, geçim sıkıntısı sebebiyle yerleştiği Bağdat’ta Abbâsi Halifesi Mehdî - Billâh tarafından 166 (782) yılında kadılık görevine getirilmiştir. Daha sonra Mehdî’nin vefatı üzerine halife olarak Bağdat’a gelen Hâdî zamanında da kadılık görevine devam etmiştir. Halife Hârûn Reşîd de onun görevinde kalmasını sağlamış ve ilk defa onun zamanında (786-809) “kâdı’l-kudâtılık kurumu oluşturulmuş, yargılama hukukunda ve uygulamada birliğin sağlanması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Ebû Yûsuf bu yönüyle İslâm yargı tarihinin ilk kâdı’l-kudâtı unvanını almıştır.⁴⁷

Hayatının sonuna kadar bu görevi en iyi şekilde yerine getiren Ebû Yûsuf, yakın arkadaşı Bişr b. Velîd el-Kindî’nin bildirdiğine göre Rebûlevvel Ayı’nın 5’inde 182

⁴³ Saymerî, Hüseyin b. Ali, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*, Beyrut 1976, s. 92; Ögüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 260.

⁴⁴ Ögüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 261.

⁴⁵ Ögüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 261.

⁴⁶ Ögüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 261.

⁴⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 7; Zeydan, *el-Medhal*, 134; Ögüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 261; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 21.

(26 Nisan 798) tarihinde altmış dokuz yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir. Cenaze namazını bizzat Halife Harûn Reşid kıldırması, namazdan sonra cenazenin önünde yürümüş ve onu kendi aile kabristanlığına defnettirmiştir. Kabri Bağdat'ın Kâzimiye bölgesinde, kendi adıyla anılan caminin yanındadır.⁴⁸

Ebû Yûsuf, elli altmış hadisi bir defa dinlemekle yanlışsız olarak ezberleyecek kadar üstün bir zekâyaya, güçlü bir hâfızaya ve muhakeme yeteneğine sahipti. Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî, Ebû Yûsuf'un bir hac yolculuğu sırasında hastalandığını, kendisini ziyarete gelen Süfyân b. Uyeyne'den dinlediği kırk kadar hadisi ilerlemiş yaşına, yol yorgunluğuna ve hasta olmasına rağmen ezberlediğini, sonra da etrafındakilere yazdığını anlatır.⁴⁹

Ebû Yûsuf fazilet ve verâ sahibi bir kişi olarak bilinmektedir. Yokluk ve sıkıntı içinde geçen hayatını aklından hiç çıkarmamış, hayatı boyunca ihtiyaç sahiplerine yardım etmekten geri durmamıştır. Aynı zamanda kendisinin yetişmesinde büyük pay sahibi olan Ebû Hanîfe'yi de hep hayır dua ile yâd etmiştir.⁵⁰

1.3.2. Hanefi Mezhebindeki Konumu

Ebû Yûsuf'un ictihad usûlünden söz etmeden önce onun bağımsız (mutlak) bir müctehid mi yoksa mezhepte müçtehit mi olduğu hususundaki tartışmalara temas edilmesinde fayda vardır. İbn Kayyim el-Cevziyye⁵¹ gibi birtakım âlimler Ebû Yûsuf'un mutlak müctehid olmadığını, sadece mezhepte müctehid olduğunu belirtmişler, Şemsüle'imme es-Serahsî, İbn Hazm, son dönemde yetişen âlimlerden Muhammed Ebû Zehra, M. Zâhid Kevserî ve Şah Veliyyullah Dihlevî gibi bazı âlimler ise, onun mutlak müctehid olduğu görüşünü savunmuşlardır.⁵²

Ebû Yûsuf'un mutlak müctehid olduğu görüşünü benimseyen ve yukarıda bir kısmının ismini zikrettiğimiz son dönem âlimlerine göre, Ebû Yûsuf ve arkadaşlarının Ebû Hanîfe'ye sadece fûrû'u fıkıhla ilgili konularda muhalefet ettiklerini, usûl-ü fıkıhla ilgili meselelerde daima ona bağlı kaldıklarını söylemek doğru değildir. Çünkü o

⁴⁸ Ögüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁴⁹ Ögüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁵⁰ Ögüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 261.

⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ'lâmü'l-muvakkûn an rabbi'l-alemin*, Dâru İbni'l-Cevzi, Demmâm 1423, VI, 126.

⁵² Ögüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 262; Ahmet Özdemir, *İmam Ebu Yusuf'un Fukaha Tabakâtındaki yeri*, Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi c.6, s. 3, 491-508, Mart 2013.

dönemde görüşler belirtilip fetvalar verilirken dikkat edilen bazı noktalar mevcut ise de usûl ilmi henüz tam anlamıyla oluşmamıştır. Dolayısıyla bu usûl kaidelerinin tamamını Ebû Hanîfe'nin tespit ettiğini, öğrencilerinin sadece o kuralları benimsemek ve uygulamakla yetindiklerini söylemek doğru olmaz. Hanefî fihhının oluşmasında İmam-ı Âzam'ın önderliği bilinmekle birlikte, O'nun arkadaşları ve öğrencilerinin de bu oluşumda paylarının olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Kaldı ki söz konusu usûl kâidelerinin Ebû Hanîfe tarafından konulduğu, Ebû Yûsuf ve arkadaşlarının da bu kuralları benimsediği kabul edilse bile bu husus O'nun mutlak müctehid sayılmasına engel değildir. Zira Ebû Yûsuf ve arkadaşları, kabul ettikleri her konuyu taklit yoluyla değil araştırma neticesinde ulaştıkları ilmî birikimleri sebebiyle benimsemişlerdir. Hatta Ebû Hanîfe ile uygunluk arzeden görüşleri dahi onunla muhalif oldukları görüşleri kadar taklitten uzak olup delile dayanmaktadır.⁵³

Eğer icthad, zamanın getirdiği meselelerin şer'î hükmünü ortaya koymak için bütün gücün sarfedilmesi demekse ve bunun şartı da Kur'ân-ı Kerîm'i edebî ve dinî yönüyle, sünneti metin ve sened yönüyle bilmekse, yine icmâ edilen hususları ve kıyas usûlünü bilmekse burada denilebilecek şey Ebû Yûsuf bağımsız, mutlak bir müctehittir. Hemen hemen hiç ara vermeden on yedi yıl Ebû Hanife gibi bir zâtın ders halkasında bulunup onun istişare heyetinin en önemli üyesi olarak yer alan Ebû Yûsuf'un olağanüstü sayılabilecek zekâ ve hâfıza gücü ile, ilme olan düşkünlüğü birlikte düşünülünce doğal olarak böyle bir sonuca ulaşılır.⁵⁴

1.3.3. İctihad Usulû

Ebû Yûsuf'un icthadda bulunurken izlemiş olduğu metodu kendisinin yazdığı bir usûl kitabında bulma imkânı günümüzde mevcut değildir. Bu durumda onun icthad usûlünü, vermiş olduğu fetvalardan veya kendisine isnad edilen bazı sözlerinden çıkarmak mümkün olabilir. Kaynaklarda Ebû Yûsuf'un son günlerinde şu şekilde dua ettiği belirtilir: *“Allah'ım! Sen biliyorsun ki önüme çıkan her hâdisenin hükmü için önce senin kitabına baktım ve orada bir çıkış yolu bulduysam aldım. Eğer bulamadıysam peygamberinin sünnetine baktım. Orada da bir çıkış yolu bulamadıysam ashabın*

⁵³ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 262.

⁵⁴ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 262.

sözlerine baktım.” Bu ifadesinden, re’y ekolünün seçkin bir üyesi olarak sıkça kıyasa başvurduğu bilinen Ebû Yûsuf’un, sahâbî kavlini kıyasa tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁵

Ebû Yûsuf’un verdiği fetvalar incelendiğinde Kur’an-ı Kerim, Sünnet ve Sahabe Kavli gibi delillerin yanı sıra icmâ, kıyas, istihsan, şer’u men kablenâ, örf gibi diğer aslî ve fer’î delilleri de kullandığı söylenebilir.⁵⁶

Re’y ekolüne mensup fakihler arasında, hadis ilminde en güçlü âlimlerden biri kabul edilen Ebû Yûsuf’un, hadisten çokça yararlanması ve kıyasa sıkça başvurması gayet doğaldır. Ancak uzun süre yargı kurumunda görev yapmış olduğundan bazen istihsanı ön planda tuttuğu da görülür. Meselâ Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’in, *“Hz.Peygamber faiz yasağıyla ilgili olarak bir maddenin ölçekle (keylî) veya tartıyla (veznî) alınıp satılmasını hükme bağlamışsa bu maddenin her zaman bu şekilde alınıp satılması gerekir, bu konuda örf'e itibar edilmez”* şeklindeki fetvalarına rağmen Ebû Yûsuf, örfün değişmesi halinde ölçekle olanın tartıyla, tartıyla olanın ölçekle alınıp satılabileceğini savunmaktadır. Bu ve buna benzer diğer örnekler Ebû Yûsuf’un, *“zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişebileceğini”* ifade eden küllî fıkıh kaidesine göre hareket ettiğini göstermektedir.⁵⁷

1.3.4. Fıkıh İlmindeki Yeri

Uzun süre İbn Ebî Leylâ’nın, daha sonra da Ebû Hanîfe’nin talebesi olan Ebû Yûsuf, en çok Ebû Hanîfe’nin etkisinde kalmış olmasına rağmen, hiçbir zaman taklitçi olmamış, tercih ve görüşlerini açıkça ifade etmekten çekinmemiş, zaman zaman Ebû Hanîfe’nin görüşüne muhalefet ettiği de olmuştur.⁵⁸ Yalnız kendisine son derece saygı ve minnet duyduğu Ebû Hanîfe ile olan görüş ayrılıklarını özellikle açığa vurma gayreti içinde olmamıştır. Bununla birlikte onun hocasına karşı duyduğu bu saygı ve bağlılık, fikhî konuları kendi görüş ve tercihlerine göre değerlendirmesine engel teşkil etmemiştir. Ebû Yûsuf’un İmam Muhammed’le birlikte veya sadece kendisinin Ebû Hanîfe’nin görüşüne muhalif olduğu yüzlerce meseleden bahsedilir. Diğer fıkıh mezheplerinde mezhep içindeki farklı görüşler, genellikle sonraki dönem Fıkıh âlimleri tarafından geliştirilmişken, Hanefî mezhebinde bu husus, genelde Ebû Hanîfe hayatta

⁵⁵ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 262.

⁵⁶ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

⁵⁷ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

⁵⁸ Debüsî Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsa, *Te'sisü'n-nazar* (nşr. Mustafa Muhammed el-Kabbânî), Beyrut, Bty. s. 11-99.

iken ve Ebû Hanife ile talebeleri Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer gibi seçkin şahsiyetler tarafından oluşturulmuştur. Bundan dolayı Hanefî mezhebinde bu görüş zenginliğinin bulunmasında Ebû Yûsuf'un önemli bir payı olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁹

Ebû Yûsuf'un, bazı konularda Ebû Hanîfe'den farklı düşünmesinin başka bir sebebi de önce kâdılık, daha sonra kâdı'l-kudâtlık görevinde bulunmuş olmasıdır. Bu görev, Ebû Yûsuf'a önemli ölçüde deneyim kazandırmış, nazarî hükümleri uygulama imkânı elde etmiş, sonuçta da özellikle kazâî fikhın onda bir meleke haline gelmesini sağlamıştır. Bu nedenle, başta yargı hukuku olmak üzere fikhın çeşitli dallarında, Ebû Yûsuf'un görüşlerinden, son dönem Hanefî fakihlerince “müftâ bih” görüş olarak adlandırılan birçok tercih ve fetvası mevcuttur.⁶⁰

Öte yandan Ebû Yûsuf, kâdı'l-kudâtlık görevinde bulunması sebebiyle, kâdıların tayin işlerinde birinci derecede söz sahibi olması ve bu atamalarında daha çok Hanefî mezhebine mensup kâdılarına görev vermesi, Hanefî mezhebine karşı ilginin artmasını sağlamış, mezhebinin yayılıp genişlemesinde önemli rol oynamıştır.⁶¹

1.3.5. Eserleri

Hanefî mezhebinde fıkha dair ilk eser telif eden Ebû Yûsuf'un başlıca eserleri şunlardır:

Kitâbu'l-Harâc: İslâm fikh tarihinde malî hukuk alanında yazılan en önemli eserlerden biri olan bu eserin, alanında günümüze kadar ulaşan ilk eser olduğunda ihtilaf yoktur. Genel olarak devletin ekonomiye dair yürüteceği siyasetinin portresini çizmek amacıyla kaleme alınan bu eserde, dinî ve sosyal konularla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu sebeple bazı araştırmacılar bu eseri, içinde fikh, hadis, muhasebe, hukuk, sosyoloji, edebiyat, coğrafya vb. konuların bulunduğu bir hazine olarak değerlendirmektedir. Birçok kez basılan eser, Türkçe'ye ve bazı Batı dillerine tercüme edilmiştir.⁶²

İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ: Ebû Yûsuf bu eserinde en çok istifade ettiği hocaları Ebû Hanîfe ile İbn Ebû Leylâ'nın ihtilâf ettiği konuları ele almıştır. Bu

⁵⁹ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 263.

⁶⁰ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 264.

⁶¹ Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 264.

⁶² Zeydan, *el-Medhal*, 134; Öğüt, “Ebû Yusuf”, *DİA*, X, 264; Özel, *Hanefî Fikh Âlimleri*, 22.

eseri Ebû Yûsuf'tan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayet etmiştir. Çok sayıda fıkıh babını içermektedir.⁶³

Kitâbu'r-Red Ale's-Siyeri'l-Evzâi: Ebû Hanîfe, İmam Muhammed'e devletler hukuku (siyer) konusunda bir kitap yazdırmıştır. İmam Muhammed'e nisbet edilen ve es-Siyerü's-sagîr adıyla anılan bu eserdeki görüşler, Evzâi tarafından kaleme alınan Kitâb'ü Siyeri'l-Evzâi adlı eserde tenkit edilmiş, Ebû Yûsuf da Evzâi'ye reddiye mahiyetindeki söz konusu bu eseri telif etmiştir.⁶⁴

Kitâbü'l-Âsâr: Oğlu Yûsuf'un, babası yoluyla Ebû Hanîfe'den rivayet ettiği bazı hadisleri ve fikhî görüşleri içermektedir.⁶⁵

Bunlardan başka Edebû'l-kâdî, el-Mehâric, el-Mebsût, Kitâbü'l-Cevâmi', Kitâbü'r-Red alâ Mâlik b. Enes, Kitâbu İhtilâfi'l-Emsâr, Kitâbü'l-Emâlî, Kitâbü'n-Nevâdir, Müsnedü'l-İmâm Ebî Yûsuf gibi eserler de Ebû Yûsuf'a nisbet edilmektedir.⁶⁶

1.4. İMAM MUHAMMED'İN HAYATI, ESERLERİ VE HANEFİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

1.4.1. Hayatı

Tam adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânîdir. Ebû Hanîfe'nin Ebû Yusuf'la beraber en önde gelen talebelerinden olan İmam Muhammed, 132 (749-50) yılında Vâsıt'ta dünyaya gelmiştir.⁶⁷

Ailesi Abbâsî hilâfetinin kurulması üzerine Vâsıt'ı terkedip Kûfe'ye yerleşmiştir. İmam Muhammed de burada yetişmiştir.⁶⁸

On dört yaşından itibaren dört yıl boyunca Ebû Hanîfe'nin ilim meclisine katılan İmam Muhammed, hocasının vefatından sonra onun fikhî görüşlerini ve sistemini başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etmiştir. Sadece Ebû Hanife

⁶³Zeydan, *el-Medhal*, 134; Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

⁶⁴ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 22.

⁶⁵ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 23.

⁶⁶ Ögüt, Salim, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 264.

⁶⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 8; Ebû'l Vefâ Abdulkadir el-Kureşî, *el-Cevahiru'l Mudîe fi Tabakâti'l Haneîyye*, Beyrut, 2005, s. 323; Zeydan, *el-Medhal*, 134; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 24; Aydın Taş, "Şeybânî", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, XXXIX, 38.

⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 8; Ebû'l Vefâ, *el-Cevahiru'l Mudîe*, 323; Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

ve Talebelerinden ders almakla yetinmemiş, Kûfe'deki hadisçilerin ve diğer âlimlerin ders halkalarına katılmış ve onlardan ilim tahsil etmiştir.⁶⁹

Kûfe'deki tahsilini tamamladıktan sonra hadis ilminde derinleşmek için gittiği Medine'de üç yılı aşkın bir süre kalmış, bu süre zarfında İmam Mâlik'ten el-Muvatta'ı dinlemiştir. Ardından Mekke'de Süfyân b. Uyeyne, Dımaşk'ta Evzâî, Horasan'da Abdullah b. Mübârek başta olmak üzere çeşitli âlimlerden ders almıştır.⁷⁰

İlim yolculuklarını tamamladıktan sonra Bağdat'a yerleşmiş ve burada ilim meclisi oluşturmuştur. İmam Muhammed'in şöhretini duyanlar onun meclisine gelerek hadis ve fıkıh dersleri almaya başlamışlardır. İlmî birikimi ve anlatım gücüyle dikkatleri üzerine çeken İmam Muhammed, Bağdatlılar tarafından Ebû Yûsuf'a tercih edilmeye başlanmış ve onun vefatından sonra ehl-i re'yin lideri konumuna yükselmiştir. İmam Muhammed'den ders alanlar arasında Şuayb b. Süleyman el-Keysânî, Ebû Süleyman el-Cûzcânî, Ebû Hafs el-Kebîr, Hişâm b. Ubeydullah er-Râzî, İsâ b. Ebân, İbn Semâa, İsmâil b. Tevbe el-Kazvînî, İmam Şâfiî ve Mâlikî fikhının tedvininde önemli yere sahip olan Esed b. Furât bulunmaktadır.⁷¹

İmam Muhammed'in yaşadığı dönemde Abbâsî halifelerinden Ebû'l-Abbas es-Seffâh, Mansûr, Mehdî, Hâdî ve Hârûn Reşîd iktidarda bulunmakla birlikte, kaynaklarda onun sadece Hârûn Reşîd ile ilişkisinden bahsedilmekte ve bunun da Ebû Yûsuf'un tavsiyesiyle başladığı belirtilmektedir. Hârûn Reşîd, İmam Muhammed'i yine Ebû Yûsuf'un tavsiyesiyle Abbâsî halifelerinin yazlık başkenti olan Rakka'ya kâdı olarak tayin etmiştir. İmam Muhammed Rakka'daki kâdılık görevi esnasında ilmî çalışmalarına ara vermemiş, er-Rakkıyyât ve es-Secâdât adlı iki eseri bu esnada yazmıştır.⁷²

Hârûn Reşîd, Zeydî imamı Yahyâ b. Abdullah'ın 176 (792) yılındaki isyanından dolayı İmam Muhammed ile istişare ettiğinde, onun Ali evlâdı taraftarı olduğu izlenimi edindiğinden halifenin güvenini kaybetmiş, 187'de (803) kadılık görevinden azledilerek fetva vermesi yasaklanmıştır. Hârûn Reşîd, bu olayda kendisinin hatalı olduğunu

⁶⁹Mevsilî, *el-İhtiyar* I, 8; Ali b. Sultan Muhammed el-Kari, *el-Esmaru'l-Ceniyye fi Esmâ'l-Hanefiyye*, Bağdat 2009, c. II, s. 573; Zeydan, *el-Medhal*, 134; Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁷⁰Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 24; Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁷¹Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 38.

⁷²Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 39.

anlayıp İmam Muhammed’le ilişkisini devam ettirmiş ve Ebû Yûsuf vefat edince onu kâdî’l-kudâtlik görevine getirmiştir. Hayatının sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür.⁷³

189 (805) yılında Hârûn Reşîd ile beraber gittiği Rey’de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.⁷⁴

1.4.2. Hanefi Mezhebindeki Konumu

Ebû Yûsuf gibi İmam Muhammed’in de müctehidlik derecesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte onun da mutlak müctehid seviyesinde olduğu görüşü daha kuvvetlidir.⁷⁵

1.4.2.1. İctihad Anlayışı

İmam Muhammed, icihadın muteber sayılabilmesi için mutlaka sağlam bir dayanağının bulunması gerektiğini düşündüğünden, galip olmayan zanla görüş bildirmeyi kabul etmemektedir. Ona göre her müctehidin icihadı kıymetlidir ve müctehidin kendini bağlayıcıdır. Ancak müctehid icihadında hata edebilir. İctihadî hüküm, nassla sabit olan hüküm gibi olmadığından müctehid daha kuvvetli bir delille karşılaşınca icihadını değiştirebilir. İmam Muhammed’in eserlerinde geçen “*kişinin kendisiyle Allah arasında*” ifadesi, onun zihninde, daha sonra oluşan tabirle kazâen ve diyâneten ayrımının bulunduğu göstermektedir.⁷⁶

1.4.2.2. Metodu

İmam Muhammed, sadece hakkında açık nass bulunmayan hususlarda ictihada başvurur. Naslarda yer alan her emrin vücûb, her nehyin de tahrîm ifade ettiğini kabul etmez, bazı emirlerin tavsiye, bazı nehiylerin kerâhet ifade ettiğini düşünür. Naslarda bulunan mutlak ve âmm lafızları mümkün oldukça mutlaklığını ve umûmiliğini koruyarak değerlendirir. İmam Muhammed, bütün hukukî meselelerin nasların lafzıyla çözüme kavuşturulamayacağını kabul etmekte, bu sebeple naslardan hüküm çıkarmada aklî çıkarımlara da yer vermektedir.⁷⁷

⁷³ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁴ Halife b. Hayyat, *Tarih*, (Thk. Ekrem Dıyau'l-Ömeri), Riyad 1985, s. 458.

⁷⁵ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁶ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁷ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 39.

1.4.2.3. Hanefî Mezhebindeki Yeri

Ebû Hanîfe'nin ders halkasında sağladığı istişare ve tartışma ortamı, ortak temel prensipleri benimseyen müctehid öğrencilerinin, görüşlerini açık bir biçimde ifade etmesine imkân sağlamış, neticede Hanefî mezhebinin temel görüşleri kollektif bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ebû Hanîfe'den sonra mezhebe en çok katkı sağlayan Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, gerek kendi aralarında, gerekse Ebû Hanîfe ile birçok meselede ihtilafa düşmüşlerdir. Üçünün de ihtilâf ettiği fer'î meseleler incelendiğinde görüş ayrılıklarının önemli kısmının aslında meselelere farklı açılardan bakmaları, hadislerin kabulünde farklı kriterler benimsemeleri, rivayetleri farklı şekilde yorumlamaları, farklı sahâbî veya tâbiî kavliyle desteklenen görüşleri esas almaları gibi sebeplerden dolayı görüş ayrılığına düştükleri görülmektedir.⁷⁸

İmam Muhammed'in Hanefî mezhebine katkılarını şu şekilde özetlememiz mümkündür: İmam Muhammed mezhebin sekreteryası konumundadır. Mezhebin görüşlerini kaydedip nakletmiştir. Ebû Hanîfe'nin ders halkasındaki istişarelerde, kendi görüşlerini yazdığı gibi, Ebû Hanîfe'den ve onun diğer talebelerinden öğrendiklerini de yazarak mezhebin fikhî görüşlerini bir bütün halinde tasnif edip sonraki nesillere aktaran kişi olmuştur. Sonra gelen Mezhep âlimleri de eserlerini meydana getirirken onun eserlerini asıl kabul etmiştir. Fıkıh ilminin gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan fikhî konuların kitablara, bablara ve fasıllara ayrılarak yazılması, mezhebin görüşlerinin orijinal bir metoda göre kayıt altına alınıp belli bir sisteme oturtulması hususunda İmam Muhammed'in rolü büyüktür. İmam Muhammed'in eserleri, Hanefî mezhebini meydana getiren ortak birikimde onun da önemli bir paya sahip olduğunu ve farklı icthadlarıyla mezhebin görüşlerinin zenginleşmesine ciddi katkılar sağladığını gösteren örneklerle doludur.⁷⁹

1.4.3. Eserleri

el-Asl: el-Mebsût olarak da bilinen bu eseri İmam Muhammed, Bağdat'a yerleşmeden önce Kûfe'de iken yazmış ve bu eser birçok talebesi tarafından rivayet edilmiştir. İmam Muhammed'in en hacimli ve önemli eseri kabul edilen, bir anlamda diğer eserlerinin ve özellikle zâhirü'r-rivâye olanların temelini oluşturan, bazı yerlerinde

⁷⁸ Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 40.

⁷⁹ Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 40.

soru-cevap üslûbu kullanılan eserin tamamına yakın kısmını içeren nüshaları günümüze kadar gelmiştir.⁸⁰

el-Câmi'u's-Sağîr: İmam Muhammed'in, el-Asl'ı yazdıktan sonra kaleme aldığı, Ebû Yûsuf'tan öğrendiği Ebû Hanîfe'ye ait görüşleri ihtiva eden bir eserdir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerini “*Muhammed an Yakûb an Ebî Hanîfe*” şeklinde aktaran İmam Muhammed, birçok yerde kendisine ve Ebû Yûsuf'a ait görüşleri de belirtmektedir.⁸¹

el-Câmi'u'l-Kebîr: el-Câmi'u's-Sağîr'den sonra yazdığı, ona nispetle daha hacimli olan bu eserde İmam Muhammed, rivayet üslûbuna başvurmadan doğrudan meseleleri ele almakta, başta yemin olmak üzere sözlü tasarruflarla ilgili konuları ele alırken yaptığı dil ağırlıklı yorumlarla, dil bilgisinde de otorite olduğunu ortaya koymaktadır.⁸²

ez-Ziyâdât ve Ziyâdâtü'z-Ziyâdât: el-Câmiu'l kebîr'den sonra telif edilen küçük hacimli bu iki eserin, farklı kütüphanelerde yazmalar mevcuttur. Şemsü'l eimme es-Serahsî ve Ahmed b. Muhammed el-Attâbî'nin Ziyâdâtü'z-Ziyâdât şerhlerini tahkik edip yayımlayan Ebü'l- Vefâ el-Afganî, her iki şerh içinde yer alan metni tespit etmeye çalışarak parantez içerisinde göstermiştir.⁸³

es-Siyerü's-Sağîr: Devletler hukukuyla ilgili olup el-Asl'ın nüshaları içinde günümüze kadar ulaşmış ve neşredilmiştir.⁸⁴

es-Siyerü'l-Kebîr: İmam Muhammed'in en son telifidir. Devletler hukuku alanında yazılan ilk kapsamlı eser olan bu kitap, fikhî tahliller bakımından el-Asl'dan daha ileri düzeydedir. Aslı günümüze ulaşmayan bu eser Serahsî'nin, farklı baskıları bulunan Şerhu's-Siyeri'l-kebîr'i içinde bulunmaktadır.⁸⁵

el-Keysâniyyât: Sadece bir parçası zamanımıza kadar ulaşan bu eserde muâmelâtla ilgili günlük hayatta karşılaşılabilecek bazı meseleler ele alınmıştır.⁸⁶

⁸⁰ Aliyyü'l Kâri, *el-Esmaru'l-Ceniyye*, II, 577; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 25; Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸¹ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸² Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸³ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸⁴ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸⁵ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 40.

⁸⁶ Taş, “Şeybânî”, *DİA*, XXXIX, 41.

el-Mehâric fi'l-Hiyel: Hiyel konusunda kaleme alınan ilk müstakil eser olduğu bilinmektedir. Hiyel hakkında genel bir değerlendirme yapılmayıp meselelerin ele alınmasıyla yetinilen bu kitapta, muâmelâta dâir bazı konularla birlikte, ağırlıklı olarak yemin konusuna yer verilmesi, o günkü toplumsal şartlarda bu hususta hileye başvurma ihtiyacının daha çok hissedildiğini göstermektedir.⁸⁷

el-Hücce Alâ Ehli'l-Medîne: Medine'de üç yıldan fazla kalmış olan İmam Muhammed, bu esnada İmam Mâlik'ten ve Medineli diğer âlimlerden hadis dinlemenin yanı sıra onlarla ilmî tartışmalarda da bulunmuş ve bu tartışmalarını el-Hücce'de toplamıştır. Mukayeseli fikhın ilk örneklerinden olan bu eserin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır.⁸⁸

İmam Muhammed'in bu eserlerin dışında hadis alanında el-Âsâr, Muvatta'ü'l-İmâm Mâlik Rivâyetü Muhammed adlı eserleri de vardır.

İmam Muhammed'in ilk altı eseri şöhret veya tevâtür yoluyla geldiği için "zâhirü'r-rivâye", içeriği Hanefî fikhının temelini teşkil ettiği için "Mesâilü'l-Usûl" veya "el-Usûl" diye anılır. Diğer eserlerine, şöhret veya tevâtür yoluyla rivayet edilmediğini belirtmek üzere "Gayr-ü Zâhiri'r-Rivâye", az kişi tarafından aktarıldığını ifade etmek için "Nâdirü'r-Rivâye" adı verilmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 41.

⁸⁸ Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 41.

⁸⁹ Taş, "Şeybânî", *DİA*, XXXIX, 41.

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂMEYNE ATIFTA BULUNULAN YERLER

2.1. TAHARET KİTABI

2.1.1. Abdesti Bozan Şeyler

1. وَإِنْ قَاءَ دَمًا أَوْ قَيْحًا تَقَضَّ وَإِنْ لَمْ يَمَلِّ الْفَمَ {م}

“Ağız dolusu olmasa bile, kişi kan veya irin kusarsa abdesti bozulur.”⁹⁰

İmam Muhammed’e göre, bu da diğer karışımlar gibi ağız dolusuna ulaşmadığı sürece abdesti bozmadır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf ise bu durumda kanın az da olsa çok da olsa abdesti bozacağını söylemişlerdir. Bu görüşlerinin gerekçesi midenin kan yeri olmaması, oradan çıkan kanın büyük ihtimalle bir yaradan veya çubandan gelmiş olabileceği ihtimalidir.⁹¹

Ağızdan pıhtı olarak gelen kan baştan aşağı inmişse ittifakla abdesti bozmadır, ancak akıcı ise ittifakla bozar. Mideden çıkan pıhtı ise ağız dolusuna ulaşmadığı sürece ittifakla yine abdesti bozmadır. Ancak akıcı ise İmam Azam’a göre abdesti bozar. İmam Muhammed’e göre ağız dolusuna ulaşmadığı sürece bozmadır.⁹²

2.1.2. Guslün Hükümleri

2. وَمَنْ اسْتَيْقَظَ فَوَجَدَ فِي ثِيَابِهِ مَنِيًّا أَوْ مَدْيًا {س} ، فَعَلَيْهِ الْغُسْلُ

“Uyandığında elbisesinde meni ya da mezi gören kişinin gusletmesi farzdır.”⁹³

Meni görülmesi durumunda gusletmek gerektiği hususunda ihtilaf olmamakla beraber, mezi konusunda İmam Ebu Yusuf, uyanıklık halinde olduğu gibi uyku halinde gelen mezinin de guslü gerektirmeyeceğini söylemiştir. Tarafeyn’e göre bu mezi aslında incelmış bir menidir ve ihtiyaten gusledilmesi gerekir.⁹⁴ Kişi bu uykuda gelen şeyin meni, mezi veya vedi olduğunda şüpheye düşerse Tarafeyn’e göre ihtiyaten gusletmesi

⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar li Ta’lîli’l-Muhtar*, I, 17.

⁹¹ Burhâneddin Ebû’l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el- Merginânî, *el-Hidaye Şerh-i Bidayeti’l Mübtedî*, Daru’l Erkam, Beyrut (Bty), c. I, s. 18; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 17.

⁹² İbn-i Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü-l Muhtar ale’-d-Dürri-l Muhtar Şerhu Tenviru-l Ebsar*, Daru Alemlî’l Kütüb, Riyad 2003, c. I, s. 266.

⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 21.

⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 21.

gerekir. Ebu Yusuf'a göre ise guslü gerektiren şeyin gerçekleşip gerçekleşmediği belli olmadığından bu durumda gusletmek gerekmez.⁹⁵ *İhtiyar*'da mezi veya meninin şüpheli olması durumu zikredilmemiş, sadece mezi gelmesi durumundaki ihtilaftan bahsedilmiştir. Ancak buradaki ihtilafın da yine elbiseye bulaşan o sıvının tam olarak meni mi yoksa mezi mi olduğunu ayıramama durumundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

2.1.3. Suların Hükmü

3. وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ لَا يُطَهِّرُ الْأَحْدَاثَ، وَهُوَ مَا أُزِيلَ {م} بِهِ حَدَثٌ

“Kullanılmış su abdestsizlik halini gidermez. O da kendisiyle abdestsizlik halinin giderilmiş olduğu sudur.”⁹⁶

İmam Muhammed'e göre kendisiyle abdest alınan sular değil, sadece gurbet maksadıyla kullanılan sular kullanılmış su sayılır. Çünkü İmam Muhammed'e göre suyun mukayyet sayılması için abdest veya gusül alınırken niyet etmiş olmak gerekir. Mesela, kuyudan kovayı çıkarmak için bir adam suya dalacak olsa İmam Muhammed'e göre hem su hem de adam temizdir. Çünkü ona göre suyun kullanılmış sayılması için kişinin abdest alırken niyet etmesi şarttır. Niyet etmediği için su kullanılmış sayılmaz. Adam da temizdir çünkü gusledeken niyet şart değildir. Ebu Yusuf'a göre ise adam üzerine suyu dökmeyi için cünüptür. Su ise kendisiyle cünüplük giderilmediği için temizdir. Ebu Hanife'ye göre ise su, adamın cünüplüğünün bir kısmını giderdiği için necistir, adam da bir kısmı temizlenmediği için cünüptür. Yine bu durumdaki adamın cünüplükten kurtulduğu ama müsta'mel su kullandığı için necis olduğu yönünde zayıf bir görüş de zikredilmiştir.⁹⁷

2.1.4. Teyemmüm

4. مَنْ لَمْ يَفِدْرَ عَلَى اسْتِعْمَالِ الْمَاءِ لِبُعْدِهِ مِيلاً أَوْ لِمَرَضٍ أَوْ بَرْدٍ أَوْ خَوْفٍ عَدُوٍّ أَوْ عَطَشٍ أَوْ عَدَمِ آلَةٍ، يَتَيَمَّمُ بِمَا كَانَ مِنْ أَجْزَاءِ الْأَرْضِ كَالثَّرَابِ وَالرَّمْلِ وَالْحِصَى {س} وَالْكُحْلِ {س}

“Suyun bir mil kadar uzaklığından, hastalık sebebiyle, soğuktan, düşman korkusundan, suyu kullandığı takdirde susuz kalacağından korkan, suyu çekmek için

⁹⁵ İbn-i Âbidin, *Reddî-l Muhtar*, I, 301.

⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 25

⁹⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 25; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 25, 26; Gulam Mustafa es-Sindî el-Kâsımî, *Şerhu Muhtasari'l Kuduri*, Daru İbni Kesîr, Beyrut 2014, s. 62.

alet bulamadığından veya suyu kullanmaya gücü yetmeyen kimse; toprak, kum, kireç ve sürme gibi toprağın parçalarından olan bir şeyle teyemmüm eder.”⁹⁸

İmam Ebu Yusuf’a göre ot bitiren topraktan ve kumdan başka bir şeyle teyemmüm edilmez. Ona göre Nisa sûresi 43. ayette geçen “*tayyiben*” kelimesiyle bitki bitiren yer kastedilmiştir. Tarafeyn’e göre bu lafız, “*temiz*”, “*bitki bitiren yer ve helal*” manalarına gelen müşterek bir lafızdır. Dolayısıyla ona göre sadece ot bitiren yer anlamına hasretmek doğru olmaz.⁹⁹

Ebu Yusuf’un da eski görüşünün Tarafeynle aynı olduğu söylenmiştir. Tahâvî, Ebu Yusuf’un görüşü, yani sadece toprak ve kumla teyemmüm alınabileceği yönündeki görüşü tercih etmiştir.¹⁰⁰

5. وَلَوْ صَلَّى الْمُسَافِرُ بِالنَّيْمِ وَنَسِيَ الْمَاءَ فِي رَحْلِهِ لَمْ يُعِدْ {س}

“Yolcu olan kişi, suyu yüklerinin arasında unutup namazını teyemmümle kıldıktan sonra, artık o namazı iade etmez.”¹⁰¹

Ebu Yusuf, böyle bir kimsenin namazı iade etmesi gerektiği görüşündedir. Çünkü bu durumdaki kişi suyu aramadan önce teyemmüm etmiştir. İmam Ebu Yusuf’a göre bu kimse teyemmüm etmeden önce yüklerinin arasını araştırıp bakmakla yükümlüdür. Bu kimsenin durumunu elbisesi olduğu halde unutarak namazı çıplak kılan ve malvarlığı olduğunu unutup, keffaretini oruç tutarak ödeyen kimsenin durumuna benzetmiştir. Tarafeyn’e göre ise bu durumda bir unutma söz konusu olduğundan kişinin namazı iade etmesine gerek yoktur.¹⁰²

2.1.5. Hayız

6. وَأَقَلُّ الْحَيْضِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَلَيْالِهَا {س}

“Hayzın¹⁰³ en az süresi üç gün üç gecedir.”¹⁰⁴

⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 33.

⁹⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I,33; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 34.

¹⁰⁰ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame et- Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, (Tahkîk Eden, Ebu'l Vefa el Afgânî) Lecnetü ihyai'l-Mearifi'n-Nu'mâniyye, Mısır, s. 20.

¹⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 36.

¹⁰² Merğınani, *el-Hidaye*, 34; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 36.

¹⁰³ Hayz: Ergen, sağlıklı, gebe olmayan ve henüz ay halinden kesilme yaşına ulaşmamış bir kadının rahminden gelen kan. (bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 188)

¹⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 42.

En az süresi üç gündür diyen Tarafeyn'e göre hayzın en fazla süresi ise on gündür.¹⁰⁵ İmam Ebu Yusuf hayzın asgari süresinin iki gün olduğunu belirtmiştir. Ancak bu görüş şeriatın takdiri olan üç günden daha az olduğundan kabul görmemiştir.¹⁰⁶ Ayrıca Ebu Yusuf'a göre en fazla süresi ise üç gündür.¹⁰⁷

2.1.6. Nifas

7. وَالنَّفَاسُ فِي التَّوَأْمَيْنِ عَقِيبَ الْأَوَّلِ {م}

“İkiz çocuk doğurmada lohusalık süresi ilk çocuğun doğmasıyla başlar.”¹⁰⁸

İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre bu süre ikinci çocuğun doğumundan itibaren başlar. İmam Züfer'e göre iki çocuğun doğumu arasında geçen süre altı aydan daha az ise ikinci çocuktan dolayı kadının lohusalığı yoktur. İmam Muhammed'e göre ise ikiz çocukların doğumu arasındaki kan istihaze¹⁰⁹ kanıdır. Lohusalık ikinci çocuktan sonra işlemeye başlar.¹¹⁰

Hamilelik sebebiyle sona eren iddet,¹¹¹ ikiz doğuran kadın için ikizlerin ikincisini doğurunca sona erer.¹¹²

2.1.7. Necasetler ve Temizlenmeleri

8. وَكُلُّ مَا يَخْرُجُ مِنْ بَدَنِ الْإِنْسَانِ وَهُوَ مُوجِبٌ لِلتَّطَهِيرِ فَتَجَاسَّتُهُ غَلِيظَةٌ، وَكَذَلِكَ الرَّؤْتُ {س}

“İnsan bedeninden çıkan ve temizlenmesi gereken şeyler ile hayvan dışkısı da necaseti galîzadır.”¹¹³

İmameyn'e göre hayvan dışkısı necaseti galîza değildir. Çünkü bu durumda umum-u belvâ¹¹⁴ söz konusudur.¹¹⁵ İmam Muhammed ömrünün sonlarına doğru Rey

¹⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 42.

¹⁰⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, 38; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 36; İbnu's Sââtî, *Mecmeu'l Bahreyn*, 96; Meydâni, *el-Lübâb fi Şerhi'l Kitab*, 44, 45.

¹⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 42; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur fi Şerh-i Mülteka-l Ebhur*, I, 78.

¹⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 47.

¹⁰⁹ İstihâze: Kadınlardan bir hastalık sebebiyle zuhûr eden ve rahimden başka bir yerden gelip cinsel organ yoluyla dışarı akan bir kandır. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 264)

¹¹⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 42; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 47, 48; Meydâni, *el-Lübâb*, 51.

¹¹¹ İddet: Bir erkeğin veya kadının evlilik sona erdikten sonra belli bir süre başkasiyla evlenmeyip beklemede bulunmalarıdır. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 229)

¹¹² Merğınani, *el-Hidaye*, I, 42.

¹¹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 49.

¹¹⁴ Umûm-ı Belvâ: Kaçınılması zor veya imkânsız durum. Çoğunluğun bilgisi dışında kalmayacak şeyler. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 587)

¹¹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 49; Meydâni, *el-Lübâb*, 54.

şehrine gittiğinde yollarda ve dükkânlarda hayvan pisliğinin fazla olduğunu görünce, bu durumda zaruret bulunduğuna ve hayvan dışkısının temiz olduğuna hükmetmiştir.¹¹⁶

9. وَإِذَا أَصَابَ الْخُفَّ نَجَاسَةٌ لَهَا جِزْمٌ كَالرَّوْثِ فَجَفَّتْ فَدَلَكَهُ بِالْأَرْضِ جَاَزَ {مز}

“Meste, hayvanın dışkısı gibi katı olan bir necaset bulaşır da kurursa, yere sürterek onu gidermek caizdir.”¹¹⁷

İmam Muhammed’e göre bu caiz değildir. O, ayakkabıyı da diğer şeylere kıyas etmiş ve meniden başka hiçbir şeyin silmekle temizlenmeyeceğini ifade etmiştir. Gerekçe olarak da pisliğin yaş olması sebebiyle, ayakkabıya yapıştığında içeri gireceğini, İçine pislik giren bir şeyin ise sürtmekle temizlenmiş olamayacağını belirtmiştir.¹¹⁸ Ancak daha sonra İmam Muhammed’in bu görüşünden döndüğü rivayet edilmiştir.¹¹⁹

10. وَيَبُولُ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ {م} ... نَجَاسَتُهُ مُخَفَّفَةٌ

“Eti yenen hayvanların idrarı, hafif necasettir.”¹²⁰

İmam Muhammed’e göre eti yenen kuşların idrarı temizdir. Delili ise Urenîlerin hadisi diye bilinen olaydır.¹²¹ Necasetler konusunda Hanefi imamlar arasında şöyle bir ayırım vardır: Bir şey nasslarda pislik olarak bildirilmiş ve buna muarız da başka bir nass yoksa bu necaset-i galizadır. Ancak bunun aksine bir başka nass varsa bu necaset-i hafifedir. Misal verecek olursak eti yenen hayvanların idrarı böyledir. Çünkü bir tarafta “İdrardan korunun”¹²² hadisi, diğer tarafta da “Urenîlerin hadisi”¹²³ diye bilinen rivayet bulunmaktadır. İki nass birbirine muarız görüldüğü için Ebu Hanife buna hafif necaset demiştir. İmameyn’e göre ise âlimlerin üzerinde ihtilafa düştükleri necasetler hafif necasettir.¹²⁴ Bu meselede müellif sadece İmam Muhammed’in ihtilafı olduğuna

¹¹⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 44; İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, I, 525.

¹¹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 50.

¹¹⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 43; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî el- Ma’ruf bi İbni’l Hümam, *Şerh’u Fethu’l Kadir ale’l Hidaye Şerh’i Bidayeti’l Mübtedî’*, Daru’l Kütübi’l İlmîyye, Beyrut 2003, c. I, s. 196; Kâsımî, *Şerhu Muhtasari’l Kuduri*, 62; Şeyhîzade Damad Abdurrahman b. Mehmed, *Mecmau’l Enhür fi Şerhi Mülteka’l Ebhur*, Daru’l Kütübi’l İlmîyye, Beyrut 1998, c. I, s. 87.

¹¹⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 44.

¹²⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 52.

¹²¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 52.

¹²² Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, Süneni Dârekutnî, Beyrut 2004, 464.

¹²³ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu Meâni’l Âsâr*, Alemü’l Kütüb 1994, I, 108.

¹²⁴ İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, I, 522.

dair rumuz koymuşsa da, İbn Abidin de İmameyn'in aynı görüşte olduğu belirtilmiştir.¹²⁵

11. {سَمِ} يُؤْكَلُ لَحْمُهُ مِنَ الطُّيُورِ نَجَاسَتُهُ مُخَفَّفَةٌ
 “Eti yenmeyen kuşların dışkıları hafif necasettir.”¹²⁶

Eti yenmeyen kuşların pisliğinden, bir dirhem büyüklüğünden daha fazla bulaşmış olan elbise ile namaz kılmak Şeyhayn'e göre caizdir. İmam Muhammed'e göre caiz değildir. Bu ayrım bazılarına göre eti yenmeyen kuşların dışkıları necis midir değil midir ihtilafından, bazılarına göre ise bir dirhemden fazla olan miktarın namaza mâni olup olmadığı ihtilafından kaynaklanmaktadır. *Hidaye*'ye göre sahih olan birinci ayrımdır. İmam Muhammed'e göre necasetin hafif olması zaruret dolayısıyladır. Kuşlar insanlarla bir arada bulunmadıklarından kuşların pisliklerinden sakınmak imkânsız değildir ve bu durumda da bir zaruret yoktur. Dolayısıyla bu kuşların pislikleri ağır necaset sayılır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre kuşlar havada pislediklerinden, bundan korunmak tam anlamıyla mümkün değildir ve bunların necasetleri hafif necasettir.¹²⁷

Ehlî kaz ve tavuk gibi havada terslemeyen kuşların dışkıları galîz, havada tersleyenlerden ise, eti yenen kuşlarıki temiz, eti yenmeyen kuşların dışkısı ise hafif necasettir.¹²⁸

2.1.8. Necasetin Giderilmesi

12. وَجُوزُ إِزَالَةِ النَّجَاسَةِ بِالْمَاءِ. وَبِكُلِّ مَائِعٍ طَاهِرٍ كَالْحَلِّ {م}
 “Necasetin, su ile ve sirke gibi temiz olan her sıvı ile giderilmesi caizdir.”¹²⁹

İmam Muhammed necasetin sadece su ile giderilebileceği görüşündedir.¹³⁰ İmam Muhammed “*Onu suyla yıka*” hadisine dayanarak bu sonuca varmıştır ona göre eğer sudan başka bir şeyle de giderilebilseydi su ile yıka denmesinin bir yararı olmazdı. Şeyhayn ise konuyla ilgili olarak “*Elbiseni temiz tut*”¹³¹ ayetinden hareket ederek elbiseyi temiz tutmanın sadece suyla olmayacağını, bu özelliğin sirkede de

¹²⁵ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtar*, I, 522.

¹²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 52.

¹²⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 45.

¹²⁸ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtar*, I, 525.

¹²⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 53.

¹³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 53; İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtar*, I, 510.

¹³¹ Müddessir, 74/4.

bulduğunu, bunun yanında elbisenin kirli yerini keserek de temiz tutulabileceğini ifade etmişlerdir. Onlara göre hadisteki suyla yıka ifadesi ise temizliği suyla sınırlamak için değil, umumi olarak su kullanılmasından böyle kullanılmıştır.¹³²

Sudan başkasıyla temizlemeyi caiz görmeyenlere göre, suyun dışındaki sıvılar necasete değdiği zaman necis olur. Necis olan bir şeyle de necaset giderilmez. Her ne kadar su da böyle olsa bile başka temizleme aracı olmadığından su hakkında aynı hüküm verilemez. Bir başka rivayete göre Ebu Yusuf bu konuda elbise ve bedeni birbirinden ayırmış ve bedendeki necasetin sudan başka bir şeyle giderilemeyeceğini söylemiştir.¹³³

2.2. NAMAZ KİTABI

13. وَوَقْتُ الظُّهْرِ مِنْ زَوَالِ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ يَبْلُغَ الظِّلُّ مِثْلَيْهِ {سم} سِوَى فَيءِ الزَّوَالِ

“Öğle namazının vakti, güneşin zevalinden başlayıp fey’i zevâl¹³⁴deki gölgesi hariç, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli oluncaya kadar devam eder.”¹³⁵

Öğle namazının vaktinin ne zaman girdiği hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. İhtilaf öğle vaktinin sonuyla alakalıdır. İmameyn’e göre öğlenin vakti cisimlerin gölgesi kendisinin iki misli değil, kendi uzunluğu kadar olunca sona erer.¹³⁶

Ebu Hanife’den de öğlenin vaktinin, cisimlerin gölgeleri bir misli olunca çıkacağı, ikinci vaktinin ise gölge boyları iki misli olmadan girmeyeceği yönünde bir görüş nakledilmiştir. Bu durumda iki vakit arasında boş bir vakit bulunmaktadır.¹³⁷

Burada zikrettiğimiz birinci vakte asr-ı evvel; ikincisine ise asr-ı sâni denilmektedir. Eğer kişi ilk vakitte öğle namazını kılmamışsa ikinci vakitte de kılabilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi birinci vaktin öğle vakti olduğu hususunda ittifak vardır. İhtilafli olan taraf asr-ı sâni dediğimiz son kısımdır.¹³⁸ İhtiyata uygun olan davranış,

¹³² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 53.

¹³³ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 43.

¹³⁴ Fey-i Zevâl: Güneşin doğu ufku ile batı ufku arasındaki göğün tam tepe noktasında bulunduğu sıradaki bir şeyin gölgesi. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 143)

¹³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 57.

¹³⁶ Kudûri, *Muhtasaru-l Kudûri*, 23; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 47; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 57; Meydâni, Abdülganî el-Guneymî ed-Dımaşki, *el-Lübâb fi Şerhi-l Kitab* (Tahkik, Abdükerim el-Atâ), Mektebetü'l İlmî'l Hadîs, Dımeşk 2002, s. 58.

¹³⁷ İbn-i Âbidin, *Reddül Muhtar*, II, 14, 15.

¹³⁸ Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 90, 91.

öğle namazını asr-ı evvel dediğimiz ilk vakit içerisinde, ikindiye ise cisimlerin gölge boyunun iki misli olmasından sonra kılmaktır. Böylece ihtilaf ortadan kalkar ve namaz ittifakla kabul edilen vakitte eda edilmiş olur.¹³⁹

Tahâvî de bu meselede İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.¹⁴⁰ Ülkemizde de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanan resmî uygulama İmameyn'in görüşüne göredir.

2.2.1. Namazda Yapılacak İşler

14. ... وَيَقُولُ: سُبْحَانَكَ {س} اللَّهُمَّ إِلَى آخِرِهِ

“... İlk tekbirden sonra eller göbük altına bağlanır ve bundan sonra da Sübhaneke Allahümme duası sonuna kadar okunur.”¹⁴¹

İmam Muhammed burada Sübhaneke Duası'nın sonuna *ve celle senâuke*'nin de eklenmesi gerektiği görüşündedir. Ebu Yusuf'a göre ise bu duaya “*İnni veccehtü vecchiye*”¹⁴² ayeti de eklenerek sonuna kadar okunur.¹⁴³ Tarafeyn'in bu konudaki delilleri Hz. Enes ve İbn Mesud'dan gelen, Rasûlullah'ın iftitah tekbirinden sonra Sübhaneke'yi sonuna kadar okuduğuna dair rivayetlerdir. Bu âlimlere göre “*İnni veccehtü*” ayetinin okunduğunu gösteren rivayet, İslam'ın ilk dönemleriyle alakalıdır. Sübhaneke'nin okunmaya başlamasıyla diğer hüküm nesh edilmiştir.¹⁴⁴

15. وَيَقُولُ الْمُؤْتَمِّمُ: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ {س}

(Rukûdan kalkarken *semiallahû limen hamideh* denilir.) “İmama uyan kişi de *Rabbenâ leke'l- hamd* der.”¹⁴⁵

Bu konuda *Allahümme Rabbena leke'l- hamd* sözünün de söylenebileceğine dair rivayetler vardır. Ancak bunların her ikisi bir arada okunmaz. İmameyn'e göre kişi, bunların her ikisini bir arada da okuyabilir.¹⁴⁶ Ayrıca bu meseleyle ilgili diğer bir ihtilaf

¹³⁹ Meydâni, *el-Lübâb*, 58; İbn-i Âbidin, *Reddül Muhtar*, II, 15.

¹⁴⁰ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 23.

¹⁴¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 74.

¹⁴² En'am, 4/79.

¹⁴³ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 59; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 74; Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 26.

¹⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 74.

¹⁴⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 78.

¹⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 78.

da şöyledir: Ebu Hanife'ye göre imam *Rabbenâ leke'l hamd* sözünü söylemez sadece cemaat söyler. İmameyn'e göre ise imam da içinden bunu söyler.¹⁴⁷

2.2.2. Vitir Namazı

16.

الْوِتْرُ وَاجِبٌ {سم}

“Vitir namazı vaciptir.”¹⁴⁸

İmameyn'e göre vitir namazı vacip değil sünnettir.¹⁴⁹ Bu konuda Ebu Hanife'den vitir namazının farz, vacip ve sünnet olduğu hususunda üç ayrı görüş nakledilmiştir.¹⁵⁰ Ancak Ebu Hanife'ye nisbet edilen en sağlam görüş vitir namazının vacip olduğu yönündedir. İmameyn'in delili “*üç şey bana farz size sünnettir. Onlar vitir kuşluk kurban (bayramı) namazlarıdır.*”¹⁵¹ hadisidir. Ebu Hanife'nin delili ise; “*Şüphesiz Allah beş vakit namazınıza bir namaz ilâve etti. Dikkat edin! O vitirdir. Onu kılınız.*”¹⁵² hadisidir.¹⁵³

2.2.3. Namazda Kıraat

17.

وَمِقْدَارُ الْفَرُضِ آيَةٌ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ {سم}

“Farz olan kıraatin miktarı, her rek'atta bir ayet okumaktır.”¹⁵⁴

İmameyn'e göre ise bu miktar her rek'atta üç kısa ayet veya buna denk bir uzun ayet okumaktır. Onlara göre bundan daha az okunan miktar Kur'an'ın müciz olma özelliğini tam olarak yansıtmaz.¹⁵⁵

¹⁴⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 61.

¹⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 84.

¹⁴⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 80; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 84; İbnu's Saati Ebü'l-Abbas Muzafferüddin Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdadî, *Mecmeu'l Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn fi'l Fıkhi'i Hanefî* (Tahkîk Eden, İlyas Kaplan), Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2005, s. 129; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, I, 191.

¹⁵⁰ Alaüddîn Ebu Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kasanî, *Bedâiu's Sanâi fî Tertîbi's Şera'i* (Tahkîk ve Ta'lik, Eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid- Eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud), Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 221; Burhanüddîn (Burhanü's-Şerîa) Mahmud b. Ahmed b. Abdilazîz el -Buharî el-Merginani, *el-Muhîtu'l Burhanî fi'l fikhin Nu'manî* (Abdulkerim Sami el-Cündî), Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003, c. I, s. 468.

¹⁵¹ Bu hadise fikhî kitaplarında rastlamama rağmen, hadis kitaplarında bulamadım.

¹⁵² Aynı lafızlarla hadis kaynaklarında bu hadisi bulamadım, benzer lafızlar için bkz. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdi el-Hacri el-Misri et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l Âsâr*, Müessesetü'r Risale, Beyrut 1994, c. XI, s. 354.

¹⁵³ Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, I, 468-469.

¹⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 87.

¹⁵⁵ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l Kudûrî fi'l Fıkhi'l Hanefî*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye (Tahkîk, Şeyh Kâmil Muhammed Avîde), Beyrut 1971, s. 29; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 67; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 87.

2.2.4. Cemaat ve İmametle İlgili Hükümler

18.

وَيَجُوزُ اقْتِدَاءُ الْمُتَوَضَّئِ {م} بِالْمُنْتَبِئِ

“Su ile abdest almış olanın teyemmüm etmiş olan imama uyması caizdir.”¹⁵⁶

İmam Muhammed bunu caiz görmemiştir. Çünkü ona göre teyemmüm, özür sahibinin temizliği gibi zaruri bir temizliktir. Aslanan su ile temizlenmektir.¹⁵⁷ Şeyhayn’e göre ise teyemmüm mutlak bir temizliktir.¹⁵⁸

19.

وَيَجُوزُ اقْتِدَاءُ الْمُتَوَضَّئِ {م} بِالْمُنْتَبِئِ... وَالْقَائِمِ {م} بِالْقَاعِدِ

“Namazı ayakta kılanın oturarak kılan kişiye uyması da caizdir.”¹⁵⁹

İmam Muhammed’e göre bu caiz değildir. İmam Muhammed bu durumda kıyasa göre hüküm vermiştir. Çünkü ayakta duranın durumu oturarak kılından daha kuvvetlidir. Dolayısıyla bunun caiz olmaması gerekir. Ancak bu konuda Hz. Peygamber’in oturarak ayaktakilere namaz kıldırdığına dair Hadis-i Şerif bulunduğundan, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf kıyasa göre hüküm vermemiştir.¹⁶⁰

20.

وَمَنْ حُصِرَ عَنِ الْقِرَاءَةِ أَصْلًا فَقَدَّمَ غَيْرَهُ جَازَ {س}

“İmam namazda Kur’an okuyamazsa ve yerine başkasını geçirirse bu caizdir.”¹⁶¹

İmameyn bunu caiz görmemiştir. Onlar böyle bir durumu namazda cünüp olan kimsenin durumuna benzetmişlerdir. Bu durumun da cünüplük gibi az meydana gelen bir durum olduğunu, namazda cünüp olan kişi nasıl yerine başkasını geçiremiyorsa, bu kişi de yerine başkasını geçiremeyeceğini söylemişlerdir. Ebu Hanife ise meseleye farklı yaklaşmış ve namaza devam etmeye engel bir durum ortaya çıktığında nasıl yerine başkasını geçirebiliyorsa, bu durumda da aynı şeyin geçerli olduğunu belirtmiştir.¹⁶²

Eğer bu durumun imam namaz sahil olacak kadar Kur’an okuduktan sonra meydana gelmesi durumunda, artık yerine başkasını geçiremeyeceğinde ittifak vardır.¹⁶³

¹⁵⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 93.

¹⁵⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 71; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 93; İbn Hümam, *Fethu'l Kadir*, I, 377.

¹⁵⁸ İbn Hümam, *Fethu'l Kadir*, I, 377.

¹⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 94.

¹⁶⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 71; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 94; Meydâni, *el-Lübâb*, 90, 91.

¹⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 94.

¹⁶² Merğınani, *el-Hidaye*, I, 73.

¹⁶³ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 73; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 95.

21. وَإِنْ قَنَّتْ إِمَامُهُ فِي الْفَجْرِ سَكَتَ {س}

“İmam sabah namazında kunut duasını okuyacak olursa cemaat bir şey okumayıp susar.”¹⁶⁴

Ebu Hanife'den sabah namazında kunut okumanın caiz olmadığı yönünde de bir görüş nakledilmiştir.¹⁶⁵

2.2.5. Namazın Mekruhları ve Namazı Bozan Şeyler

22. أَوْ يَعِدُّ التَّسْبِيحَ أَوْ الْآيَاتِ {س}

“Kişinin namazda iken tespih ve ayetleri sayması (mekruhtur).”¹⁶⁶

İmameyn'e göre ister farz namazlarda olsun, isterse nafilelerde olsun, bu durum mekruh değildir. Ebu Hanife'den konuyla ilgili olarak iki görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe, bu konuda farz ve nafîle ayrımı olmadığı yönündedir. Yani her ikisinde de bu durum mekruhtur. Nakledilen ikinci görüş ise, bu durumun farzlarda mekruh olduğu, ama nafilelerde mekruh olmadığı yönündedir.¹⁶⁷

23. وَإِنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ تَكَلَّمَ أَوْ قَرَأَ مِنَ الْمُصْنَفِ {س} فَسَدَتْ صَلَاتُهُ

“Kişi namazda birşey yerse, içerse, konuşursa veya Kur'an-ı açıp yüzünden bakarak birşey okursa, namazı bozulur.”¹⁶⁸

İmameyn'e göre namazda yüzünden Kur'an'a bakarak okumak namazı bozmaz. Çünkü bu da bir nevi ibadettir. Ancak onlar da bunda bir nevi Ehl-i Kitab'a benzeme olduğundan bunu mekruh görmüşlerdir. Ebu Hanife'ye göre gerek mushafı taşıyarak okusun, gerekse yere bırakıp ondan okusun, iki durumda da bu, ameli kesir sayılır ve bu kişinin namazı bozulur.¹⁶⁹

2.2.6. Sünnet ve Müstehap Namazlar

24. وَيُصَلِّي قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا {س}

¹⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 95.

¹⁶⁵ İbn Rüşd Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, Müessesetü'r-Risale Naşirun, Beyrut 2015, s. 128.

¹⁶⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 97.

¹⁶⁷ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Daru'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrut 1984, c. I, s. 143.

¹⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 97.

¹⁶⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 76; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 97; İbn Hümmam, *Fethu'l Kadir*, I, 412, 413.

“Cuma namazının farzından önce ve sonra dörder rekât sünnet kılınır.”¹⁷⁰

Ebu Yusuf'a göre ise cumanın farzından sonra, iki selamla altı rekât namaz kılınır.¹⁷¹

25. فَإِنْ افْتَتَحَهُ قَائِمًا ثُمَّ قَعَدَ لِغَيْرِ عُدْرِ جَاَزَ {سم} وَيُكْرَهُ

“Kişi nafile bir namaza ayakta başladıktan sonra özürsüz olarak oturarak devam ederse mekruh olmakla beraber caizdir.”¹⁷²

İmameyn'e göre böyle yapmak caiz değildir. Onlar bunu nezirlerdeki duruma benzetmişlerdir. Ebu Hanife'ye göre kıyam nafile namazlar için zaid bir sıfattır. Ancak kişi sarih olarak ben nafile namazı kıyam ile kılacağım diyecek olursa, o zaman kıyam mecburi olur.¹⁷³

26. وَصَلَاةُ اللَّيْلِ رَكْعَتَانِ بِتَسْلِيمَةٍ أَوْ أَرْبَعٍ أَوْ سِتٍّ {سم} أَوْ ثَمَانٍ

“Gece namazı iki, dört, altı veya sekiz rek’atta bir selam verilerek kılınır.”¹⁷⁴

İmameyn'e göre gece namazlarında iki rek’atta bir selam verilir. Delili ise; “Gece ve gündüz namazları ikişerlidir.”¹⁷⁵ hadisidir. İmameyn'e göre gündüz kılınan nafile namazları dörder rekâta bir, gece kılınanları ise ikişer rek’atta bir selam vererek kılmak, en faziletli olanıdır.¹⁷⁶

2.2.7. İstiskâ Namazı

27. لَا صَلَاةَ فِي الْإِسْتِسْقَاءِ {سم}

“İstiska; yani Allah (cc) tarafından yağmur yağdırılmasını istemek için namaz kılınmaz,” ancak dua ve istiğfar yapılır, insanlar isterse kendi başlarına namaz kılarlar. Bu da güzel olur.¹⁷⁷

İmameyn'e göre imam ezansız ve kametsiz olmak üzere iki rek’at namaz kıldırır ve bu namazda da kıraati sesli yapar. Namaz bittikten sonra da bir hutbe îrad eder. Ayrıca İmameyn de kendi aralarında bu namazda tekbir alma konusunda ihtilaf

¹⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 103.

¹⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 10; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, I, 194.

¹⁷² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 104.

¹⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 104.

¹⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 104.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 301.

¹⁷⁶ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 33; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 82.

¹⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 109, 110.

etmişlerdir. İmam Muhammed'e göre bu namazda tıpkı bayram namazında olduğu gibi tekbir alınır. Ebu Yusuf'a göre bu namazda tekbir alınmaz.¹⁷⁸

2.2.8. Tilavet Secdesi

28. وَإِنْ تَلَّهَا الْمُؤْمِنُ لَمْ يَسْجُدْهَا {م}

“İmama uyan kişi (sesli olarak) secde ayetini okuyacak olursa, imam da cemaat de tilavet secdesi yapmazlar.”¹⁷⁹

İmam Muhammed'e göre namaz içerisinde yapmasalar da namaz bittikten sonra, secdeye mani olan şey ortadan kalktığı için hepsi tilavet secdesini yaparlar. Çünkü secdeye sebep olan işitme olayı gerçekleşmiştir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre, imama uyan kişi namazda secde ayetini okuma hususunda kısıtlıdır. Dolayısıyla kısıtlı olan kişinin yaptığı işin de bir hükmü yoktur. Bu durumda namaz içinde veya namazdan sonra tilavet secdesi yapılmaz.¹⁸⁰

2.2.9. Cuma Namazı

29. وَإِنْ اقْتَصَرَ عَلَى ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى جَارَ {س}

“İmam hutbede sadece Allah (cc)'ı zikretmekle yetinirse bu da caiz olur.”¹⁸¹

Bir mazereti olmaksızın bunu yaparsa caiz olmakla beraber sünnete aykırı davranmış olur.¹⁸² İmameyn'e göre hutbe denilebilecek uzunlukta bir zikirde bulunmak gerekir. Çünkü hutbe şarttır, tesbih ve tahmid ise hutbe olarak isimlendirilemez. Ebu Hanife'ye göre, bu iki kelime birçok manaları kapsadığından hutbe olarak kabul edilir. Hutbenin bir uzunluk sınırı yoktur. Dolayısıyla en az olan miktarla da iktifa edilebilir. Ebu Hanife “*Hemen Allah (cc)'i anmaya koşun.*”¹⁸³ ayetini de kendi görüşüne delil getirmiştir.¹⁸⁴

30. فَإِنْ شَاءَ أَنْ يُصَلِّيَ الْجُمُعَةَ بَعْدَ ذَلِكَ يَبْطُلُ طَهْرُهُ بِالسَّعْيِ {س}

¹⁷⁸ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 44; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 106, 107; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 109, 110.

¹⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 115.

¹⁸⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, 95; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 115; Kâsimî, *Şerhu Muhtasari'l Kuduri*, 115.

¹⁸¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 124.

¹⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 124.

¹⁸³ Cuma: 62/9.

¹⁸⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, 99; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 124.

“Bir kimse özürsüz olarak cuma Namazını kılmayıp öğle namazını kılsa, kerahetle birlikte caizdir. Bu kimse öğleyi kıldıktan sonra cuma Namazını da kılmak için camiye yönelecek olursa, kılmış olduğu öğle namazı batıl olur.”¹⁸⁵

İmameyn'e göre imamla birlikte namaza dâhil olmadığı sürece öğle namazı batıl olmaz. Ebu Hanife'ye göre cuma namazını kılmak için camiye yönelmek cuma namazının farzlarından. Dolayısıyla cumanın kendine özgü farzlarından biriyle meşgul olmak öğle namazını iptal eder.¹⁸⁶

2.2.10. Teşrik Tekbirleri

31. وَهُوَ وَاجِبٌ عَقِيبَ الصَّلَوَاتِ الْمَفْرُوضَاتِ فِي جَمَاعَاتِ الرِّجَالِ الْمُقِيمِينَ بِالْأَمْصَارِ {سم}

“Şehirlerde oturan erkek cemaat tarafından, farz namazlardan sonra teşrik tekbirlerini getirmek vaciptir.”¹⁸⁷

İmameyn'e göre farz namazları kılan herkesin teşrik tekbirlerini getirmeleri vaciptir. Çünkü bu tekbirler farz namazlara bağlıdır.¹⁸⁸ Bu konuda İmam Tahâvî de İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.¹⁸⁹

2.3. ZEKÂT KİTABI

32. وَتَجِبُ فِي النَّصَابِ دُونَ الْعُفْرِ {م}

“Zekât, hayvanların nisabı tutan kısmından verilir. İki nisab arasındaki arta kalan miktarın zekâtı yoktur.”¹⁹⁰

İmam Muhammed ve Züfer'e göre nisab kısmından verildiği gibi, iki nisab arasında arta kalan kısımdan da zekât vermek gerekir.¹⁹¹

Şeyhayn'e göre zekâtın vacip olması nisap kısmı içindir.¹⁹²

¹⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 126.

¹⁸⁶ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 40; Merğınani, *el-Hidaye*, 100; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 126.

¹⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 131.

¹⁸⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 105; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 131, 132; İbn Hümam, *Fethu'l Kadir*, II, 81.

¹⁸⁹ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 38.

¹⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 151.

¹⁹¹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 55; Kasânî, *Bedâiu's Sanaî*, II, 421; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 124; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 151, 152.

¹⁹² Kasânî, *Bedâiu's Sanaî*, II, 421; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 124.

Malın üzerinden yıl geçtikten sonra nisabı aşan miktar yok olur da sadece nisap miktarı kalırsa, İmam Ebû Hanife ve Ebu Yûsuf'a göre, nisap ziyana uğramadan önce ne kadar zekât verilmesi gerekiyorsa, yine aynı miktarda vermek gerekir. İmam Muhammed ile İmam Züfer'e göre, malın zarara uğrayan miktarı oranında zekâttan düşüş yapılır.¹⁹³

2.3.1. Atların, Katırların ve Eşeklerin Durumu

33. مَنْ كَانَ لَهُ خَيْلٌ سَائِمَةٌ ذُكُورٌ وَإِنَاثٌ، أَوْ إِنَاثٌ، فَإِنْ شَاءَ أُعْطِيَ عَنْ كُلِّ فَرَسٍ {سم} دِينَارًا، وَإِنْ شَاءَ قَوْمَهَا وَأُعْطِيَ عَنْ كُلِّ مَائْتَيْ دِرْهَمٍ {سم} خَمْسَةَ دَرَاهِمٍ

“Bir kimsenin karışık saime erkek ve dişi atları olsa, ya da sadece dişi atlara sahip olsa; dilerse her at için bir dinar zekât verir. Dilerse de kıymetlerini hesap edip her iki yüz dirhem için beş dirhem zekât verir.”¹⁹⁴

İmameyn'e göre ticaret malı değilse atlardan zekât verilmez. İmameyn, “Müslümanın kölesi ve atında zekât yoktur.”¹⁹⁵ hadisini de görüşlerine gerekçe olarak öne sürmüşlerdir. Ebu Hanife ise, “Saime atlarda her at için bir dinar verilir.”¹⁹⁶ hadisini görüşüne delil getirmiştir.¹⁹⁷

Tahâvî de İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.¹⁹⁸

34. وَلَا زَكَاةَ ... فِي الْفُصْلَانِ وَالْحُمْلَانِ وَالْعَجَاجِيلِ {س} إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَعَهَا كِبَارٌ

“Bir yaşını doldurmamış deve, sığır, oğlak ve kuzu için zekât verilmez. Ancak bunların arasında büyükleri de varsa, bunlar da zekâta tâbi olurlar.”¹⁹⁹

Ebu Hanife'nin ilk görüşü, bu yavrular için de zekât verilmesi gerektiği yönündedir. Nasıl ki zekâta tâbi olan hayvanların büyüklerinden bir hayvan veriliyorsa, küçükleri için de bir büyük hayvan zekât vermek gerektiğini söylemiştir. İmam Züfer ve İmam Malik'in de görüşü bu yöndedir. Ancak Ebu Hanife daha sonra bu görüşünden dönmüş, hem mal sahibinin hem de fakirlerin zarar görmemesi gerekçesine dayanarak, hayvanların hepsinin küçük olması durumunda, bir tane küçük hayvan verilmesi

¹⁹³ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 124.

¹⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 159.

¹⁹⁵ Buharî, *Zekât*, 46.

¹⁹⁶ Dârekutnî, *Sünen*, 458.

¹⁹⁷ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 55; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 159.

¹⁹⁸ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 46.

¹⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 160.

gerektiği görüşünü benimsemiştir. Ayrıca bunu şöyle temellendirmiş ve nasıl ki sürüdeki hayvanların hepsi zayıf olduğu zaman zekât olarak zayıf bir hayvan verilmesi gerekiyorsa, küçük olduğu zaman da bir küçük hayvan verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ebu Hanife bu görüşünde yaş noksanlığını et noksanlığına kıyas etmiştir. İmam Şafii ve Ebu Yusuf da bu görüştedir. Ancak Ebu Hanife şer’i miktarlarda kıyasa başvurmak doğru olmaz diyerek bu görüşünden de vazgeçmiş ve yukarda zikrettiğimiz “yavrulara zekât düşmez” görüşünü benimsemiştir. Çünkü yavrular arasında şeriatın zekât verilmesini emrettiği yaşta hayvan yoktur. Bu durumda verilecek yavrunun kıyas yolu ile belirlenmesi gerekir ki, buna da imkân yoktur. Ancak içlerinde bir tane de büyük hayvan bulunacak olsa, o zaman nisap tamamlanmış olur. Zekât ise küçüklerden değil büyükten verilir.²⁰⁰

Ebu Yusuf’a göre kişi bunlardan da zekât verir. Tahavî’nin tercih ettiği görüş de budur.²⁰¹

2.3.2. Altın ve Gümüşlerin Zekâtı

35.

وَيُضَمُّ أَحَدُهُمَا إِلَى الْأَخْرَ بِالْقِيَمَةِ {سم}

“Nisabları eksik olarak ayrı ayrı altın ve gümüş olsa, bunlar değer olarak birbirine katılır.” Çünkü mal ve kıymet olma bakımından aynı sayılırlar.²⁰²

Ebu Hanife’ye göre muteber olan şey altın ve gümüşün ağırlıkları değil, değerleridir. İmameyn’e göre ise ağırlıkları önemlidir. Bu yüzden İmameyn’e göre her birinin ayrı ayrı nisaba ulaşması gerekir. Bu ihtilafın sonucunda şöyle bir durum ortaya çıkar: Bir kimsenin yüz dirhemi ve değeri yüz dirheme ulaşan beş miskal da altını olsa, Ebu Hanife’ye göre bu adamın zekât vermesi gerekirken, İmameyn’e göre birşey gerekmez.²⁰³

2.3.3. Ekinlerin ve Meyvelerin Zekâtı

36.

مَا سَقَتُهُ السَّمَاءُ أَوْ سَقِيَ سَيِّحًا فَبِهِ الْعُشْرُ {سم}

²⁰⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 123.

²⁰¹ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 45.

²⁰² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 162.

²⁰³ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 128.

“Yağmur suyu veya akarsuyla sulanan ekin ve meyvelerden onda bir oranında öşür verilir.”²⁰⁴

İmameyn'e göre öşür, dayanıklı olan (bir yıl) ve beş vesk miktarına ulaşan ürünlerden verilir. Bu hususta, “Beş vesk²⁰⁵ten daha az olan ürünlerde zekât yoktur.”²⁰⁶ hadisine dayanmışlardır. Ebu Hanife bu konuda, “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın.”²⁰⁷ ayetini ve “Yerin çıkardıklarında onda bir zekât vardır.”²⁰⁸ hadisini delil getirmiştir.²⁰⁹

37. وَالْأَرْضُ الْعُسْرِيَّةُ إِذَا اشْتَرَاهَا دِمِّي صَارَتْ خَرَاجِيَّةً {سم}

“Öşür arazisini bir zımmî²¹⁰ satın alacak olursa, orası artık haraç arazisisine dönüşür.”²¹¹

Ebu Yusuf'a göre bu durumdaki zımmî, iki öşürle mükellef olur. İmam Muhammed'e göre tek öşürle mükellef olur. Çünkü öşür araziye göre verilir ve arazi sahibinin değişmesine göre de miktarı değişmez. Ebu Hanife'ye göre ise öşür bir ibadettir. Dolayısıyla zımmî öşür vermeye ehil olmadığından, satın aldığı arazi de haraç arazisine dönüşür.²¹²

38. وَلَا شَيْءٌ فِيمَا يُسْتَخْرَجُ مِنَ الْبَحْرِ {س} كَاللُّؤْلُؤِ وَالْعَبَبْرِ وَالْمَرْجَانِ

“İnci, anber, mercan gibi, denizden çıkarılan ürünlerden zekât gerekmez.”²¹³

İnci ve anberden zekât alınmaz. Zîra inci bahar yağmurunda olur, anber ise denizdeki bir hayvanın pisliğidir. Denizden çıkarılan diğer ziynetler de böyledir.²¹⁴ Ebu Yusuf, bunlardan da beşte bir oranında zekât verilmesi gerektiği görüşündedir. Gerekçe

²⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 164.

²⁰⁵ Vesk: Bir deve yükü yahut altmış sâ'lık, yani 62400 dirhemlik(165 litre) bir ölçü birimi. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 605).

²⁰⁶ Buharî, *Zekât*, 56.

²⁰⁷ Bakara: 2/267.

²⁰⁸ Müstahriçler hadisi bu lafızlarla hadis kitaplarında bulamamışlar. Ancak benzer lafızlarla “Göğün suladıklarında öşür vardır.” (Buharî, *Zekât*, 55) şeklinde geçmektedir. (Ayrıca Bk. Hidaye, I, sayfa132 dipnot).

²⁰⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 132; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 164-165.

²¹⁰ Zımmî: İslam yurdunda eman altında yaşayan gayr-i Müslim. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 621).

²¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 167.

²¹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 167.

²¹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 167.

²¹⁴ İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, III, 260.

olarak da Ömer b. Abdulaziz'in bunlardan beşte bir oranında zekât aldığını belirten rivayeti²¹⁵ öne sürmüştür.²¹⁶

2.3.4. Âşir (Zekât Toplama Memuru)

39. وَيُعْتَبَرُ قِيمَةَ الْخَمْرِ دُونَ الْخَنْزِيرِ {س}

“(Zekât toplama memuru) Gayr-i müslimlerden, şarabın kıymetinin onda birini zekât olarak alır. Domuzdan ise bir şey almaz.”²¹⁷

Ebu Yusuf'a göre bunlardan ticaret malı olarak ikisi beraber âşirin yanına götürülürse, şarapla birlikte domuzdan da onda bir oranında zekât alınır. Ancak ayrı ayrı götürülmeleri durumunda şaraptan zekât alınır, domuzdan ise alınmaz. Zekât, devlet tarafından malın korunması karşılığında alınır. Müslüman kendi şarabını sirkeye dönüştürmek için koruma altına alabildiği gibi, başkasının şarabını da koruma hakkına sahiptir. Ancak domuz kıyemî mallardandır ve kıymetinin hükmü kendisinin hükmü gibidir. Şarap ise mislî mal olduğundan kıymetinin hükmü kendi hükmü gibi olmaz.²¹⁸

2.3.5. Madenlerin Zekâtı

40. وَإِنْ وَجَدَهُ فِي دَارِهِ فَلَا شَيْءَ فِيهِ {سم}

“Kişi madeni (altın, gümüş vs.) kendi evinde bulursa, bir şey vermesi gerekmez.”²¹⁹

İmameyn'e göre bu kişi beşte bir oranında zekât verir. Çünkü ‘‘*Rikâzda beşte bir oranında zekât vardır.*’’²²⁰ hadisi mutlak olarak gelmiştir. Dolayısıyla kişinin evinde bulmasıyla başka yerde bulması arasında bir fark yoktur. Ebu Hanife'ye göre, maden içinde bulunduğu toprağın bir parçasıdır. Üzerine ev inşa edilen toprak üzerinde de devletin bir hakkı yoktur. Hazine ise durum böyle değildir. Çünkü hazine, toprağın bir parçası değil, sonradan gömülen bir şeydir.²²¹

41. وَإِنْ وَجَدَ فِي دَارِ رَجُلٍ مَالًا مَدْفُونًا مِنْ أَمْوَالِ الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ لِمَنْ كَانَتْ الدَّارُ لَهُ {س}

²¹⁵ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, Meclisü'l ilmi 1972, IV, 64.

²¹⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 131; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 167.

²¹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 169.

²¹⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 129; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 169; İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, III, 252.

²¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 170.

²²⁰ Buharî, *Zekât*, 65.

²²¹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 130.

“Bir kimsenin evinde cahiliye dönemine ait bir gömü bulunursa o mal ev sahibinindir.”²²²

Ebu Yusuf’a göre bu gömü, bulanındır. Çöllerde bulunan arazilere kıyas edilerek bu gömünün de beşte biri devlete verilir. Çünkü gömüyü elde eden odur. Devlet başkanı araziyle birlikte bu gömüye de malik olursa, bu adil olmaz. Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre ülke sınırlarının belirlenmesi esnasında o arazi ilk başta kime verilmişse, bu kişi o yerin hem altına hem üstüne malik olur ve onun mülkünde kalmaya devam eder. Öldüğü takdirde arazi varislerine geçer. Sonradan satın alan kişi yerin sadece üstüne malik olur altına değil.²²³

2.3.6. Zekâtı Harcama Yerleri

42. ولو دفعها إلى من ظنه فقيرا فكان غنيا أو هاشميا أو دفعها في ظلمة فظهر أنه أبوه أو ابنه أجزأه {س}

“Bir kimsenin fakir zannederek zekâtını verdiği kimsenin, zengin veya Hâşimî olduğu anlaşılrsa ya da karanlıkta zekât verdiği kişinin daha sonra kendi babası veya oğlu olduğu ortaya çıksa, bu kişi zekât borcunu ödemiş olur.”²²⁴

Ebu Yusuf’a göre bu kimsenin yanılmış olduğu kesin olarak anlaşıldığından, bu kişi zekât borcunu ödemiş sayılmaz.²²⁵ Ebu Yusuf bunu, kullanıldıktan sonra necis olduğu anlaşılan suya benzetmiştir. Tarafeyn’e göre ise, kişi ihtihadda bulunarak fakir bildiği bir kimseye zekâtını vermiştir. Onlar, kible yönü hakkında icthad ederek namaz kılan kimsenin, daha sonra yanıldığı ortaya çıksa da namazının geçerli olması gibi, bu kişinin de zekâtının geçerli olacağı görüşündedirler.²²⁶

2.3.7. Fıtır Sadakası

43. وَالصَّاعُ ثَمَانِيَةٌ {س} أَرْطَالٍ بِالْعِرَاقِيِّ

“Bir sa’ sekiz Irak rıtına denktir.”²²⁷

Ebu Yusuf bir sa’ın beş rıtıl ve bir rıtılın üçte biri olduğunu, bunu da Medinelilerin Hz. Peygamberden alıp, babadan oğula aktardıklarını söylemiştir. Hadis-i Şerifte de:

²²² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 170.

²²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 170.

²²⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 176.

²²⁵ Meydânî, *el-Lübâb*, 158-159.

²²⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 138; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 176.

²²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 178.

“Bizim sa’ımız sa’ların en küçüğüdür.”²²⁸ buyrulmaktadır. Tarafeyn ise delil olarak: “Hz. Peygamber bir müd su ile abdest alır, sekiz ritil olan bir sa’ su ile de gusledirdi.”²²⁹ hadisini kullanmışlardır.²³⁰

44. وَإِنْ كَانَ لِلصَّغِيرِ مَالٌ آدَى عَنْهُ وَلِيُّهُ وَعَنْ عَبْدِهِ {م}

“Eğer küçük çocuğun malı varsa, velisi onun malından çocuğun ve çocuğun kölesinin fitir sadakasını verir.”²³¹

İmam Muhammed’e göre zekât konusunda olduğu gibi, burada da küçük çocuğun malından fitir sadakası vermek gerekmez. Bu konuda delinin durumu da küçük çocuğun durumu gibidir. Bu ihtilafın kaynağı aslında şudur: Şeyhayn’e göre fitir sadakasıyla mükellef olmak için akıl ve bulûğ şarttır. Ancak İmam Muhammed’e göre, şart değildir. İmam Muhammed’e göre fitir sadakasında ibadet manası daha kuvvetlidir.²³²

2.4. ORUÇ KİTABI

45. وَالْمَرِيضُ وَالْمُسَافِرُ فِي رَمَضَانَ إِنْ تَوَى وَاجِبًا آخَرَ وَقَعَ عَنْهُ {سَم} وَإِلَّا وَقَعَ عَنْ رَمَضَانَ

“Ramazan ayında hasta veya yolcu olan kişi, başka bir vacip oruca niyet edecek olursa, bu oruç ramazan orucu değil, niyet etmiş olduğu diğer oruç yerine geçer. Ancak böyle kimseler nafîle bir oruca niyet ederlerse, bu niyet ramazan orucu yerine geçer.”²³³

İmameyn’e göre her iki durumda da tutulan oruç ramazan orucu olur. Çünkü bu kişilere oruç tutamama ihtimaline binaen ruhsat tanınmıştır. Oruç tutmaları durumunda ise bu ruhsat ortadan kalkar, bu kimseler de sağlıklı ve mukîm kimseler gibi olurlar. Ebu Hanife’nin de bu görüşte olduğu yönünde zayıf bir rivayet bulunmaktadır. Böyle durumda nafîle oruca niyet eden kişi hakkında ise, Ebu Hanife’den iki görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre bu oruç ramazan orucu yerine geçer. Çünkü bu durumdaki kişi daha mühim bir işe yönelmemiştir. İkinci görüşe göre ise, nafîleye niyet

²²⁸ Beyhakî, *Zekât*, 112.

²²⁹ Hadisi aynı lafızlarla hadis kaynaklarında bulamadım. “Hz. Peygamber bir müd su ile abdest alır, bir sa’ su ile de gusledirdi.” Şeklinde bulabildim. (Bk, İbn Mâce, *Taharet*, 1).

²³⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 141; Meydânî, *el-Lübâb*, 161; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 178.

²³¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 179.

²³² Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 334-335.

²³³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 184.

eden kişinin tuttuğu oruç, nafile oruç sayılır. Çünkü bu durumdaki kişi istediği orucu tutabilir.²³⁴

2.4.1. Orucu Bozan ve Bu Sebep ile Oruçluya Terettüp Eden Şeyler

46. وَإِنْ جَامَعَ فِيمَا دُونَ السَّبِيلَيْنِ أَوْ بَهِيمَةً، أَوْ قَبَلَ، أَوْ لَمَسَ فَأَنْزَلَ، أَوْ اخْتَقَنَ، أَوْ اسْتَعَطَّ، أَوْ أَقْطَرَ فِي أَذْنِهِ، أَوْ دَاوَى جَائِفَةً {سم} أَوْ أَمَةً فَوَصَلَ إِلَى جَوْفِهِ أَوْ دِمَاغِهِ، أَوْ ابْتَلَعَ الْحَدِيدَ، أَوْ اسْتَقَاءَ {م} مِلءًا فِيهِ، أَوْ تَسَحَّرَ يَطْنُهُ لَيْلًا وَالْفَجْرُ طَالِعٌ، أَوْ أَقْطَرَ يَطْنُهُ لَيْلًا وَالشَّمْسُ طَالِعَةٌ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ لَا غَيْرُ

“Ön ve arka taraf dışında bir yoldan veya bir hayvanla cinsi münasebette bulunan, öpme veya dokunma sonucu kendisinden meni gelen, iğne yaptıran, burun veya kulağına ilaç damlatan, karnındaki veya baştaki bir yaraya ilaç koyup da bu ilacın karnına veya beyne ulaştığı kimselerle; demir yutan, ağız dolusu kusan, fecir doğduğu halde doğmadığını zannederek yemek yiyen, yine akşam olmadığı halde iftar oldu zannederek yemek yiyen kimselerin orucu bozulur ve ramazandan sonra bir gün kaza etmeleri gerekir, keffâret gerekmez.”²³⁵

İmameyn'e göre karındaki veya baştaki bir yaraya konulan ilaç orucu bozmaz. Bu imamlara göre orucun bozulması için, maddenin yaradılıştan mevcut olan bir mahalden vücuda girmesi gerekir. Aynı zamanda bu ilaçların vücuda ulaştığı da kesin değildir. Çünkü yara deliği dar olabilir. Yahut üzerine ilaç konulunca bu delik tıkanıp kuru bir yara olabilir. Ebu Hanife'ye göre ilaç yaraya konulunca ilacın akıcılığı daha da artar ve vücuda ulaşır. Ancak kuru ilaç böyle değildir.²³⁶ Görüldüğü üzere bu konuda hareket noktası olan husus ilacın vücut içerisine ulaşıp ulaşmadığı meselesidir. 1948 yılında Ezher Üniversitesi Fetva Komitesi'nin tabî delikler dışında vücuda giren şeylerin orucu bozmayacağı yönünde fetva verdiği bilinmektedir.²³⁷

Ağız dolusu kusmanın orucu bozup bozmadığı meselesine gelince, İmam Muhammed ve Züfer'e göre ağız dolusu olmasa bile, kişinin kendi isteğiyle kusması durumunda oruç bozulur. Çünkü konuyla ilgili gelen şu hadis bir ayrıma gitmeksizin mutlak olarak kullanılmıştır. “Bir kimse isteği dışında kusarsa orucunu kaza etmesi

²³⁴ Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, II, 381; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 184.

²³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 189.

²³⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 151; Meydânî, *el-Lübâb*, 167; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 189.

²³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *İlmihal*, I, 410.

gerekmez. Ancak kendi müdahalesiyle kusarsa, orucunu kaza etmesi gerekir.”²³⁸ Ebu Hanife ise ağız dolusundan daha az olan kusuntuyu tükürük gibi değerlendirmiştir.²³⁹

47. وَإِنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ ... أَوْ أَقْطَرَ فِي إِحْلِيلِهِ {س}

“Bir kimse unutarak bir şey yiyip içer veya unutarak cinsi münasebette bulunursa, uyuyup ihtilam olursa ya da bir kadına bakarak meni gelirse, yağ sürünür veya sürme çekerse, birini öperse, gıybet ederse, istek dışı kusarsa, idrar deliğine bir şey damlatırsa, boğazına toz veya sinek kaçarsa, cünüp olarak sabahlarsa orucu bozulmaz.”²⁴⁰

Ebu Yusuf’a göre idrar deliğine damlatılan ilaç orucu bozar. Çünkü sidigin karından çıktığı argümanından hareket edildiğinde, sidik deliği ve karın arasında bir kanal vardır. Dolayısıyla ilaç o kanaldan içeri girer. Ancak sahih olan kavle göre zeker ve karın arasında kanal yoktur. İdrar mesanede toplanır sonra dışarı çıkar. Karından sızarak çıkan şey tekrar içeri girmez. İhtilaf edilen konu ilacın mesaneye ulaşmasıdır. Zekerde kaldığı takdirde orucun bozulmayacağı hususunda ihtilaf yoktur.²⁴¹

Bu mesele aslında tıbbın da konusuna girdiğinden tıbbî verilerden de yararlanmak, doğruya ulaşmamız açısından faydalı olacaktır. Nitekim İbn Abidin de eserinde kendi döneminin şartlarında bu verilerinden istifade etmiş ve doktorların, mesane ile karın arasında bir menfez olmadığına dair sözlerini hüküm vermede dayanak olarak kullanmıştır.²⁴²

2.4.2. İtikâf

48. فَإِنْ خَرَجَ لِغَيْرِ غُدْرٍ سَاعَةً {سَم} فَسَدَ

“Kişi itikâfta iken özürsüz olarak bir an bile dışarı çıkarsa itikâfi bozulur.”²⁴³

İmameyn’e göre kişi günün yarısından fazlasını dışarıda geçirmediği itikâf bozulmaz.²⁴⁴

²³⁸ Ebu Davud, *Siyam*, 32.

²³⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 149; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 189-190.

²⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 190.

²⁴¹ Meydânî, *el-Lübâb*, 168; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 191; İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, III, 372.

²⁴² İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, III, 372.

²⁴³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 196.

²⁴⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 159; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 196; İbn Hümam, *Fethu’l Kadir*, II, 401.

2.5. HAC KİTABI

49. وَإِنْ أَحْرَمَ بِحَجَّةٍ أَوْ عُمْرَةٍ ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِ مُلْتَبِّيًا سَقَطَ أَيْضًا {سم}

“(Mikâtı²⁴⁵ ihramsız geçen) Kişi hac veya umre için ihrama girer sonra telbiye getirerek mikâta dönerse kurban borcundan kurtulmuş olur.”²⁴⁶

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre sadece mikâta dönmekle kurban borcundan kurtulurlar. Telbiye getirsinler veya getirmesinler durum aynıdır.²⁴⁷

2.5.1. Hac Fiilleri

50. وَإِنْ صَلَّى وَحْدَهُ صَلَّى كُلَّ وَاحِدَةٍ فِي وَقْتِهَا {سم}

“(Arafatta) Kişi namazı tek başına kılacaksa, her namazı kendi vaktinde kılar.”²⁴⁸

İmameyn’e göre kişi ister cemaatle kılsın iste tek başına kılsın, öğle ve ikinci namazlarını cem-i takdim şeklinde kılar. Hacıların kendini tam olarak vakfeye verebilmesi için bu namazları cem ederek kılmaya cevaz verilmiştir. Ebu Hanife ise Hz. Peygamber’in bu durumda imam olarak namazı cem ederek kıldırmasını esas almış, bunun haricinde cem etmeyi uygun bulmamıştır. Çünkü aslolan, namazın vaktinde kılınmasıdır. Burada cem yapmanın caiz olması bir namazı kıldıktan sonra dağıldıktan sonra tekrar toplanmanın zorluğundandır. Tek başına kılacak kişi için ise böyle bir zorluk söz konusu değildir.²⁴⁹

2.5.2. Temettû

51. وَإِنْ عَادَ الْمُتَمَتِّعُ إِلَى أَهْلِهِ بَعْدَ الْعُمْرَةِ وَلَمْ يَكُنْ سَاقَ الْهُدْيِ بَطَلَ تَمَتُّعُهُ، وَإِنْ سَاقَ لَمْ يَبْطُلْ {م}

“Temettû²⁵⁰ haccı yapan kimse kurban götürmeyip umre yaptıktan sonra evine dönerse temettû batıl olur. Ancak kurban götürmüşse batıl olmaz.”²⁵¹

İmam Muhammed’e göre kurban götürmüş olsa bile yine de batıl olur. İmam Muhammed, gerekçe olarak kişinin bu durumda hac ve umreyi iki seferde ifa etmiş

²⁴⁵ Mikât: Hacca Mekke dışından gelenler için ihrama girmeye mahsus olmak üzere belirlenmiş mevkilerdir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 376)

²⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 201.

²⁴⁷ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 395-396.

²⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 212.

²⁴⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 159; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 212.

²⁵⁰ Hacc-ı Temettû: Hac mevsiminde önce umre için ihrama girilip umre yapıldıktan sonra aynı mevsimde daha yurda dönülmeden tekrar ihrama girilerek usulünce yapılan hacdir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 164)

²⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 225.

olacağını öne sürmüştür. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ise bu durumda kişi her ne kadar ailesine dönmüş olsa bile, kurbanını Mekke'ye götürmüş olduğundan tam olarak ailesine dönmüş sayılmaz. Bu durumda kişi hac ve umreyi hükmen tek seferde yapmış gibi olur.²⁵²

2.5.3. Cinayetler (İhram Yasakları)

52. وَإِنْ حَلَقَ رُبْعَ رَأْسِهِ فَعَلَيْهِ شَاءٌ، وَكَذَلِكَ مَوْضِعُ الْمَحَاجِمِ {س}

“Başının dörtte birini tıraş eden kimsenin bir koyun kesmesi gerekir. Aynı şekilde hacâmat yaptıracığı yerini tıraş eden kimsenin de bir koyun kesmesi icab eder.”²⁵³

İmameyn'e göre kupa vurdurmada amaç tıraş olmadığından koyun kesmek gerekmez. Çünkü kupa vurulacak yerleri tıraş etmek ihram yasaklarından değildir. Ancak bu durumda tüyler ve saçlar düzeltileceğinden kişinin sadaka vermesi gerekir.²⁵⁴

Tahâvî de bu hususta İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.²⁵⁵

53. وَكَذَلِكَ إِنْ قَصَّ خَمْسَةَ مُتَفَرِّقَةً {م}

“(İhramlı kişi) Aynı olarak toplamda beş tırnak kesen kişinin de sadaka olarak yarım sa' buğday vermesi gerekir.”²⁵⁶

İmam Muhammed'e göre bu kişinin bir dem kesmesi gerekir. Çünkü kesilen tırnakların tek elden olmasıyla aynı uzuvlardan olması arasında fark yoktur.²⁵⁷ İmam Muhammed, bu durumu tıraş olmadaki duruma benzetmiştir. Ayrıca nasıl ki dem gerekmesi için kesilen ¼ oranındaki saçın aynı yerden mi yoksa farklı yerlerden mi kesildiğine bakılmıyorsa, buradaki durumun da aynı olduğunu ifade etmiştir. Şeyhayn'e göre suç eksik gerçekleştiği için bu durumda da sadaka vermek gerekir.²⁵⁸

2.5.4. İhsar

54. وَيَجُوزُ ذَبْحُهُ قَبْلَ يَوْمِ النَّحْرِ {س}

²⁵² Merğınani, *el-Hidaye*, I, 191-192; Meydânî, *el-Lübâb*, 189.

²⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 228.

²⁵⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 195; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 228; Ebu Muhammed (Ebü's-Sena) Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l-Hidaye* (Tahkîk, Emin Salih Şaban), Daru'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrut 2000, c. IV, s. 337.

²⁵⁵ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 69.

²⁵⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 229.

²⁵⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 191; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 229; Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 69.

²⁵⁸ Ebu Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Kitabu'l Mabsût*, Daru'l Ma'rife, Beyrut 1989, c. IV, s. 78.

“İhsar kurbanının kurban bayramından önce kesilmesi caizdir.”²⁵⁹

İmameyn'e göre kurban bayramından önce kesilmesi caiz değildir. İmameyn ihsar kurbanını temettû ve kıran kurbanlarına kıyas etmişlerdir. Ancak Ebu Hanife ihsar kurbanının bir nev'i kefarete kurbanı olduğunu, bundan dolayı da, sahibinin etinden yemesinin caiz olmadığını, diğer kefarete kurbanları gibi bunun da belli bir vakti olduğunu, temettû ve kıranda ise böyle olmadığını söylemiştir.²⁶⁰

2.5.5. Hedy

55. وَإِنْ ذَهَبَ الْبَعْضُ إِنْ كَانَ ثُلُثًا فَمَا زَادَ لَا يَجُوزُ، وَإِنْ نَقَصَ عَنِ الثُّلُثِ يَجُوزُ {سم}

“Uzrunun üçte biri kadarı veya daha fazlası olmayan hayvandan kurban olmaz. Eğer eksiki üçte birden az ise kurban edilebilir.”²⁶¹

İmameyn'e göre uzrun eksiki yarından az ise kurban edilebilir. Çünkü hüküm yarından fazlasına göre verilir. Uzrun yarısının eksik olması hususunda ise Ebu Yusuf'tan iki ayrı görüş nakledilmiştir.²⁶²

2.6. ALIŞ VERİŞ (BÜYÜ) KİTABI

56. وَمَنْ بَاعَ صُبْرَةَ طَعَامٍ كُلِّ قَفِيزٍ بِدِرْهَمٍ جَازَ فِي قَفِيزٍ وَاحِدٍ {سم}

“Yiyecek yığınının her kafizi bir dirheme satılacak olsa bu sadece bir kafiz için geçerli olur.”²⁶³

İmameyn'e göre bu şekilde bütün yığının satışı caizdir. Çünkü buradaki belirsizliği gidermek kişinin elinde olan bir şeydir ve çekişmeyi gerektirecek bir durum da yoktur. Ebu Hanife'ye göre caiz olmamasının sebebi, akitte bir belirsizliğin bulunmasıdır. Belirsizlik ise taraflar arasında nizaya sebep olmaktadır. Akit yapılan yerde ölçerek yığının toplam kaç kafiz olduğu bilinirse veya adlandırılırsa belirsizlik ortadan kalkacağından bu şekilde satış caiz olur.²⁶⁴

Tahâvî de bu konuda İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.²⁶⁵

²⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 236.

²⁶⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 214.

²⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 242.

²⁶² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 242; Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 303.

²⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 254

²⁶⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 25; Meydânî, *el-Lübâb*, 208, 209; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 254.

²⁶⁵ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 79.

57. وَمَنْ بَاعَ قَطِيعَ غَنَمٍ كُلَّ شَاةٍ بِدِرْهَمٍ لَمْ يَجْزُ فِي شَيْءٍ مِنْهَا {سم}

“Bir Koyun sürüsünün her bir koyunu bir dirheme satılırsa, bu satış hiçbiri için geçerli olmaz.”²⁶⁶

İmameyn’ e göre bu satış hepsi için geçerlidir. Buradaki ihtilaf da yukarıda yığının satışındaki ihtilaf gibidir. Bu gibi durumlarda dikkat edilecek husus belirsizliği ortadan kaldırmak ve çekişmeye engel olmaktır.²⁶⁷

58. وَيَجُوزُ بَيْعُ الْعَقَارِ قَبْلَ الْقَبْضِ {م}

“Akarın²⁶⁸ teslim alınmadan önce satılması caizdir.”²⁶⁹

İmam Muhammed bunu caiz görmemiştir. Gerekçe olarak bir şeyi teslim almadan önce satmayı yasaklayan hadisin, menkul ve gayrimenkul ayrımı yapmaksızın, mutlak olarak gelmiş olmasını göstermiştir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf hadisteki nehyin menkul mallarla alakalı olduğunu savunmuşlardır. Bu İmamlara göre satılan şey arsadır ve yok olma tehlikesi de bulunmamaktadır. Şeyhayn’e göre, satılan arsa deniz kenarında olsa veya satılan şey bir evin üt katı olsa, bunların teslim alınmadan satılmaları caiz değildir.²⁷⁰

Tahâvî akarın kabzdan önce akarın satılmasının caiz olmadığını söyleyerek, İmam Muhammed’le aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.²⁷¹

2.6.1. İkâle Hükümleri

59. وَهِيَ فَسْحٌ فِي حَقِّ الْمُتَعَاذِينَ {سم}

“(İkale) akdin tarafları için bir fesihdir.”²⁷²

Eğer ikâle kabzdan önce gerçekleşirse, bunun bir fesih olduğunda ihtilaf yoktur. Ancak kabzdan sonra gerçekleşmişse Ebu Hanife’ye göre fesih, Ebu Yusuf’a göre ise yeni bir akittir. İmam Muhammed’e göre eğer ilk fiyatla olursa veya ondan daha az bir

²⁶⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 254.

²⁶⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 25; Meydânî, *el-Lübâb*, 208, 209; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 254.

²⁶⁸ Akar: *Kendisinden yararlanılan taşınmaz mal*. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 18)

²⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 257.

²⁷⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 59-60; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 257; Aynî, *Binaye*, IV, 337.

²⁷¹ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 84.

²⁷² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 261.

fiyatla gerçekleşirse bu bir fesihtir. İlk ücretten fazla veya başka bir şey karşılığında olursa yeni bir akittir.²⁷³

2.6.2. Muhayyerlikler

60. خِيَارُ الشَّرْطِ جَائِزٌ لِلْمُنْتَابِعِينَ وَلَا أَحَدِهِمَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَمَا دُونَهَا، وَلَا يَجُوزُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ {سم}

“Tarafların her ikisi veya birisi için şart muhayyerliği caizdir. Bu da üç güne kadardır. Bundan daha fazla olamaz.”²⁷⁴

İmameyn’e göre, belirli bir vakit tayin edilirse üç günden fazla da olması caizdir. Çünkü muhayyerlik, tarafların aldanmasını önlemek için meşru kılınmıştır. Üç günlük süre bazen yeterli olmayabilir. Bu süre akit taraflarının belirlemesine göre uzatılabilir. Ebu Hanife’ye göre aslolan muhayyerlik şartının caiz olmamasıdır. Çünkü ona göre muhayyerlik hakkı, akdin gereği olan mülkiyetin sübutunu ortadan kaldırır.²⁷⁵

Bu meselede İmam Tahâvî de İmameyn’in görüşünü tercih etmiştir.²⁷⁶

61. وَمَنْ لَهُ الْخِيَارُ لَا يَفْسُخُ إِلَّا بِحَضْرَةِ صَاحِبِهِ {س}

“Muhayyerlik hakkı olan taraf, akdi ancak diğerinin huzurunda bozabilir.”²⁷⁷

Ebu Yusuf’a göre akdi gıyabında nasıl geçerli kılabiliyorsa, aynı şekilde gıyabında bozabilir. Tarafeyn’e göre akdi feshetmek karşı tarafın hakkını ortadan kaldırmak olduğu için kişinin bilgilendirilmesi gerekir. Kişi karşı tarafın gıyabında muhayyerlik hakkını kullanır da akdi feshederse, muhayyerlik süresi bitmeden karşı tarafı haberdar ederse fesih gerçekleşir. Muhayyerlik süresi bitmeden haberdar etmezse akit tamamlanmış olur ve fesih geçersizdir.²⁷⁸

62. وَخِيَارُ الْبَائِعِ لَا يُخْرِجُ الْمَبِيعَ عَنْ مَلِكِهِ، وَخِيَارُ الْمُشْتَرِي يُخْرِجُهُ وَلَا يُدْخِلُهُ فِي مَلِكِهِ {سم}

²⁷³ Radiyyüddin Ebu Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâdî, *el-Cevheratü-n Neyyire*, Basım Yeri ve Tarihi Yok, c. I, s. 267.

²⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 262.

²⁷⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 29; Meydânî, *el-Lübâb*, 213; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 262. Aynî, *Binaye*, VIII, 50.

²⁷⁶ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 75.

²⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 263.

²⁷⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 3; Meydânî, *el-Lübâb*, 214; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 263; Dâmad, *Mecme’u-l Enhur*, III, 42-43.

“Satıcının muhayyerlik hakkı, malı kendi mülkünden çıkarmaz. Müşterinin muhayyerlik hakkı ise malı satıcının mülkünden çıkarır, ancak kendi mülküne sokmaz.”²⁷⁹

İmameyn’e göre bu durumda mal müşterinin mülkiyetine girer. Onlara göre satılan malın, satıcının mülkiyetinden çıktıktan sonra başıboş hale gelmemesi için, müşterinin mülkiyetine girmesi gerekir.²⁸⁰

2.6.3. Mutlak Alışverişin Malın Kusurdan Salim Olmasını gerektirmesi

63. فَإِنْ قَتَلَهُ أَوْ أَكَلَ الطَّعَامَ {سم} لَمْ يَرْجِعْ

“(Müşteri) Aldığı köleyi öldürür veya satın aldığı yiyeceği yerse (yok ederse), kusurlarından dolayı noksanlığı satıcıdan isteyemez.”²⁸¹

İmameyn’e göre müşteri, bu gibi durumlarda maldaki kusurdan kaynaklanan değer kaybını satıcıdan isteyebilir. Çünkü müşteri bu alışverişle, akdin gerektirdiği alışılmış bir iş yapmıştır. Kölesini öldürmesine gelince o tıpkı azad etme gibidir. İmameyn’den rivayet edilen ikinci görüşe göre müşteri satın almış olduğu yiyeceğin bir kısmını yerse, kalan kısmını iade eder ve yediği kısım için olan kıymetini (değer kaybını) satıcıdan ister. Çünkü müşterinin satın aldığı malı bölmesinin satıcı için bir zararı olmaz. Fetva da bu görüşe göredir. Örneğin; Bir kimse aldığı karpuzu kestiğinde hiç yararlanılamayacak durumda olduğunu görürse karpuzu geri verir ve ödediği parayı da tamamen geri alır. Çünkü aldığı şey bir mal değildir. Ancak bozuk olmakla beraber yine de kısmen faydalanılabilecek durumdaysa o malı geri veremez. Aldıktan sonra kesilmiş olması karpuzda satıştan sonra meydana gelen bir kusurdur. Ancak mevcut bozukluk sebebiyle satıcıdan değer kaybını geri ister.²⁸²

Bu meselede fetva, İmameyn’in görüşüne göredir.²⁸³

2.6.4. Fasid Alışveriş

64. وَالْبَاطِلُ لَا يُفِيدُ الْمَلِكُ وَيَكُونُ أَمَانَةً فِي يَدِهِ {سم}

²⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 263.

²⁸⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 30; Meydânî, *el-Lübâb*, 213; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 264; İbn Hümam, *Fethu'l Kadir*, VI, 284.

²⁸¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 271.

²⁸² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 30; Meydânî, *el-Lübâb*, 219-220; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 271.

²⁸³ Meydânî, *el-Lübâb*, 219.

“Batıl alışverişle alınan mal, mülkiyet doğurmaz ve bu mal, müşterinin elinde emanettir.”²⁸⁴

Yani müşterinin yanında telef olması durumunda müşterinin bir şey ödemesi gerekmez.²⁸⁵ İmameyn ise müşterinin, malın kıymetini satıcıya ödemesi gerektiği görüşündedir. Çünkü satıcı tarafın, müşterinin malı karşılıksız almasına rızası yoktur. Ebu Hanife’ye göre satıcı, mal olmayan bir şeyi müşteriye satıp, müşterinin de o şeyi teslim almasını istediğine göre, o malı karşılıksız olarak almasına razı olmuştur demektir.²⁸⁶

65. وَيَبِيعُ الْمَيْتَةَ وَالِدَمَّ وَالْخَمْرَ وَالْخَنْزِيرَ وَالْحَرْ وَأُمَّ الْوَلَدِ وَالْمُدَبَّرَ وَالْجَمْعَ بَيْنَ حُرٍّ وَعَبْدٍ {سم} وَمَيْتَةَ وَذَكِيَّةٍ
{سم} بَاطِلٌ

“Leşi (Murdar Hayvanı), kanı, içkiyi, domuzu, hür insanı, ümm-ü veled²⁸⁷ cariyeyi ve müdebber köleyi satmak; hürle köleyi, leş ile temiz eti beraber satmak bâtıldır.”²⁸⁸

İmameyn’e göre aynı akitle satılan şeylerde bedeller ayrı ayrı tayin edildiği takdirde, köle ve temiz olan etin satışı geçerli olur, hür kimse ve meytenin satışları ise batıl olur.²⁸⁹

66. وَلَا يَجُوزُ بَيْعُ النَّحْلِ إِلَّا مَعَ الْكُورَاتِ {م} ، وَلَا دُودِ الْقَرِّ إِلَّا مَعَ الْقَرِّ {م}

“Arılar kovansız, ipek böceği de ipeksiz satılamaz.”²⁹⁰

İmam Muhammed’e göre şayet arılar dağınık halde değil de toplu halde bir arada bulunuyorsa, kovansız olarak da satılabilir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’un görüşlerinin gerekçesi şudur: Bal arısının kendisinden ve bedeninin bir parçasından faydalanılmadığından, eşek arıları gibi, bunlarında satılmaları caiz değildir. Ancak

²⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 274.

²⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 274.

²⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 274.

²⁸⁷ Ümmü’l Veled: Mevlâsının yatağında, onun ikrarı ile birlikte çocuk doğurmuş olan cariyeye. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 592)

²⁸⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 274.

²⁸⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 51; Meydânî, *el-Lübâb*, 225; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 274; Ebü’l-Hasen Nûrüddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu bâbi’l-inâye bi şerhi’n-nukaye*, Daru’l Erkam, Beyrut 1997, c. II, s. 332.

²⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 277

içindeki bal ve kovana tâbi olarak satılabilir. Yine İmam Muhammed’e göre ipek böceği de ipeksiz satılabilir.²⁹¹

2.6.5. Satış Çeşitleri

67. فَإِنْ عَلِمَ بِخِيَانَةٍ فِي التَّوَلِيَةِ أَسْفَطَهَا {م} مِنْ التَّمَنِ

“Tevliye²⁹² yolu ile satışta kişi maliyetine almış olduğu bir malda, aldatılmış olduğunu anlarsa, fazla olan ücreti düşürür.”²⁹³

İmam Muhammed’e göre kişi bu durumda akdi bozmak ve devam ettirmek hususunda muhayyer olur. Yani kişi isterse bütün ücretiyle malı kabullenir, dilerse de akdi bozar. Ancak semenden indirim gitmesi mümkün değildir.²⁹⁴

68. وَفِي الْمُرَابَحَةِ إِنْ شَاءَ {س} أَخَذَهُ بِجَمِيعِ التَّمَنِ، وَإِنْ شَاءَ رَدَّهُ

“Murabaha²⁹⁵ (kârla satış) şeklinde yapılan bir alış verişte, kişi aldatıldığını anlarsa, ya tam fiyatıyla malı alır ya da iade eder.”²⁹⁶

İmam Ebu Yusuf’a göre alışveriş ister tevliye isterse de murabaha şeklinde yapılmış olsun, her iki durumda da aldatıldığını anlayan kimse fazla vermiş olduğu ücreti fiyattan düşer. Ebu Yusuf’un gerekçesi şudur, ‘şu malı alış fiyatına sana sattım’ ya da ‘üzerine kâr koyarak’ sattım diyerek satış gerçekleşir. Buradaki aldanma miktarı, malın konuşulan fiyatına dâhil değildir. Bu yüzden fiyattan düşülür.²⁹⁷ Tarafeyn’e göre ise burada müşteri indirim yaptıramaz. İster bütün ücreti vererek malı alır ve akdi devam ettirir, dilerse de akdi bozar.²⁹⁸

2.6.6. Riba (Faiz)

69. وَيَجُوزُ بَيْعُ فُلْسٍ بِفُلْسَيْنِ بِأَعْيَانِهِمَا {م}

²⁹¹ Merğinani, *el-Hidaye*, II, 45; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 277; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, II, 337.

²⁹² Tevliye: *Bir malı maliyetine satma*. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 578).

²⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 282.

²⁹⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 109; Meydânî, *el-Lübâb*, 229; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 282; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, II, 355.

²⁹⁵ Murabaha: Maliyetin üzerine bir miktar kâr konularak yapılan satış. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 399).

²⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 282.

²⁹⁷ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 110; Merğinani, *el-Hidaye*, II, 57; Meydânî, *el-Lübâb*, 228; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 282.

²⁹⁸ Kasânî, *Bedâiu's Sanaî*, VII, 185.

“Bir felsi iki fels karşılığında aynlarıyla satmak caizdir.”²⁹⁹

İmam Muhammed’e göre bu caiz değildir. Çünkü fülüsler de para cinsidir. Dirhem ve dinar gibi kabul edilir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’un gerekçesine gelince, fülüslerin para olarak kabul edilmesi anlaşmayla olur. Para olmaktan çıkarılması da yine anlaşmayla olacaktır. Dinar ve dirhemde ise durum farklıdır. Çünkü dinar ve dirhem para olarak yaratılmıştır.³⁰⁰

70. وَلَا يَجُوزُ بَيْعُ الْحِنْطَةِ بِالذَّقِيقِ وَلَا بِالسَّوْبِقِ وَلَا بِالْخَالَةِ، وَلَا الذَّقِيقُ بِالسَّوْبِقِ {سم}

“Buğdayı, buğday unu, kavut ve kepek karşılığında, buğday ununu da kavut karşılığında satmak caiz değildir.”³⁰¹

Ebu Hanife’ye göre bunlar aynı cins olduğundan ölçekte eşitlik sağlanmalıdır. Ölçekle eşitlenirken, un ölçüğe kavuttan fazla gireceğinden eşitlik sağlanamaz. Dolayısıyla bu şekilde yapılan alışveriş caiz olmaz. İmameyn’e göre ise, unun kavut karşılığında satılması caizdir. Çünkü gıdalanma açısından ikisi de aynı cinstir. Bunları misli misline değiştirmek caizdir.³⁰²

71. وَيَجُوزُ بَيْعُ الرُّطْبِ بِالرُّطْبِ وَبِالتَّمْرِ {سم} مُتَمَاثِلًا

“Yaş hurmayı yaş hurma ve kuru hurma karşılığında misli misline satmak caizdir.”³⁰³

İmameyn’e göre bu satış caiz değildir. Rivayete göre bu mesele Hz. Peygamber’e sorulmuş o da yaş hurmayı kastederek; “*Kuruduğunda eksilir mi?*” buyurmuş ve evet cevabını alınca, “*öyleyse hayır.*” diye cevap vermiştir. Çünkü kuru hurma, yaş hurmaya göre ölçüğe daha az girmektedir. Ebu Hanife, İmameyn’in dayandığı bu hadisi senetteki zayıflıktan dolayı reddetmiştir. Bu konu Irakta Ebu Hanife’ye sorulduğunda, “*Eğer rutab hurma cinsindense bu alışveriş caizdir. Eğer hurma cinsi değilse yine caizdir. Çünkü her iki hususta da hadis vârid olmuştur.*” demiştir.³⁰⁴

²⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 284.

³⁰⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 64; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 284-285; Burhanu’s Şeria, *el-Muhîtu’l Burhanî*, IV, 305; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi’l-inâye*, II, 361-362; Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmuz b. Ali Muhyiddin, *Ed-Dürerü’l Hükkâm fi Şerh-i Ğureri’l Ahkâm*, Fazilet Neşriyat, İstanbul bty, c. II, s. 188.

³⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 285.

³⁰² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 64-65.

³⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 285.

³⁰⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 66; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 285-286; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi’l-inâye*, II, 363.

72. وَيَجُوزُ بَيْعُ اللَّحْمِ بِالْحَيَوَانِ {م}
 “Etin, canlı hayvan karşılığında satışı caizdir.”³⁰⁵

İmam Muhammed’e göre, ancak itibar yoluyla olursa caizdir. Bu durumda parçalanmış et miktarı, canlı hayvandaki et miktarından fazla olmalıdır ki, bu şekilde fazlalık olan et, hayvandaki sakatata denk gelsin ve ribadan kaçınılmış olsun. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre ise, kişi bu durumda sayılan bir şeyi(koyunu), tartılan bir şey(et) karşılığında satmış olur ve bu şekilde yapılan akit caizdir. Çünkü canlı hayvanın eti tartı ile bilinemez.³⁰⁶

73. وَلَا رِبَا بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْحَرْبِيِّ فِي دَارِ الْحَرْبِ {س}
 “Daru’l harpte müslüman ve harbî arasında riba cereyan etmez.”³⁰⁷

Ebu Yusuf’un bu konudaki görüşü farklıdır. Ona göre nasıl ki ülkemizdeki müste’men için bunlar haram ise, onların yurtlarında da bu ikisi bize haramdır. Ebu Hanife ve İmam Muhammed’in gerekçesi şudur. Harbîlerin malları bize mübahtır, ancak devletimiz tarafından onlara verilen eman sebebiyle, o malı kendi rızaları olmadan alamayız. Kendi rızaları olduktan sonra herhangi bir şekilde alabiliriz.³⁰⁸

2.6.7. Selem

74. وَشَرَايُطُهُ: تَسْمِيَةُ الْجِنْسِ وَالنَّوْعِ وَالْوَصْفِ وَالْأَجَلِ وَالْقَدْرَ وَمَكَانَ الْإِيْفَاءِ {س} إِنْ كَانَ لَهُ حَمْلٌ وَقَدْرٌ {س} رَأْسَ الْمَالِ فِي الْمَكِيلِ وَالْمُوزُونِ وَالْمَعْدُونِ، وَقَبْضُ رَأْسِ الْمَالِ قَبْلَ الْمَفَارَقَةِ وَمَوْوَنَةٌ،

“Selemin³⁰⁹ şartları: malın cinsini, türünü, vasfını, teslim zamanını, miktarını, eğer taşınması sırasında meşakkat varsa teslim yerini belirlemek; ölçü, tartı ve sayı ile satılan mallarda da paranın miktarını belirtmek ve akit yapılan yerden ayrılmadan önce parayı peşin almaktır.”³¹⁰

Bu özellikler zikredilince belirsizlik ortadan kalkar ve muhtemel anlaşmazlığın önüne geçilmiş olur. Aksi takdirde taraflar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkar.

³⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 287.

³⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 287; Ali el-Kârî, *Fethu bâbi 'l-inâye*, II, 362.

³⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 287.

³⁰⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 64; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 287; Burhanu’s Şeria, *el-Muhîtu 'l Burhanî*, VII, 231.

³⁰⁹ Selem: *Peşin para veya peşin verilen başka bir mal ile veresiye bir mal satmaktır.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 56).

³¹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 289.

İmameyn'e göre malın teslim yerinin belirlenmesine gerek yoktur. Çünkü akdin yapıldığı yer bellidir ve mal da müşteriye burada teslim edilir. Malın nerede teslim edileceği akit esnasında belirlenmemişse Ebu Hanife'den gelen esah görüşe göre akdin yapıldığı yer kendiliğinden belirlenmiş olur. Ancak teslim yeri belirlenmişse akitte belirlenen yer geçerlidir.³¹¹

Satın alınan malın fiyatının belirlenmesi, Ebu Hanife'ye göre gerekli iken. İmameyn'e göre gerekli değildir. Onlara göre sermayeyi işaretle beyan etmek de yeterlidir. Çünkü sermaye, işaretle malum hale gelir. Örneğin sermaye bir elbise ise, bunu işaretle beyan etmek de yeterlidir. Ebu Hanife ise taraflar arasında anlaşmazlığa yol açacağından mutlaka sermaye miktarının belirlenmesi gerektiği kanaatindedir.³¹²

75. وَلَا يَصِحُّ فِي الْمُنْقَطِعِ وَلَا فِي الْجَوَاهِرِ، وَلَا فِي الْحَيَوَانَ وَالْحَمِيمِ {سَمِ} وَأَطْرَافِهِ وَجُلُودِهِ

“Piyasadan çekilmiş mallarda, mücevheratta, hayvanlarda, hayvanların etlerinde, sakatatlarında ve derilerinde selem akdi yapılmaz.”³¹³

İmameyn'e göre etin belli bir yeri, özellikleri belirtilerek söylenirse, miktarı ve vasıfları bilinen tartılık bir mal olduğundan dolayı, et üzerinde de selem akdi yapmak caizdir. Ebu Hanife'den bu konuyla ilgili iki rivayet gelmiştir. Birincisi; kemiklerdeki büyüklük küçüklüğe göre etin miktarı değişebilir, buna göre kemiksiz etlerde selem yapılabilir. İkincisi ise; yağ ve dolgunluk açısından etler birbirlerinden farklı olabilmektedir. Dolayısıyla etler üzerinde hiçbir şekilde selem akdi yapmak caiz değildir.³¹⁴

2.6.8. İstisnâ Akdinin Cevazı

76. وَإِنْ ضَرَبَ لَهُ أَجَلًا صَارَ سَلْمًا {سَمِ}

“İstisnâ³¹⁵ akdinde vade tayin edilirse, istisnâ akdi seleme dönüşür.”³¹⁶

İmameyn'e göre bu bir istisnâ akdidir. Nasıl ki selem akdinde vadenin kaldırılmasıyla istisnâ akdine dönüşmüyorsa, aynı şekilde bir vade belirlemekle de,

³¹¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 75; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 289-290.

³¹² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 75; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 289-290.

³¹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 292.

³¹⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 73-74; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 292; Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, VII, 80.

³¹⁵ İstisnâ: *Sipariş akdi. Bir şeyi yapmak üzere sanat ehli ile sözleşme yapmaktır.* (bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 261).

³¹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 294.

istisnâ seleme dönüşmez. Ebu Hanife'ye göre ise, vade belirlemekle bunda selem manası meydana gelir. Bu konularda da sûrete değil manalara itibar olunur. Ancak istisnâ ve selem akdi, şartları ve hükümleriyle birbirinden farklı iki akit türüdür. Dolayısıyla vadenin kaldırılmasıyla istisnâ seleme dönüşür demek doğru değildir.³¹⁷

İmam Züfer ve İmam Şafii'ye göre, istisnâ akdi kıyasa aykırı olduğu için zaten caiz değildir.³¹⁸

2.6.9. Sarf Akdi

77. فَإِنْ بَاعَ بِهَا ثُمَّ كَسَدَتْ بَطَلَ الْبَيْعِ {سم}

“Altın ve gümüş paralarla alışveriş yaptıktan sonra bu paralar kesada uğrarsa (revaçtan kalkarsa), yapılan akit batıl olur.”³¹⁹

İmameyn bu görüşe muhaliftir. Çünkü alışveriş caizdir ve paranın tesliminin imkânının ortadan kalkmasıyla akit fasid olmaz. Mesela, kişi meyve satın alacak olsa ve teslimden önce meyve piyasada bulunmayacak olsa satıcı müşteriye onun kıymetini vermelidir. İmameyn de kendi aralarında, malın ne zamanki kıymetinin verileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Yusuf satış günündeki kıymeti verilmelidir derken, İmam Muhammed ise piyasadaki kıymeti verilmelidir demiştir.³²⁰

Ebu Hanife'ye göre ise felslerin para olması ıstılahla olur. Revaçtan kalkmalarıyla da paralıktan çıkar. Dolayısıyla satılan mal, bedelsiz kalır ve akit batıl olur.³²¹

2.7. ŞUF'A KİTABI

78. وَلَا تُكْرَهُ {م} الْحَبْلَةُ فِي إِسْقَاطِ الشُّفْعَةِ قَبْلَ وَجُوبِهَا

“Henüz şuf'a³²² hakkı gerçekleşmeden şuf'ayı düşürmek için müşterinin hile yapması mekruh değildir.”³²³

³¹⁷ Kasânî, *Bedâiu's Sanaî*, VI, 86; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 294-295.

³¹⁸ Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, VII, 134.

³¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 297.

³²⁰ Kudûrî, *Muhtasar*, 91; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 86-87.

³²¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 87; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 297; Meydânî, *el-Lübâb*, 241.

³²² Şuf'a: *Satılan veya bedel şartı ile hibe edilen bir akarı veya o hükümde olan bir malı, müşteriye veya kendisine hibe edilen şahsa kaç mal olmuş ise, o miktar ile cebren alıp temellük etmektir.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 529)

³²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 306.

İmam Muhammed'e göre bu durum mekruhtur. Çünkü şuf'adan maksat bir zararı defetmektir. Hile ise bunu ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, zekât vermemek için yapılan hileye benzer.³²⁴

2.8. İCÂRE KİTABI

79.

فَإِنْ ضَرَبَهَا فَعَطِبَتْ ضَمِنَهَا {سم}

“Bir hayvanı kiralayan kimse, onu vurarak öldürürse, hayvanın kıymetinin tamamını tazmin eder.”³²⁵

Sahibi hayvanın gemini sertçe çekmeye izin vermiş de hayvan bu şekilde ölmüşse kiracı tazminatla yükümlü olmaz. İmameyn'e göre alışılan kullanımın dışına çıkmadığı sürece, kişi tazminatla mükellef değildir. Çünkü hayvanı sevk esnasında mûtaad ölçüde vurma zorunluluğu vardır ve kiracı da bunun için izinli sayılmaktadır. Çünkü mûtaad kullanım akit sırasında şart koşulmuş gibidir. Ebu Hanife'ye göre ise, kişi gemini sert bir şekilde çekmeden de bağırarak hayvanı yürütebilir. Eğer akit esnasında hayvanın gemini sertçe çekmeyi şart koşmamışsa, vurmaya da hakkı yoktur.³²⁶

Bu meselede fetvaya esas olan görüş Ebu Hanife'nin görüşüdür.³²⁷

2.8.1. Ücretin Hak Edilmesi

80.

وَتَمَامُ ضَرْبِ اللَّيْنِ إِقَامَتُهُ {سم}

“Kerpiç yapımının tamamlanması, onun ayakta durması ile olur.”³²⁸

İmameyn'e göre kerpicingin tamam olması onun duvara yerleştirilip diğer kerpiçlerle birleştirilmesiyle olur. Ancak bu şekilde kerpiçin artık zayi olmasından emin olunur. Zaten bu da örfen kerpiçcinin yapması gereken iştir.³²⁹

Ebu Hanife'nin gerekçesi ise şu şekildedir; kerpiçin ayakta durması ile kerpici yapma işi tamamlanmıştır. Bu şekilde ondan kâmil anlamda istifade edilebilir. Onu duvara koyma işi ise başka bir iştir. Eğer akit anında bu şart koşulmamışsa, işçi bunu

³²⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, III, 61; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 319; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 306; Meydânî, *el-Lübâb*, 289.

³²⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 311

³²⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 232; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 311; Meydânî, *el-Lübâb*, 269; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 340.

³²⁷ Meydânî, *el-Lübâb*, 269.

³²⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 314.

³²⁹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 354-355; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 314; Meydânî, *el-Lübâb*, 273.

yapmak mecburiyetinde değildir. Eğer başta şart koşulmuşsa, işverenin mülkünden uzak bir yere de olsa, işçi bunu götürüp yerleştirmek zorundadır. Bunu yapmadığı sürece, işçi ücret hak etmiş olmaz.³³⁰

81. فَإِنْ حَبَسَهَا فَضَاعَتْ لَا شَيْءَ {سم} وَلَا أَجْرَ لَهُ عَلَيْهِ

“(Boyacı, terzi ve çamaşırcı gibi yaptıkları işin eseri işin üzerinde görülen kimseler ücretlerini alıncaya kadar) malı yanında hapsedtiklerinde, bu mallar yanlarında zayi olursa, kıymetini ödemeleri gerekmez ve yaptıkları iş için ücret de alamazlar.”³³¹

İmameyn’e göre onlar henüz alıkoymadan nasıl ki telef durumunda tazmin etmeleri gerekiyorsa, alıkoymadan sonra da tazmin etmeleri gerekir. Eğer malı iş yapıldıktan sonraki değeriyle tazmin ederse yaptığı işin ücretini de alır, işlenmemiş haliyle ederse işinin ücretini alamaz. Bu konuda işçi muhayyerdir.³³²

82. وَإِنْ قَالَ: إِنْ سَكَنْتَ هَذَا الْحَاوِثَ عَطَارًا فَيَدِرْهُمْ، وَحَدَّادًا يَدِرْهُمْ يَنْ جَارَ {سم}

“Mal sahibi kiracıya: “Bu dükkânda aktarlık yaparsan kirası bir dirhem, ancak demircilik yapacaksan iki dirhem” derse bu caizdir.”³³³

İmameyn bu durumda kira akdinin fasit olacağı görüşündedir. Gerekçesi ise akdin iki şeyden biri üzerine yapılmış olmasıdır. Ücrette aynı şekilde iki şeyden biridir. Kira akdinde kiralanan şeyin tahliye edilmesi ve kiracıya teslim edilmesiyle ücret gerekir. Bunun da ne zaman yapılacağı belirsizdir. Ebu Hanife’nin gerekçesi ise, bu durumda mal sahibinin kiracıyı, her ikisi de sahih olan iki akitten birini seçmekte serbest bırakmış olmasıdır. Çünkü dükkânda demirciyle aktarın oturması aynı değildir.³³⁴

2.8.2. İcare Akdinin Fasid Olması

83. وَيَجُوزُ اسْتِنْجَارُ الظَّنْرِ بِأَجْرَةٍ مَعْلُومَةٍ، وَيَجُوزُ بِطَعَامِهَا وَكِسْوَتِهَا {سم}

“Belli bir ücret karşılığında ya da yemesini ve giyim kuşamını karşılama mukabilinde, sütanne kiralamak caizdir.”³³⁵

³³⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 354-355; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 314; Meydânî, *el-Lübâb*, 273.

³³¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 314.

³³² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 229; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 314; Burhanu’s Şeria, *el-Muhîtu'l-Burhanî*, VII, 403.

³³³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 315.

³³⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 232; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 315; Aynî, *Binaye*, X, 328; Dâmad, *Mecme'u-l-Enhur*, III, 551.

³³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 317.

İmameyn'e göre yemesi ve giyimini karşılama mukabilinde sütanne kiralamak caiz değildir. Çünkü bunda belirsizlik bulunmaktadır. Neticede bu kadının ne kadar yemek yiyeceği, ne kadar zamanda bir elbise alması gerekeceği belli değildir. Ancak günlük belli bir miktar yiyecek ve altı ayda bir şu kadar elbise diye belirlenecek olursa, o zaman ittifakla bu kiralama caiz olur. Ebû Hanife'ye göre her ne kadar bu durumda bir belirsizlik bulunsa da, böyle bir belirsizlik taraflar arasında tartışmaya yol açmaz. Onu bu düşünceye iten sebep de, insanların genellikle çocuklarına olan şefkatinden, onları emzirecek kadına karşı da cömert davranıyor olmalarıdır.³³⁶

2.9. REHİN KİTABI

84. وَتَجُوزُ الزَّيَادَةُ فِي الرَّهْنِ وَلَا تَجُوزُ فِي الدَّيْنِ {س} “Rehine ilave yapmak caizdir, ancak borca ilave yapmak caiz değildir.”³³⁷

Ebu Yusuf'a göre borca ilave yapmak da caizdir. Çünkü hem borç hem de rehin bedel ve satılan şey gibidir. Bir ihtiyacı gidermede ortaktırlar ve her ikisini de artırmak caizdir. İmam Züfer ise borca da rehne de ilave yapmanın caiz olmadığı görüşündedir.³³⁸

İmam Mevsilî de kanaatini dile getirmiş ve rehne ilave yapmanın borcun şâyi olmasını gerektireceğini, bunun da rehnin sıhhatine mani olmayacağını belirtmiştir. Borca ilave yapmanın ise rehnin şâyi olmasını gerektireceğini, bunun da rehnin sıhhatine mani olacağını ifade etmiş, dolayısıyla Ebu Hanife'yle aynı görüşü paylaşmıştır.³³⁹

Tahâvî de Tarafeyn'in görüşünü tercih etmiştir.³⁴⁰

2.10. KİSMET (HİSSELERİN BÖLÜNMESİ) KİTABI

85. وَهُوَ عَلَى عَدَدِ رُءُوسِهِمْ {سم}

“(Kısmet için tayin edilen görevlinin malları taksim edilen kişilerden alacağı ücret) Pay sahiplerinin sayısına göre verilir.”³⁴¹

³³⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 236; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 317; Meydânî, *el-Lübâb*, 276; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 349.

³³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 326.

³³⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 440; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 326.

³³⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 440; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 326.

³⁴⁰ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 94.

İmameyn ise kişi sayısına göre değil, hisse sayısına göre verileceği görüşündedir. Çünkü taksim etme meselesi mülkle alakalı bir meseledir. Dolayısıyla söz konusu ücret mülkün miktarına göre belirlenir. İmameyn'e göre bu mesele ortak bir kuyu kazma işine yapılan masraf gibidir. Ebu Hanife'nin gerekçesine gelince, bu ücret, malı ifraz etmenin karşılığıdır. Bunda da az hisse veya çok hisse olması fark etmez. Çünkü hesabı yapan kişi bazen küçük bir pay üzerinde bazen daha uzun süre de çalışabilir.³⁴²

86. جَمَاعَةٌ فِي أَيْدِيهِمْ عَقَارٌ طَلَبُوا مِنَ الْقَاضِي قِسْمَتَهُ، وَادَّعَوْا أَنَّهُ مِيرَاثٌ لَمْ يَقْسِمَهُ حَتَّى يُقِيمُوا النَّبِيَّةَ عَلَى
الْوَفَاةِ وَعَدَدِ الْوَرَثَةِ {سم}

“Ellerinde ortak bir akar bulunan bir grup insan gelseler, bunun miras kaldığını iddia etseler, kadıdan da bunu taksim etmesini isteseler, mûrisin öldüğüne ve mirasçılarının sayısının kaç olduğuna dair delil getirmediikleri müddetçe kadı o akarı taksim etmez.”³⁴³

İmameyn'e göre kadı, kişilerin itiraflarına dayanarak akarı taksim eder ve taksim etme kütüğüne de onların sözlerine göre taksim ettiğini kaydeder. Bu konuda ayrıca bir delile ihtiyaç duyulmaz. Çünkü akarı ellerinde bulunduruyor olmaları, o akarın onların mülkünde olduğuna delildir. Zahir olan da onların doğru söyledikleridir ve bu hususta onlara karşı çıkan da yoktur.

Ebu Hanife'ye göre, mirasçılara taksim edilmeden önce tereke hükmen ölen kişinin mülkünde kalmaya devam eder. Terekeden doğan fazlalıklar meyyitin mülkü olduğu gibi, ölünün borçları da terekeden ve bu fazlalıklardan ödenir. Aynı şekilde vasiyetler de buradan karşılanır. Bu durumları göz önünde bulundurduğumuzda kadının delil olmaksızın kişinin mülkiyetini sona erdirmesi caiz değildir.³⁴⁴

Tahâvî de bu meselede İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.³⁴⁵

2.10.1. Ortaklar Arasında Taksimat

87. وَلَا يُقْسَمُ الْجَوْهَرُ وَالرَّقِيقُ {سم} ... إِلَّا بِتَرَاضِيهِمْ

“Ortakların rızası olmadıkça mücevher ve kölenin taksimi yapılmaz.”³⁴⁶

³⁴¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 334.

³⁴² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 322; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 334-335; Meydânî, *el-Lübâb*, 595.

³⁴³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 335.

³⁴⁴ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 411; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 322; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 335; Meydânî, *el-Lübâb*, 595.

³⁴⁵ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 411.

İmameyn'e göre köle taksim edilebilir. Gerekçe olarak da onların diğer canlılar ve ganimet köleleri gibi aynı cins olduğunu ifade etmişlerdir. Ebu Hanife'nin gerekçesi ise; kölelerin zekâ seviyesinde, akılda ve öğretme gibi bâtinî manalarda birbirlerine göre oldukça farklılık gösterdiğinden farklı cins mesabesinde olmasıdır. Diğer canlılarda ise durum farklıdır, onlarda cinsler aynı olduktan sonra çok fazla bir farklılık olmaz.³⁴⁷

Tahâvî de İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.³⁴⁸

88. وَيُقَسِّمُ سَهْمَيْنِ مِنَ الْعُلُوِّ بِسَهْمٍ مِنَ السُّفْلِ {سم}

“Üst kattaki iki hisse karşılığında alt kat bir hisse olur.”³⁴⁹

İmam Ebu Yusuf'a göre alt kat ve üst kat arasında bir fark yoktur. Her ikisi de eşit hisse sayılır. İmam Muhammed ise, her iki katın da ayrı ayrı kıymetlendirilip, değerlerine göre taksim edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İmam Muhammed'in bu konudaki gerekçesi, alt kat ve üst katlardan elde edilen menfaatler değişik olduğundan bunlar farklı cins olarak ele alınır.

Ebu Hanife'nin gerekçesi ise, alt katı alacak kişinin üst katı alana göre iki kat daha fazla menfaat elde edecek olmasıdır. Çünkü alt katın hem bina hem de barınma menfaati varken, üst katın ise sadece barınma menfaati vardır. Menfaatler farklı olduğundan alt kattaki bir arşın yer, üst kattaki iki arşın yere karşılık gelir. Yine Ebu Hanife'nin, bu cevabı Kûfelilerin uygulamasını ve tercihlerini göz önüne alarak verdiği de söylenmiştir. Bu konuda fetva da İmam Muhammed'in görüşüne göredir.³⁵⁰ Tahâvî de İmam Muhammed'in görüşünü tercih etmiştir.³⁵¹

2.10.2. Taksimatçının Yapması Gereken İş

89. وَتُقْبَلُ شَهَادَةُ الْقَاسِمِينَ {م} عَلَى ذَلِكَ

“Taksim işini yapan kişilerin ortaklar arasında çıkan anlaşmazlıklarda şahitliği kabul edilir.”³⁵²

³⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 336.

³⁴⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 324; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 336-337; Meydânî, *el-Lübâb*, 596.

³⁴⁸ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 416.

³⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 338.

³⁵⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 338; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, IV, 133.

³⁵¹ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 413.

³⁵² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 339.

İmam Muhammed'e göre bu, ortakların fiillerine karşı yapılan bir şehadettir. Dolayısıyla bu durumda taksimi yapan kişinin şahitliği kabul edilmez. Şeyhayn'ın bu konudaki gerekçesi şudur; taksimin yapılmasına ortaklar şahit olmuş ve taksimat da bağlayıcı hale gelmiştir. Bu durumda şahitlik de kabul edilir. Müşterek malın ifraz edilmesine gelince; bu bağlayıcı değildir ve şahitliğe de ihtiyaç yoktur. İmam Muhammed'in de bu yönde bir kavli olduğu nakledilmiştir. Ebu Yusuf'un birinci görüşü, bu durumda şahitliklerinin kabul edilmeyeceği yönündedir. Ancak daha sonra Ebu Hanife'yle aynı görüşte birleşmiştir.³⁵³

2.10.3. Muhayee (Menfaat Paylaşımı) ve Cevazı

90. وَلَا تَجُوزُ فِي غَلَّةِ عَبْدٍ وَلَا عَبْدَيْنِ {سم}

“(Muhayee) Ortak olan bir veya iki kölenin gelirini nöbetleşe paylaşmak caiz değildir.”³⁵⁴

İmameyn'e göre iki köle hakkında bu caizdir. Çünkü gelir de menfaatin bir karşılığıdır ve nasıl ki menfaat nöbetleşe alınıyorsa, gelir de bu şekilde alınabilir. Sanat ve menfaat sağlama hususunda eşit oldukları takdirde, iki kölenin gelirleri arasındaki fark az olur.³⁵⁵

Ebu Hanife'ye göre iki malın kullanımındaki farklılık fahiş bir farklılıktır. Her ne kadar iki köle de görüntü olarak aynı görünse de, birisi mahareti itibarıyla diğerinden daha fazlaya kiralanır. Burada muhaye her yönden mübadeledir. Her ne kadar iki taraf da buna razı olsa bile, da cinslerinin eşit olması sebebiyle ribe'n nesie meydana gelir ve bu da haramdır.³⁵⁶

2.11. EDEBÜ'L KÂDİ KİTABI

2.11.1. Bir Kadının Kararının Başka Bir Kadıya Arz Edilmesi

91. وَالْقَضَاءُ بِشَهَادَةِ الزُّورِ يُنْفَذُ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا {سم} فِي الْعُقُودِ، وَالْفُسُوحِ: كَالنِّكَاحِ، وَالطَّلَاقِ وَالْبَيْعِ

³⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 339; Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, VIII, 335-336.

³⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 342.

³⁵⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 342; Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, VII, 383.

³⁵⁶ Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, VII, 383.

“Nikâh, talâk, alım satım gibi akîtlerde ve mevcut bir akdin feshedilmesinde, yalancı şahidin şahitliğine dayanılarak verilen bir hüküm, hem zâhiren hem de bâtinen geçerli olur.”³⁵⁷

İmameyn’e göre bu şekilde verilmiş bir hüküm zahiren geçerli olsa da Allah (cc) katında (bâtinen) geçerli olmaz.³⁵⁸

2.12. HACR KİTABI

92. وَبُلُوغُ الْغُلَامِ بِالْإِحْتِلَامِ أَوْ الْإِحْبَالِ أَوْ الْإِنْزَالِ، أَوْ بُلُوغِ ثَمَانِي عَشْرَةَ سَنَةً {سم} وَالْجَارِيَةُ بِالْإِحْتِلَامِ، أَوْ الْحَيْضِ، أَوْ الْحَبْلِ، أَوْ بُلُوغِ سَبْعِ عَشْرَةَ سَنَةً {سم}

“Erkek çocuğun bulûğa ermesi; ihtilâm olmasıyla, gebe bırakmasıyla, meni akıtmasıyla veya on sekiz yaşına varmasıyla, kız çocuğun bulûğu ise; ihtilâm olması, âdet görmesi hamile kalması ya da on yedi yaşına varması ile olur.”³⁵⁹

Bulûğa ermenin yaşla olması durumunda zikredilen bu sayılar Ebu Hanife’ye göredir. İmameyn ise bu konuda kız ve erkeğin on beş yaşına varınca bulûğa ermiş olacağı görüşündedir. Çünkü genel ve mûtad olan budur.³⁶⁰

Hz. Peygamber’in İbn Ömer (ra)’e on beş yaşında savaşmasına izin verdiğini belirten rivayet de İmameyn’i destekler niteliktedir. Ebu Hanife ise şu ayeti kerimeye dayanmıştır: “*Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.*”³⁶¹ İbn Abbas (ra) kemal yaşının on sekiz olduğunu, bu hususta söylenen en küçük yaşın bu olduğunu ve ihtiyaten bunu esas aldığını söylemiştir. Erkek çocuğun bâliğ olduğunu iddia etmesi durumunda iddiasının kabul edilme yaşı on iki, kız çocuğun ise dokuzdur. Farklı yaşlar söylenmiş olsa da muhtar olan görüş budur.³⁶²

93. وَلَا يُحْجَرُ عَلَى {سم} الْحُرِّ الْعَاقِلِ الْبَالِغِ وَإِنْ كَانَ سَفِيهًا يُنْفِقُ مَالَهُ فِيمَا لَا مَصْلَحَةَ لَهُ فِيهِ

³⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 351.

³⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 351; Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî, *el-Bahru’r Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik*, daru’l Kütübi’l ilmiye, Beyrut 1997, c. VII, s. 14.

³⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 360-361.

³⁶⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 278; Meydânî, *el-Lübâb*, 254.

³⁶¹ En’am: 6/152.

³⁶² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 360-361.

“Akıl- bâliğ ve hür olan kimse malını gereksiz yerlere harcayan bir sefih bile olsa hacr uygulanmaz.”³⁶³

İmameyn’e göre bu durumdaki kişinin durumuna bakılıp, gerektiğinde kısıtlılık altına alınabilir ve tasarruflardan men edilebilir. Nasıl ki savurganlık ihtimaline binaen çocuğu kısıtlılık altına alabiliyoruz, o halde sefih olan kimseyi kısıtlamamız daha da gereklidir.³⁶⁴

Ebu Hanife’nin dayanağı ise şu rivayettir: Hibban b. Munkız (ra) alışverişlerde aldatılıyordu. Akrabaları Hz. Peygamber’e gelip onu hacr altına almasını istediler. Hz. Peygamber de onu kısıtlamamış ve ona “*Alışveriş yaptığında; aldatma yok ve üç gün muhayyerim de.*” buyurmuştur. Ebu Hanife olaya şöyle bakmıştır: Çünkü Hibban (ra) reşit bir kimse idi ve de kısıtlanarak savurganlığının önüne geçilemezdi. O birçok kadınla evlenip gerdekten önce veya sonra boşayarak yine malını zayi edebilirdi. Yine insan şerefli bir varlık olduğundan onu yok sayarak hayvan sınıfına koymak, ona malını saçıp savurması sonucu uğrayacağı zarardan daha ağırdır.³⁶⁵

94. فَإِذَا بَلَغَ خَمْسًا وَعِشْرِينَ سَنَةً سَلِمَ إِلَيْهِ مَالُهُ، وَإِنْ لَمْ يُؤْتَسِرْ رُشْدُهُ {سم}

“(Sefih³⁶⁶) yirmi beş yaşına ulaştığında, kendisinde rüşd alameti görülmesi bile malı kendisine teslim edilir.”³⁶⁷

İmameyn’e göre malı kendisine teslim edilmez. Sefihin, malında tasarruf etmesi caiz değildir. Çünkü onun kısıtlılık altına alınmasına sebep olan özellik onun sefihliğidir. Bu hali devam ettiği sürece kısıtlılık durumu da devam eder.

Ebu Hanife görüşünü; “(Yetimler) Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin.”³⁶⁸ ayetine dayandırmaktadır. Bu ayeti kişinin büyüdüğüde artık tasarruflarından menedilemeyeceği yönünde yorumlamıştır. Bu büyüme yaşını da yirmi beş olarak belirlemiştir. Çünkü genel olarak

³⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 361.

³⁶⁴ Merginani, *el-Hidaye*, II, 275; İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, VII, 204-208.

³⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 361.

³⁶⁶ Sefih: *Malını beyhude, faydasız yere harcıyıp israf ve savurganlıkla malvarlığını tüketen kimse.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 499)

³⁶⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 362.

³⁶⁸ Nisa: 4/6.

bu yaşa gelince kişide rüşt alameti görülür. Aynı zamanda bu yaş dede olma yaşı olarak da bilinir.³⁶⁹

2.13. ME'ZUN KİTABI

95.

وَلَا يُزَوِّجُ مَمَالِكَهُ {س}

“(Me’zun³⁷⁰ kişi), kölelerini evlendiremez.”³⁷¹

Ebu Yusuf’a göre me’zun, kendi cariyesini evlendirebilir. Çünkü bu da bir nevi ticarettir. Bu şekilde cariyenin nafaka yükü efendisinden kocasına geçmiş ve efendi de bu yükten kurtulmuş olur. Kölede ise hüküm farklıdır. Çünkü köle evlenmekle eşinin nafakasını vermekle yükümlü olur ki bu da bir külfettir.

Tarafeyn’e göre bu iş bir ticaret değildir. Bu yüzden her ikisi de evlendirilemez. Cariyenin nafakasının efendisinden alınıp kocasına yüklenmesi bir ticaret sayılmaz. Kaldı ki evlenmek cariye için bir kusur sayılmaktadır.³⁷²

96.

وَيَصِحُّ إِفْرَارُهُ بِمَا فِي يَدِهِ بَعْدَ الْحَجْرِ {سم}

“Köle hacr altına alındıktan sonra kendi elindeki malları hakkında ikrarı sahih olur.”³⁷³

Ebu Hanife’nin bu görüşünün gerekçesi şudur, bu ikrarın sahih olabilmesini sağlayan unsurun yed olması, zilyedliğinde³⁷⁴ mevcut kalmaya devam ediyor olmasıdır. Efendinin aldığı şeylerde ise kölenin ikrarı sahih değildir.³⁷⁵

İmameyn’e göre bu durumda kölenin ikrarı sahih değildir. Çünkü İmameyn’e göre kölenin ikrarını sahih kılan şey yed değil, izindir. O da hacr ile ortadan kalkmıştır. Hacr altında olan kölenin yedine itibar edilmez.³⁷⁶

97.

وَإِذَا اسْتَعْرَقَتِ الدُّيُونُ مَالَهُ وَرَقَبَتَهُ لَمْ يَمْلِكِ الْمَوْلَى شَيْئًا مِنْ مَالِهِ {سم}

³⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV, 161-162; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 276; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 362; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 312; Meydânî, *el-Lübâb*, 252.

³⁷⁰ Me’zun: Bir kişi hakkındaki hacrı sona erdirmek, onun tasarrufla bulunabilmesine müsaade etmeye izin, bu şahsa da me’zun denir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 278)

³⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 368.

³⁷² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 286-287; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 368.

³⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 370.

³⁷⁴ Zilyedlik: Fiili tasarruf ve hâkimiyet, bir malı fiilen el altında bulundurma durumu. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 621).

³⁷⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 289; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 370.

³⁷⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 289.

“(Kölenin) Borçları, malından ve kendi değerinden daha fazla olursa, efendisi onun malından bir şey alamaz.”³⁷⁷

Bu durumda efendisinin yabancı bir kişiden farkı yoktur. Kölelerini yabancı biri azad ederse, köleler azad olmaz. Kölesini öldürünce de kıymetini yıllarca öder. İmameyn’e göre efendinin bunları yapma hakkı vardır. Kölelerini azad ederse köleleri azad edilmiş olur. Öldürmesi halinde de kıymetini derhal ödemesi gerekir. İmameyn’in gerekçesi şöyledir: Efendisi kölenin bedenine sahip olduğundan, onu azad edebilir. Dolayısıyla onun kazancına da sahiptir. Alacaklı kişilerin kazançlarının kölenin kazancına taalluk etmesi, efendinin tasarrufunu engeller. Böyle bir hakkın gerçekleşikten sonra bozulması, efendisinin köle üzerindeki mülkiyetini iptal etmez.³⁷⁸

Ebu Hanife’nin görüşünün gerekçesi ise; burada kazanca sahip olmanın sebebi çalışıp kazanmış olmasıdır. Bu sebeple köle bu kazanca malik olma konusunda diğer kişilerden önce gelir. Bu kazanç, kölenin ihtiyaçlarından fazla olursa efendisine intikal eder. Ancak elindeki malı ve kendi değerinin toplamından fazla bir borcu olduğu sürece, kölenin bu kazanca olan ihtiyacı devam etmektedir.³⁷⁹

2.14. İKRAH KİTABI

98. { س } وَالْقِصَاصُ عَلَى الْمُكْرِهِ { س }

“Kişi ölümle tehdit edilerek birini öldürmeye zorlanırsa, o işi yapmaz ve kendisi öldürülene kadar sabreder. Eğer öldürürse günahkâr olur. Bu durumda kısas mükrihe uygulanır.”³⁸⁰

Ebu Yusuf’a göre bu durumda her ikisine de kısas uygulanamaz. Çünkü şüphe mevcut olduğunda kısas tatbik edilemez. Bu durumda, cinayeti işleyen kişi ikrah altında bulunduğundan, mükrih ise öldürme suçunu bizzat işlememiş olduğundan, hiçbirine kısas uygulanamaz. İmam Züfer’e göre ise, öldürme işini bizzat işlediğinden kısas mükrehe uygulanır.³⁸¹

³⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 370.

³⁷⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 289; Meydânî, *el-Lübâb*, 370; İbn-i Âbidin, *Reddül Muhtar*, IX, 246.

³⁷⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 370.

³⁸⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 375.

³⁸¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s Sana’i*, X, 113; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 272; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 375-376; İbn Nüceym, *el-Bahru’r Râik*, VIII, 135-136.

2.15. DÂVA KİTABI

99. وَإِنْ قَالَ: لِي بَيِّنَةٌ حَاضِرَةٌ فِي الْمِصْرِ وَطَلَبَ يَمِينَ خَصْمِهِ لَمْ يُسْتَخْلَفْ {سم}

“Davacı taraf: “Benim şehirde hazır bir delilim var” deyip dâvalının yemin etmesini isterse, dâvalıdan yemin etmesi istenmez.”³⁸²

İmameyn’e göre bu durumda yemin teklif edilir. Yemin o kişinin hakkıdır ve delili ortaya koyacak güce sahip olmakla iptal edilmez. Ancak delili fiilen ortaya koymakla yemin iptal olur. Delili olduğunu itiraf etmesi kişinin yemin hakkını düşürmesi anlamına gelmez. Ebu Hanife’nin dayanağı ise Hz. Peygamber’in yemin etmeyi delil olmaması şartına bağladığını ifade eden rivayettir.³⁸³

100. وَلَا يُسْتَخْلَفُ فِي النِّكَاحِ {سم}

“Nikâhta, (davalıdan) yemin etmesi istenmez.”³⁸⁴

İmameyn’e göre bu durumda yemin teklif edilir. Çünkü şahıs açıkça yalan olan bir yeminden çekinmiş ve delaleten davacının iddiasını kabul etmiştir.³⁸⁵

101. وَيُسْتَخْلَفُ فِي الْقِصَاصِ، فَإِنْ نَكَلَ اقْتِصَّ مِنْهُ {سم} فِي الْأَطْرَافِ، وَفِي النَّفْسِ يُحْبَسُ حَتَّى يَخْلِفَ {سم} أَوْ يُقَرَّ

“Kıyas dâvalarında da dâvalı tarafa yemin teklif edilir. Yeminden çekinirse, uzuvlarına kıyas uygulanır. Ölümü gerektiren kıyas davalarında ise, yeminden kaçınana kıyas tatbik edilmeyip, kişi yemin edene veya suçunu itiraf edene kadar hapsedilir.”³⁸⁶

Burada kıyas davalarında yemin teklif edileceğinde bir ihtilaf bulunmamaktadır. İhtilaf edilen konu yeminden kaçınmadan sonra hangi hükmün verileceği hususundadır. İmameyn’e göre hem azalara uygulanan kıyaslarda, hem de ölümü gerektiren kıyaslarda davalı tarafa diyet ödettilir. Çünkü yeminden kaçınmak, yokluk şüphesi bulunduran bir ikrardır. Böyle bir ikrarla da kıyas sabit olmaz.³⁸⁷

³⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 381.

³⁸³ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 153; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 381; Meydânî, *el-Lübâb*, 557; Dâmad, *Mecme’u-l Enhur*, III, 353.

³⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 381.

³⁸⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 154.

³⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 382.

³⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 382; Meydânî, *el-Lübâb*, 562; Dâmad, *Mecme’u-l Enhur*, III, 352-353.

Ebu Hanife'ye göre organ da mal mesabesinde ve onlarda da bezl³⁸⁸ hükümleri geçerlidir. Mesela kişi birine “elimi kes” der, o da elini keserse, kesen kişiye ceza uygulanmaz. Bu da bezlin meşrûiyetine delildir.³⁸⁹

2.15.1. Nesep Davası

102. {سم} وَلَوْ بَاعَ جَارِيَةً قَوْلَتْ لِأَقَلِّ مِنْ سِنَّةِ أَشْهُرٍ فَادَّعَاهُ فَهُوَ ابْنُهُ وَهِيَ أُمُّ وَلَدِهِ، وَيُفْسَخُ الْبَيْعُ {سم} وَيُرَدُّ النَّمْنُ

“Kişi cariyesini satsa ve bu cariye satıldıktan sonra, altı aydan önce çocuk doğursa, cariye satan kişi de bu çocuğun kendisinden olduğunu iddia etse, çocuk kendisinin olur ve cariye de onun ümmü’l veledi³⁹⁰ olur. Yapılan alışveriş feshedilir ve cariye ödenen para da geri verilir.”³⁹¹

Bu hüküm istihsanen verilmiş bir hükümdür. Kıyasa göre, burada satıcının davası bâtıldır. İstihsan yönü şöyledir: Cariye onu satıcının mülkiyetinde iken bir kan pıhtısı olarak almıştı. Nesep davalarında gizlilik esas olduğundan satıcının buradaki çelişkisi affedilir. Satıcının davası sahih olduğu zaman ise satılan cariye geri alınır ve sahibinin ümmü’l veledi olur. Alınan ücret de geri verilir.³⁹² Her ne kadar müellif burada İmameyn’in ihtilafı olduğuna dair rumuz koymuş olsa da, baktığım kaynaklarda İmameyn’in görüşünü bulamadım.

2.16. İKRAR KİTABI

103. {سم} وَلَوْ قَالَ لَهُ عَلَيَّ مِنْ دِرْهَمٍ إِلَى عَشْرَةٍ، أَوْ مَا بَيْنَ دِرْهَمٍ إِلَى عَشْرَةٍ لَزِمَهُ تِسْعَةٌ {سم}

“Kişi onun bende bir dirhemden on dirheme kadar alacağı var, ya da bir dirhemle on dirhem arası alacağı var derse dokuz dirhem vermesi gerekir.”³⁹³

Bu durumda İmameyn’e göre on dirhem vermesi gerekir. İmameyn bu gibi sözlerle külliyyetin kastedileceği görüşündedir. Örneğin bir kişi diğerine, “bir dirhemden on dirheme kadar al” derse, muhatap kişi on dirhem alabilir. Bu söze bir ve on dâhildir.

³⁸⁸ Bezl: *Yemine bedel ve ivaz olarak mal feda etmektir.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, 58.)

³⁸⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 382; Meydânî, *el-Lübâb*, 562; Dâmad, *Mecme’u-l Enhur*, III, 352-353.

³⁹⁰ Ümmü’l veled: *Efendisinin yatağında onun ikrarı ile birlikte çocuk doğurmuş olan cariye dir. Efendisi ölünce hür olur.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 592.)

³⁹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 394.

³⁹² İbn-i Âbidin, *Reddül Muhtar*, IX, 340-341.

³⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 402.

Ebu Hanife'ye göre ise bu söz çoktan azı, azdan da çoğu kastetmek için söylenmiştir. İmam Züfer'e göre ise bir ve on sayısını çıkarıp arada kalan sekiz dirhem verilir.³⁹⁴

2.16.1. İkrarda İstisna

104. وَمَنْ أَقْرَ بِمِائَةِ دِرْهِمٍ إِلَّا دِينَارًا، أَوْ إِلَّا قَفِيرًا حِنْطَةٍ لَزِمَهُ الْمِائَةُ إِلَّا قِيمَةَ الدِّينَارِ {م} أَوْ وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا يُكَالُ أَوْ يُوزَنُ {م} أَوْ يُعَدُّ الْقَفِيرُ،

“Kişi bir dinarı veya bir ölçek buğdayı istisnâ ederek yüz dirhem borcu olduğunu ikrar ederse, bir dinarı veya bir ölçek buğdayı çıkararak yüz dirhemi öder. Ölçülen, tartılan ve sayıyla satılan mallarda istisna edilen şey, değerine göre hariç tutulup geri kalan verilir.”³⁹⁵

İmam Muhammed'e göre bunların hiçbirinde istisnâ sahih değildir. İstisnâ edilen şey icaba dâhil olmaz. Şeyhayn'in bu konudaki gerekçeleri şöyledir; zimmete vâcib olan her şey maksada nazaran aynı cins gibidir. O maksatta eşyaları elde etmemizi sağlayan semeniyettir.³⁹⁶

105. وَمَنْ أَقْرَ بِشَيْئَيْنِ فَاسْتَنْتَى أَحَدَهُمَا أَوْ أَحَدَهُمَا وَبِعَضَ الْآخَرَ فَالِاسْتِثْنَاءُ بَاطِلٌ {سَم}

“Bir kişi iki şeyi ikrar ettikten sonra birini veya biriyle beraber diğerinin de yarısını istisnâ ederse ikrarı batıl olur.”³⁹⁷

İmameyn'e göre kafizin istisnâ edilmesi sahihtir. Bu mesele imamların azad ve talâk konusundaki ihtilaflarına benzemektedir. Kişi kölesine “sen hürsün, inşallah hürsün” derse veya karısına “sen üç talâkla boşsun, inşallah üç talâkla boşsun” dese, Ebu Hanife'ye göre bu istisnâlar bâtıldır. Dolayısıyla köle hür, kadın da boş olur. İmameyn'e göre ise bu istisnâlar bitişik sözlerle yapıldığından sahihtir.³⁹⁸

106. وَلَوْ قَالَ لَهُ: عَلَيَّ أَلْفٌ مِنْ ثَمَنِ عَبْدٍ لَمْ أَقْبِضْهُ وَلَمْ يُعَيِّنْهُ لَزِمَهُ الْأَلْفُ {سَم}

“Bir kişi; satın aldığım ama teslim almadığım kölenin parasından bin dirhem borcum var der ve hangi köle olduğunu da belirlemezse, bin dirhem ödemesi gerekir.”³⁹⁹

³⁹⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 179; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 402; Meydânî, *el-Lübâb*, 261.

³⁹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 404.

³⁹⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 179-180; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 404.

³⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 405.

³⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 405.

³⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 406.

Köleyi teslim almadığını ister ikrarına bitişik söylemiş olsun isterse ayrı söylemiş olsun hüküm aynıdır. “Köleyi teslim almadım” sözü doğrulanmaz. “Borcum var” sözü borcu yüklenmeyi ifade eder. Ancak teslim almadığını ifade etmesi ise bunu nefyeder. Çünkü ödeme yükümlülüğü teslimden sonra gerekli olur. Oysa köle belirli değildir. Bu durumda hangi köle getirilirse getirilsin “bu değildi” der. Bu ise ikrardan sonra bir yalanlamadır ve kabul edilemez.

İmameyn’e göre lehdar, bunun bir satış bedeli olduğu hususunda ikrar edeni doğrularsa, köleyi teslim almadığını ikrarına bitişik veya ayrı söylesin fark etmez. Her iki durumda da doğrulanır. Ancak lehdar bunun bir satış bedeli değil de ödünç olduğunu veya gasb edilmiş para olduğunu söyleyip onu yalanlarsa, bu durumda ikrar sahibi köleyi teslim almadığına dair sözü ikrarına bitişik olarak söylemişse doğrulanır, aksi halde doğrulanmaz.⁴⁰⁰

2.17. ŞAHİTLİKLER KİTABI

107. وَنُقِبَلُ شَهَادَتُهُنَّ فِي اسْتِهْلَالِ الصَّبِيِّ فِي حَقِّ الصَّلَاةِ دُونَ الْإِزْتِ {سم}

“Miras konusunda değil, ancak çocuğun cenaze namazını kılma konusunda, doğar doğmaz ölen çocuğun ses çıkardığına dair kadınların şahitlikleri geçeridir.”⁴⁰¹

İmameyn’e göre böyle durumda zarurete binaen miras için de şahitlikleri kabul edilir. Çünkü çocuk, sesi doğarken çıkarır. Erkekler o esnada orada bulunmadıklarından, çocuğun sesini duyma imkânları yoktur. Ebu Hanife ise yeni doğan çocuğun sesini dinlemenin helal olması hükmünden hareketle bu durumda zaruret bulunmadığına hükmetmiş ve böyle bir durumda kadının miras konusunda şahitliğini kabul etmemiştir.⁴⁰²

108. وَيُقْتَصَرُ فِي الْمُسْلِمِ عَلَى ظَاهِرِ عَدَالَتِهِ {سم} إِلَّا فِي الْخُدُودِ وَالْقِصَاصِ

“Had ve kısas cezaları hariç, müslüman şahitler adil kabul edilir.”⁴⁰³

Hasım olan kişi şahitlerin yalancı olduklarını iddia etmediği sürece hâkim onların durumlarını araştırmaz. Böyle bir iddia bulunması halinde ise araştırır. İmameyn’e göre

⁴⁰⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 181; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 406; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 328.

⁴⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 413

⁴⁰² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 116; Burhanu’s Şeria, *el-Muhîtu’l Burhanî*, VIII, 310; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 413; Meydânî, *el-Lübâb*, 573.

⁴⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 413.

hâkim hukuk davalarının hepsinde şahitlerin durumlarını araştırır. Bu konuda fetva İmameyn'in görüşüne göredir. Ebu Hanife'nin delili: “*Kazf haddi cezası almış olanlar hariç, müslümanlar birbirlerine karşı şahitlikte adildirler.*”⁴⁰⁴ hadisidir. İmameyn ise hâkimin adaletli hüküm vermek için, kişileri araştırıp ihtiyatlı davranması gerektiği noktasından hareket etmiştir.⁴⁰⁵

Burada İmameyn'in değişik fetva vermelerinde buldukları dönemdeki insanların ahlakî açıdan, Ebu Hanife dönemindekilere göre daha bozuk olmalarının da etkili olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁰⁶

109.

وَلَا تُقْبَلُ تَرْكِيَةُ الْمُدْعَى عَلَيْهِ {سم}

“Davalı tarafın şahitleri tezkiye etmesi kabul edilmez.”⁴⁰⁷

Bunun manası şudur. Davalı taraf, “Onlar adildir, ancak yanılmışlar veya unutmuşlardır” demelidir. Davalının “Onlar doğru söylediler” veya “onar adil ve doğru sözlüdürler” demesi durumunda şahitlikle değil de ikrarla hüküm verilmiş olur.⁴⁰⁸ İmameyn'e göre ise davalı tarafın şahitleri tezkiye etmesi geçerlidir. Ancak İmam Muhammed'e göre tezkiyede en az iki kişi olma şartı bulunduğundan davalının tezkiyesi de yanındaki kişiyle beraber geçerlidir.⁴⁰⁹

2.17.1. Kendisiyle Şahitlik Yapılması Caiz Olan ve Olmayan Şeyler

110.

وَشَاهِدُ الزُّورِ يُشْتَهَرُ وَلَا يُعَزَّرُ {سم}

“Yalancı şahitlik eden kişi teşhir edilir ancak ta'zir edilmez.”⁴¹⁰

İmameyn'e göre hâkim yalancı şahidi acıtasıya dövüp hapse atar. Hazreti Ömer'in yalancı şahitlere kırbaç vurdurup, yüzlerini siyaha boyadığı⁴¹¹ nakledilmiştir. Yalancı şahitlik insanlara zarar verdiği için ve bu konuda had cezası da olmadığından, ta'zir cezası vermek gerekir. Ebu Hanife'ye göre, kişiyi bu suçtan caydırmak, teşhir etmekle sağlanabilir.⁴¹²

⁴⁰⁴ İbn-i Ebî Şeybe, *Musanef*, IV, 325.

⁴⁰⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 117; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 413-414; Meydânî, *el-Lübâb*, 574.

⁴⁰⁶ Zekiyüddin Şaban, *Usulü'l Fıkhi'l İslamiyye*, el-Mektebetü'l Hanîfiyye, Bty, s. 195.

⁴⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 415.

⁴⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 415; Aynî, *el-Binaye*, IX, 119.

⁴⁰⁹ Aynî, *el-Binaye*, IX, 119.

⁴¹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 417.

⁴¹¹ Beyhakî, *Sünen*, X, 239.

⁴¹² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 130-131; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 417; Meydânî, *el-Lübâb*, 582.

111. وَيُعْتَبَرُ اتِّفَاقُ الشَّاهِدَيْنِ فِي الَّلَفْظِ وَالْمَعْنَى {سم} ، فَلَوْ شَهِدَ أَحَدُهُمَا بِأَلْفٍ وَالْآخَرُ بِالْفَيْنِ لَمْ تُقْبَلْ {سم}.

“Şahitlerin her ikisinin de lafız ve manada aynı olmaları gerekir. Mesela; Şahitlerin biri borcun bin dirhem, diğeri de iki bin dirhem olduğunu söylerse bu şahitlik kabul edilmez.”⁴¹³

İmameyn’e göre bu durumda borç bin dirhem kabul edilir. Çünkü her iki taraf bu miktar üzerinde ittifak halindedir. Sadece diğeri bu bin dirhem borca ilaveten bin dirhem daha borç olduğunu söylemiştir. Bu sebeple ittifak edilen bin dirhem borç geçerli olur. Şahitlerden biri bin dirhem, diğeri ise bin beş yüz dirhem borç olduğunu söylese borcun bin dirhem olduğuna hükmedilir. Ebu Hanife’ye göre, bu meselede şahitler arasında sözde bir ihtilaf vardır. Çünkü binin manası ile iki binin manası farklıdır. Bin ile bin beş yüz arasındaki fark ise böyle değildir. Çünkü bin beş yüz diyen kişi, bin dirhemi ikrar edip üzerine beş yüzü atfetmiştir. Ancak iki bin diyen kişi bini ikrar etmemiştir. Dolayısıyla bu ikisi farklı şeylerdir.⁴¹⁴

Tahâvî de İmameyn’in görüşünü tercih etmiştir.⁴¹⁵

112. وَلَوْ شَهِدَا عَلَى سَرَقَةٍ بَقَرَةٍ وَاخْتَلَفَا فِي لَوْنِهَا قُطِعَ {سم}

“İki kişi birinin bir ineği çaldığına şahitlik edip, çalınan ineğin renklerinde ihtilaf etseler, çalan kişiye hırsızlık haddi uygulanır.”⁴¹⁶

İmameyn’e göre bu durumda had uygulanmaz. Çünkü üzerine şahitlik edilen şey iki ayrı şey gibidir. Her birine iki kişi şahitlik etmiş değildir. Ebu Hanife’ye göre, ineğin iki renkli olması ve her şahidin kendi tarafındaki rengi görmüş olması mümkündür. Mümkün olduğu kadar beyine ile amel etmek gerekir. Ancak biri çalınan şeyin inek, diğeri ise öküz olduğunu söylerse bu durum farklıdır. Çünkü bir hayvan hem inek hem de öküz olamaz.⁴¹⁷

2.17.2. Şahitliği Kabul Edilen ve Edilmeyen Kimseler

113. وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةٌ... وَلَا الْمَخْدُودُ {س} فِي قَدْفٍ وَإِنْ تَابَ

⁴¹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 418.

⁴¹⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 125; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 418; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, II, 300; Aynî, *el-Binaye*, IX, 168-169; Meydânî, *el-Lübâb*, 578-579.

⁴¹⁵ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 343.

⁴¹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 418.

⁴¹⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 126; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 418.

“Vekil aldığı bir malın parasını kendi parasıyla öderse, müvekkil parayı verinceye kadar malı yanında hapsetme yetkisi vardır. Bu durumda mal zâyi olursa, parayı vekilin vermesi gerekir.”⁴²⁵

Ebu Yusuf bu malın rehin gibi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü vekil bu malı bedelini almak için yanında alıkoymuştur. Bu da rehin manasındadır.⁴²⁶

117. وَالْوَكِيلُ بِالْبَيْعِ بَجُورٍ بَيْعُهُ بِالْقَلِيلِ {سم} وَبِالنَّسِيئَةِ {سم} وَبِالْعَرَضِ {سم} ، وَيَأْخُذُ بِالنَّمْنِ {سم} وَكَفَيْلًا رَهْنًا

“Bir malı satmak için vekil tayin edilen kişi o malı eksik fiyatla, vadeli olarak ve bir mal karşılığında satabilir. Veresiye olarak satmışsa karşılığında rehin ve kefil de alabilir.”⁴²⁷

İmameyn’e göre ancak o sıradaki değeri karşılığında veya insanların normalde aldanabileceği kadar eksikliğine satabilir. Ancak satış işlemi paradan başka bir şey karşılığında yapılırsa bu caiz olmaz. Çünkü müvekkilin mutlak olarak vermiş olduğu satış emri normal satış için geçerlidir. Ebu Hanife’ye göre o sırf satış için vekil kılınmıştır. Dolayısıyla satış işlemi caizdir.⁴²⁸

Yine Ebu Yusuf’tan nakledilen bir görüşe göre bu satış vekâleti, geçim masrafını karşılama ihtiyacı sebebiyle veya bir borcu ödemek için verilmişse vekil bu durumda veresiye satış yapamaz. Fetva da buna göredir.⁴²⁹

118. وَأَوْ وَكَلَهُ بِيْنَعِ عَبْدٍ فَبَاعَ نِصْفَهُ {سم} جَاَزَ

“Bir köleyi satmak için vekil tayin edilen kişi, o kölenin yarısını satarsa caizdir.”⁴³⁰

İmameyn’e göre caiz değildir. Çünkü yarısını satması durumunda ortaklık meydana gelir. Ortaklık ise köle için kusur sayılmaktadır. Ancak husumetten önce vekil diğer yarısını da satarsa bu caiz olur.⁴³¹

⁴²⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 435.

⁴²⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 139; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 435; Meydânî, *el-Lübâb*, 309; Dâmad, *Mecmeu’l Enhur*, III, 319.

⁴²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 435.

⁴²⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 143; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 435- 436; Meydânî, *el-Lübâb*, 311; İbn Nüceym, *el-Bahru’r Râik* VII, 265.

⁴²⁹ Meydânî, *el-Lübâb*, 312.

⁴³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 436.

⁴³¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 144; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 436; Dâmad, *Mecmeu’l Enhur*, III, 327.

Tahâvî burada İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.⁴³²

119. وَلَيْسَ لِأَحَدٍ الْوَكِيلِينَ أَنْ يَتَصَرَّفَ دُونَ رَفِيقِهِ {س} إِلَّا فِي الْخُصُومَةِ

“Bir iş için vekil tayin edilen iki kişiden biri husumet davası dışında, kendi başına hareket edemez.”⁴³³

Müvekkil her iki vekilin de görüş birliği yapmadan kendisi için akit yapılmasına rıza göstermez. Çünkü vekillerin görüş birliği yapmaları maslahatın sağlanmasına tesir eder. Ancak görüş birliği yapmakla yapmama arasında fark olmayan durumlarda her biri tek başına da hareket edebilir.⁴³⁴ Ebu Yusuf'un görüşünün ne olduğuna dair baktığım kaynaklarda bir şey bulamadım.

120. وَالْوَكِيلُ بِقَبْضِ الدَّيْنِ وَكَيْلٌ بِالْخُصُومَةِ {س} فِيهِ

“Bir borcu almak için vekil tayin edilen kişi o konuda dava açmaya da vekildir.”⁴³⁵

İmameyn'e göre bu durumdaki kişi dava açmaya vekil değildir. İmameyn'in gerekçesi, bir aynı teslim alacak olan kişinin o konuda davalama işlemlerini bilmiyor olması ihtimali bulunmasıdır. Bu yüzden aynı teslim almaya rıza gösteren kişi dava açmaya da rıza göstermiş sayılmaz. Ebu Hanife'nin gerekçesi ise, müvekkilin borçlunun malından borcunu alması için o kişiyi vekil tayin etmiş olmasıdır. Dolayısıyla kişi bu durumda dava açmaya da yetkili olur.⁴³⁶

121. وَلَوْ أَقَرَّ الْوَكِيلُ عَلَى مُوَكَّلِهِ عِنْدَ الْقَاضِي نَفَذَ، وَإِلَّا فَلَا {س}

“Vekil hâkimin huzurunda müvekkili aleyhine ikrarda bulunursa bu geçerlidir. Ancak hâkimin huzurunda olmazsa geçerli değildir.”⁴³⁷

Ebu Yusuf, ilk görüşünde bu ikrarın kesinlikle geçerli olmayacağını söylemiştir. Ancak daha sonra bu kavlından dönerek bu ikrar ister hâkimin meclisinde ister başka yerde olsun geçerlidir demiştir. Ebu Yusuf'a göre vekil müvekkilin yerine kaimdir. Onun ikrarı da tıpkı müvekkilinki gibi geçerlidir. Tarafeyn'e göre ise vekil, müvekkili o husumet davasında cevap vermesi için kendi yerine koymuştur. Dolayısıyla vekilin

⁴³² Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 111.

⁴³³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 437.

⁴³⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 145; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 437.

⁴³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 439.

⁴³⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 147; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 439; Meydânî, *el-Lübâb*, 314.

⁴³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 439.

ikrarı hâkimin meclisinde geçerlidir. Başka bir yerde yaptığı ikrar ise yetkili olmadığı bir konumda olduğundan geçerli değildir.⁴³⁸

2.19. KEFÂLET KİTABI

122. وَلَا تَصِحُّ إِلَّا بِقَبُولِ الْمَكْفُولِ لَهُ فِي الْمَجْلِسِ {س} إِلَّا إِذَا قَالَ الْمَرِيضُ لِوَارِثِهِ: تَكْفَلُ بِمَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ، فَتَكْفَلُ وَالْعَرِيمُ غَائِبٌ فَيَصِحُّ

“Kefalet⁴³⁹ akdi, Akit meclisinde alacaklının kabul etmesiyle sahih olur. Ancak maraz-ı mevt halinde olan kimse varisine “benim borçlarıma kefil ol” der ve o da kefil olursa, bu durumda alacaklı orda bulunmasa bile kefalet akdi sahih olur.”⁴⁴⁰

Bu hususta Ebu Yusuf’tan iki ayrı görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre bu durumda akit, tıpkı fuzûlînin tasarruflarındaki gibi mevkuftur. Yani alacaklı kimsenin onayına bağlıdır. Diğer görüşe göre bu şekilde kefalet mutlak surette caizdir. Çünkü bu durumda kefil kendiliğinden borcu üstlenmiş olur ve alacaklıya da bir zararı yoktur. Aksine onun faydasıdır. Tarafeyn’e göre diğer temliklerde olduğu gibi borcun talep edilme hakkının temliki olan kefalette de aynı mecliste alacaklının kefaleti kabul etmesi şarttır.⁴⁴¹

123. وَلَا تَصِحُّ الْكِفَالَةُ عَنِ الْمَيِّتِ {س} الْمُفْلِسِ

“İflas etmiş ölü birine kefil olmak sahih değildir.”⁴⁴²

Ebu Hanife’ye göre kişinin müflis olarak ölmesiyle bu borç üzerinden düşer. Bu durumda kefile ihtiyaç yoktur. Bu durumda ona kefil olunması ise, sanki borcunu ödemiş olan birine kefil olmak gibi gereksizdir. İmameyn’e göre bu kişiye kefil olmak sahihtir. Çünkü bu, alacaklı lehine bir borçtur. Alacaklı bu borcu düşürmemiştir ve borçlunun ölümüyle de bu borç sakıt olmaz.⁴⁴³

⁴³⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 147-148; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 439.

⁴³⁹ Kefalet: *Bir şeyin mütalebesi hakkında, zimmeti zimmete eklemektir.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 300).

⁴⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 445-446.

⁴⁴¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 93; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 445-446; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 405-406; Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Ganim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecma'u'd- Damânât Fî Mezhebi'l İmami'l Azam Ebî Hanîfe*, Daru's Selam, 1999, s. 598.

⁴⁴² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 446.

⁴⁴³ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 94; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 446; Meydânî, *el-Lübâb*, 320.

2.20. HAVÂLE KİTABI

124. وَلَا يَرْجِعُ عَلَيْهِ الْمُخْتَالُ إِلَّا أَنْ يَمُوتَ الْمَخَالُ عَلَيْهِ مُفْلِسًا {سم} ، أَوْ يَجِدَ وَلَا بَيِّنَةَ عَلَيْهِ

“Muhâlun aleyh (havaleyi üstlenen) müflis olarak ölür veya havaleyi inkâr eder de, alacaklının bir beyyinesi bulunmazsa; muhtâl alacağını asilden ister. Aksi halde isteyemez.”⁴⁴⁴

İmameyn’e göre alacaklı başka türlü de alacağını asilden isteyebilir. Mesela hâkim, muhâlun aleyh ölmeden önce iflasına hükmederse, alacaklı bu durumda da alacağını muhilden ister. İmameyn’e göre iflas, hâkim kararıyla gerçekleşir. Ebu Hanife’ye ise bu durum böyle değildir.⁴⁴⁵

2.21. SULH KİTABI

125. وَلَوْ قَالَ لَهُ: أَدِّ إِلَيَّ غَدًا خَمْسَمِائَةَ عَلَى أَنَّكَ بَرِيٌّ مِنْ خَمْسِمِائَةٍ، فَلَمْ يُؤَدِّهَا إِلَيْهِ فَالْأَلْفُ بِحَالِهَا {س}

“Kişi bin lira alacağı olan birine deki; yarın beş yüzü öde geri kalan beş yüzü sana bağışlıyorum dese, borçlu da beş yüz lirayı ödemezse bin liralık borç olduğu gibi durur.”⁴⁴⁶

Ebu Yusuf’a göre borçlu beş yüz lirayı ödemesi bile, borcun beş yüz lirası düşer. Ona göre bu, mutlak bir ibrâdır. Ancak beş yüzü ödediği takdirde geri kalan borcun da düşeceği hususunda ittifak vardır. Ebu Yusuf’a göre ibrânın ödeme şartına bağlanması geçerli değildir. Çünkü borcu ödemesi zaten kişinin görevidir. Tarafeyn’e göre ise alacaklı borcunu erken almak istediği için şartlı bir ibrâda bulunmuştur. Dolayısıyla şart yerine getirilmediği takdirde ibrâ da batıl olur.⁴⁴⁷

2.22. ŞİRKET KİTABI

126. أَمَّا الْمُفَاوِضَةُ فَهِيَ أَنْ يَتَسَاوَيَا فِي النَّصْرِفِ وَالذَّيْنِ {س} وَالْمَالِ الَّذِي تَصِحُّ فِيهِ الشَّرَكَةُ

⁴⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 6.

⁴⁴⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 120; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, VII, 423; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 99-100; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 6.

⁴⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 12.

⁴⁴⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 192; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 12; Aynî, *el-Binaye*, X, 28.

“Mufâvaza⁴⁴⁸ ortaklığı; ortakların tasarruflarında, dinde ve ortaklık için elverişli mallarda eşit olmalarıdır.”⁴⁴⁹

Ebu Yusuf'a göre müslümanla zimmî arasında da mufavaza ortaklığı kurulabilir. Çünkü zimmînin yapabildiği ama müslümanın yapamadığı içki, domuz satışı gibi muameleleri müslüman biri de başkasını vekil tayin ederek yapabilir. Müslüman biriyle zimmînin mufavaza ortaklığı diye kurduğu ortaklık, Tarafeyn'e göre bir inan⁴⁵⁰ ortaklığıdır. Çünkü mufavaza ortaklığında şartlardan biri bile bulunmazsa, bu ortaklık inana dönüşür.⁴⁵¹

127.

وَأِنْ تَكَفَّلَ بِمَالٍ عَنْ أَجْنَبِيٍّ لَزِمَ صَاحِبَهُ {سم}

“Mufavaza ortaklığında, ortaklardan biri, bir başkasının malına kefil olursa, bu kefâlet diğer ortak için de bağlayıcıdır.”⁴⁵²

İmameyn'e göre diğer ortak için lazım gelmez. Çünkü bu bir teberrûdur. Çocuğun ve tasarruf iznine sahip kısıtlının teberrûda bulunması sahih olmaz. Bu mesele de aynı ikrar meselesi gibidir. Ebu Hanife'ye göre ise, bu başta bir teberrudur sonda ise bir muavazadır. Çünkü kendi verdiği asıl borçluya tazmin ettirmesi gerekir. Asıl borçlunun emri olmadan ona kefil olması durumunda bu kefâlet ortağı bağlamaz. Ama muavaza açısından bakılacak olursa diğer ortağı da bağlar.⁴⁵³

2.23. VEDÎA KİTABI

128.

وَلَوْ أُوذِعَهَا فَهَلَكَتْ عِنْدَ الثَّانِي فَالضَّمَانُ عَلَى الْأَوَّلِ {سم}

“Kişi yanında emanet olan bir şeyi başka birine emanet bırakır da ikinci kişinin elinde helâk olursa zararı birinci kişi tazmin eder.”⁴⁵⁴

İmameyn'e göre mal sahibi zararı dilediği kişiye ödetir. Çünkü bu durumda birinci emanetçi, malı başkasına vermekle, ikinci emanetçi ise başkasının malını sahibinin izni

⁴⁴⁸ Mufâvaza: Sermaye, yetki ve borç konusunda tam eşitlik bulunan ortaklık. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 387).

⁴⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 16.

⁴⁵⁰ Şirket-i İnan: Ticaret gibi bir maksatla, iki veya daha fazla kimse tarafından sermaye konularak kurulan şirkettir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 528)

⁴⁵¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 6; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 16-17; Meydânî, *el-Lübâb*, 292-293; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 368-369.

⁴⁵² Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 18.

⁴⁵³ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 7; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 18.

⁴⁵⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 33.

olmadan almakla teaddide bulunmuştur. Ebu Hanife'ye göre burada birinci emanetçi kusurludur. O dururken zarar ikinci emanetçiden talep edilmez. Ancak birinci emanetçi gaib olursa o zaman ikinciden istenebilir.⁴⁵⁵

İmameyn'e göre bu durumda eğer zararı ikinci emanetçi öderse, ödediği parayı ilk emanetçiden isteyebilir. Ancak birinci emanetçi öderse, ikinciden isteyemez.⁴⁵⁶

2.24. ÂBIK (KAÇAK KÖLE) KİTABI

129. فَإِنْ كَانَتْ قِيمَتُهُ أَقَلَّ مِنْ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا فَلَهُ قِيمَتُهُ إِلَّا دِرْهَمًا {س}

“Kaçak köleyi bulup getirene, kölenin kıymeti kırk dirhemden az olursa, değerinden bir dirhem az para verilir.”⁴⁵⁷

Ebu Yusuf'a göre değeri ister az ister çok olsun, köleyi yakalayıp teslim edene kırk dirhem verilir. Çünkü bu hususta nass mevcuttur. Tarafeyn'e göre bu hüküm efendinin yararına meşru kılınmıştır. Dolayısıyla bu fayda gerçekleşsin diye, kölenin kıymetinden bir dirhem eksik verilir.⁴⁵⁸

2.25. HÜNSÂ KİTABI

130. فَإِنْ بَالَ مِنْهُمَا مَعًا فَهُوَ حُنْئِيٌّ مُشْكِلٌ، وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالْكَثْرَةِ {س}

“Eğer aynı zamanda kişinin iki organından da idrar geliyorsa, buna hünsâ-i müşkil⁴⁵⁹ denir. İdrarın az veya çok olması dikkate alınmaz.”⁴⁶⁰

İmameyn'e göre bu durumda hangi organdan daha fazla idrar geliyorsa ona göre hüküm verilir. Çünkü tamamın hükmü, çok için de geçerlidir. İdrarın çok olması o organın asıl organ olduğu ve kuvvetli olduğunun delilidir. Ebu Hanife bunu delil saymaz. Çünkü idrarın çok gelmesi, çıkış yerinin geniş olmasından kaynaklanmaktadır.

⁴⁵⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VIII, 355-356; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 211; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 33.

⁴⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VIII, 355.

⁴⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 43-44.

⁴⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VIII, 344; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 472; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 44.

⁴⁵⁹ Hünsâ: *Bir kimsede hem kadın hem de erkek cinsel organının birlikte bulunması, yahut her iki organın da bulunmaması haline hunûset, böyle kimseye de hünsâ denir. Erkeklik veya kadınlık yönünden hangisinin galip olduğu bilinmediği, yani her iki organdan da bir anda işediği takdirde bu kimseye hünsâ-i müşkil denir.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 205.)

⁴⁶⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 47.

Dolayısıyla bu, o organın asıl olduğunun ispatı sayılmaz. İki organdan da aynı miktarda idrar geliyorsa, bu kişi hünsa-i müşkildir. Arada bir tercih yapılmaz.⁴⁶¹

İmam Tahâvî de idrarın her iki organdan da eşit miktarda gelmesi durumunda kişinin erkek mi kadın mı olduğu konusunda bir hüküm vermemiş, bu durumda tavakkuf ederiz demiştir.⁴⁶²

2.26. VAKIF KİTABI

131. وَلَا يَلْزَمُ إِلَّا أَنْ يَحْكُمَ بِهِ حَاكِمٌ {سم} ، أَوْ يَقُولَ: إِذَا مِتُّ فَقَدْ وَقَفْتُهُ

“Vakıf,⁴⁶³ hâkimin hükmüyle veya kişinin ‘ölürsem malım vakıftır’ demesiyle lazım hale gelir.”⁴⁶⁴

İmameyn’e göre vakfın caiz olması için bu gibi şartlar aranmaz. İmameyn’e göre vakıf, bir malın sahibinin mülkiyetinden çıkıp Allah’a ait kılınması ve onu Allah’ın mülkünde tutup, faydasını kullara ulaştıracak halde bırakmaktır. Ebu Yusuf’a göre vakfın gerçekleşmesi için vakfettim demek yeterli iken, İmam Muhammed’e göre ise kişinin, vakfettiği malı ilgili kişiye teslim etmesiyle vakıf gerçekleşir.⁴⁶⁵

132. وَلَا يَجُوزُ وَقْفُ الْمُشَاعِ {س} ، وَإِنْ حُكِمَ بِهِ جَازَ

“Hâkim kararı olmadan bir kimse başkasıyla ortak olan yerini vakfedemez.”⁴⁶⁶

Ebu Yusuf’a göre böyle bir yeri vakfetmek caizdir. Çünkü ona göre ortak olan bir malın taksimi kabzın tamamlanmasındandır. Ancak şart değildir. Hâkimin izin vermesi durumunda ortak malın vakfedilmesinin caiz olduğu hususunda ise ittifak vardır.⁴⁶⁷

133. وَلَا يَجُوزُ حَتَّىٰ يَجْعَلَ آخِرَهُ لِحَيْثُ لَا تَنْقَطِعُ {س} أَبَدًا

“Vakfın caiz olması için sonucunu hiç kesintiye uğramayan bir yöne çevirmek şarttır.”⁴⁶⁸

⁴⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 47; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 461-462.

⁴⁶² Tahâvî, *Muhtasarü-t Tahâvî*, 155; Semerkandî, *Tuhfetü ’l-Fukahâ*, III, 357.

⁴⁶³ Vakıf: *Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip, aynını Allah Teâlâ’nın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten sonsuza dek men etmektir.* (bkz. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 205).

⁴⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 50.

⁴⁶⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 16; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 127; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 50-51.

⁴⁶⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52.

⁴⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu ’s-sanâi’*, VIII, 400; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 16; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52.

⁴⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52.

Ebu Yusuf'a göre ise vakıfta maksat Allah'a yakın olmaktır. Bu ise neticeyi kesintiye uğratacak bir yöne çevirmekle de elde edilebilir. Vakıf için ebedileştirmenin şart olduğu hususunda icmâ vardır denilmiştir. Bu yüzden İmam Muhammed vakfederken kişinin bunun ebedî olduğunu belirtmesi gerektiği görüşündedir. Ebu Yusuf'a göre bunu belirtmeye gerek yoktur. Çünkü vakıf kelimesi söylenince zaten ebedîlik manasını da içerir.⁴⁶⁹

134.

وَلَا يَجُوزُ وَقْفُ الْمُتَقَوْلِ {س}

“Menkûl malların vakfedilmesi caiz değildir.”⁴⁷⁰

Ebu Yusuf'a göre kişi çiftliğini, sığır ve köleleriyle vakfederse bunlar çiftliğe tâbi olduklarından caizdir. Yine içerisinde hamam bulunan ev vakfedilebilir burada hamam eve tâbi olur, İçinde bal kovanı bulunan ev de vakfedilebilir. Burada arılar bala tâbi olur.⁴⁷¹

İmam Muhammed'den halk arasında vakfedilmesi örf haline gelmiş olan, kitaplar, Mushaf, balta, keser gibi eşyaların vakfedileceğine dair bir görüş nakledilmiştir.⁴⁷²

135.

وَمَنْ بَنَى مَسْجِدًا لَمْ يَزُلْ مَلَكُهُ عَنْهُ حَتَّى يُفَرِّزَهُ عَنْ مَلِكِهِ بِطَرِيقِهِ وَيَأْتِنَ بِالصَّلَاةِ فِيهِ {س}

“Bir kimse bir mescid inşa ederse, o mescidin yolunu kendi mülkünden ayırıp insanların namaz kılmalarına izin vermediği müddetçe o yapı kendi mülkünden çıkmaz.”⁴⁷³

Ebu Yusuf'a göre ise “burayı mescid kıldım” demesiyle orası mescid olur. Çünkü köle azadında olduğu gibi vakıfta da teslim şart değildir. Tarafeyn'e göre ise kölenin nefsi kendi elindedir. Azad olduktan sonra onu bir yere teslim etmeye gerek yoktur. Mescidin teslimi ise Hasan'dan gelen bir rivayete göre, orada bir cemaatin namaz kılmasıyla meydana gelir.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 17; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52; Meydânî, *el-Lübâb*, 338.

⁴⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52.

⁴⁷¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 17; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52; Meydânî, *el-Lübâb*, 339.

⁴⁷² Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 52-53.

⁴⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 54.

⁴⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 54-55; İbn Nüceym, *el-Bahru'r Râik*, V, 416.

2.27. HİBE KİTABI

136. وَلَوْ وَهَبَ اثْنَانِ مِنْ وَاحِدٍ جَازًا، وَبِالْعَكْسِ لَا يَجُوزُ {سم}

“İki kişi, aralarında ortak olan bir malı birine hibe etseler caiz olur. Ancak bunun aksi caiz değildir.”⁴⁷⁵

Bu durumda ortaklar mallarını bir kişiye teslim etmişler ve bu kişi de iki hisseyi beraber teslim almıştır. Bu durumda artık bir ortaklık kalmamış olur ve bir zarar da söz konusu değildir. Bu durum iki kişiye rehin vermek gibidir. İmameyn’e göre bunun aksi, yani bir kişinin kendi malını iki kişiye hibe etmesi de caizdir. Çünkü bu durumda bir ortaklık gerçekleşmez. İmamaeyn bunu rehin akdine benzetmiştir. Ebu Hanife’ye göre ise iki kişiden her birinin mülkiyeti malın yarısında gerçekleşir ve bu durumda da bir ortaklık meydana gelmiş olur. Ebu Hanife’ye göre bu durum rehin akdindeki durumdan farklıdır.⁴⁷⁶

2.27.1. Rukbâ

137. وَالرُّقْبَى بَاطِلَةٌ {س} ، وَهِيَ أَنْ تَقُولَ: إِنْ مِتَّ فَهِيَ لِي، وَإِنْ مِتُّ فَهِيَ لَكَ

“Rukbâ⁴⁷⁷ batıldır. Bu ‘ölürsen bu ev benim olsun, ben ölürsem de senin olsun’ demektir.”⁴⁷⁸

Yani burada sanki taraflardan her biri diğerinin ölmesini beklemiş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Yani temlik tehlikeli bir olaya bağlanmıştır ki bu da batıldır. Ebu Yusuf ilgili hadisten dolayı rukbâyı caiz görmüştür. Çünkü “evim senindir” sözü bir çeşit mülk etmedir. Rukbâdır sözü ise fasit bir şarttır ve hibeyi iptal etmez.⁴⁷⁹

2.28. GASB KİTABI

138. وَإِذَا انْقَطَعَ نَجِبٌ قِيمَتُهُ يَوْمَ الْقَضَاءِ {سم}

⁴⁷⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 62.

⁴⁷⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 221.

⁴⁷⁷ Rukbâ: Bir kişinin diğerine ‘‘Eğer ben senden önce ölürsem senin olsun, sen benden önce ölürsen benim olsun’’ diyerek evini vermesidir. Böyle durumda kişiler birbirinin ölümünü gözleyeceğinden bu isim verilmiştir. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 483.)

⁴⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 66.

⁴⁷⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 225; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 66; Meydânî, *el-Lübâb*, 335.

“Gasbedilen mal misliyattan olup piyasada bulunmazsa, mahkeme kararının verildiği gündeki kıymeti esas alınarak ödenir.”⁴⁸⁰

Ebu Hanife'nin görüşü bu olmakla birlikte, Ebu Yusuf malın gasbedildiği gündeki kıymetinin ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü o mal piyasadan çekilince artık misli değil, kıymetî mal sınıfına girmiştir. Dolayısıyla kıymeti esas alınarak ödenmelidir. Ebu Hanife'ye göre ise gâsıbın malın kıymetini ödemesinin sebebi mislinin piyasadan çekilmesi değil, hâkimin kararıdır. İmam Muhammed ise malın mislinin piyasadan kesildiği günkü kıymetinin ödenmesi gerektiği görüşündedir.⁴⁸¹

İmam Muhammed'in gerekçesi şöyledir: Tazmin edilmesi gereken şey malın mislidir. Bir özür sebebiyle bu kıymete dönüşmüştür ki, bu özür de malın piyasadan kesilmesi sebebiyle meydana gelmiştir. Bu sebeple piyasadan çekildiği gün esas alınır. Ebu Yusuf'a göre, burada misli tazmin edilebiliyorsa mislini, edilemiyorsa da kıymetini tazmin etmenin sebebi gasptır. Bu durumda sebebin ortaya çıkışı esas alınır. Ebu Hanife'ye göre ise tazmin edilmesi gerekli olan malın mislidir. Piyasadan çekilmesi sebebiyle kıymete dönüşmesi hâkim kararıyla olur. Bu yüzden hâkimin karar verdiği günkü kıymeti esas alınır.⁴⁸²

139.

وَيَضْمَنُ مَا نَقَصَ الْعَقَارُ بِفِعْلِهِ وَلَا يَضْمَنُهُ لَوْ هَلَكَ {م}

“Eğer gâsıbın kendi fiiliyle akarın değerinde bir eksilme meydana gelirse onu tazmin eder. Ancak mal kendiliğinden telef olursa gâsıbın bir şey ödemesi gerekmez.”⁴⁸³

Şeyhayn'e göre akar bir yere taşınmamıştır. Yerinde durmaktadır. Sel gibi semâvî bir afet dolayısıyla da tazmin gerekmez. İmam Muhammed'e göre mütecaviz bir el o akara musallat olmuş ve sahibinin mülkiyetinin zâil olması neticesini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden ister gâsıbın fiiliyle olsun, ister kendiliğinden helak olsun gasbetmiş olması sebebiyle gâsıbın, her iki durumda da mal sahibine zararı ödemesi gerekir. Gasıbın fiili neticesinde akarın telef olması veya değerinin düşmesi durumunda tazmin edilmesi gerektiği konusunda ise ittifak vardır.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 74.

⁴⁸¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, III, 97; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, X, 38; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 74-75.

⁴⁸² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, X, 39.

⁴⁸³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 75.

⁴⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 75; Meydânî, *el-Lübâb*, 343; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 438-439.

140. وَكَذَا الْمَوْدَعُ وَالْمُسْتَعِيرُ إِذَا تَصَرَّفَا وَرَبِحَا تَصَدَّقَا بِالْفَضْلِ {س}

“Emanet ve ödünç alınan malların kullanılıp kâr sağlanması durumunda fazlalık kısım sadaka olarak verilir.”⁴⁸⁵

Ebu Yusuf’a göre fazlası da ona helaldir. Çünkü zâhiren mal onun mülkündedir. Kendi sorumluluğu altındaki bir maldan kâr sağlamıştır. Tarafeyn’e göre bu kazanç başkasının malını kullanmak gibi kötü bir sebepten ortaya çıkmıştır. Bunu temizlemenin yolu da tasadduk etmektir.⁴⁸⁶

141. وَلَوْ عَصَبَ نَبْرًا، فَضَرَبَهُ دَرَاهِمَ أَوْ دَنَانِيرَ أَوْ آيَةَ لَمْ يَمْلِكْهُ {س}

“Kişi külçe halinde altın ve gümüş gasbetse, bunlardan da dinar ve dirhemler bassa veya kap yapsa bu mallara malik olmaz.”⁴⁸⁷

Yani Ebu Hanife’ye göre bütün bunlar mal sahibinindir. Gâsıb bunlardan hiçbir şey alamaz. İmameyn’e göre ise gâsıb bunlara malik olur, mal sahibine ise malın mislini ödemesi gerekir. Çünkü gasıb onu muteber bir yolla ortaya çıkarmış ve sahibinin mülkünü ortadan kaldırmıştır.⁴⁸⁸

2.28.1. Gasbedilen Malın Artması

142. وَيَجِبُ فِي كَسْرِ الْمَعَارِفِ قِيَمَتُهَا {س} لِعَيْرِ الْاَهُو

“Çalgı aletlerinin kırılması durumunda, eğlence dışında ne işe yarıyorsa o iş için takdir edilen kıymetleri ödenir.”⁴⁸⁹

İmameyn’e göre bu aletleri kıran tazminat ödemek zorunda değildir. Bunların satılması caiz değildir. Çünkü bu gibi aletler mâsiyet işlemek için hazırlanmıştır. Bunlar da içki kabilindedir. Bu aletleri kıran emr-i bi’l-mâruf ve nehy-i ani’l münker vazifesi gibi şer’î bir vazifeyi yapmak gibi te’vil cihetine gider ve tazminat ödemek gerekmez. Bu iş hâkimin emretmesi gibidir hatta ondan daha faziletlidir. Ebu Hanife’ye göre ise bunlar helal ve mübah bir işte de kullanılabilmeye elverişli mallardır. Dolayısıyla tazmin edilmesi gerekmektedir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 76.

⁴⁸⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 295; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 76.

⁴⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 78.

⁴⁸⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 297; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 78.

⁴⁸⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 81.

⁴⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 81.

2.29. İHYÂU'L MEVÂT KİTABI

143.

مَنْ أَحْيَاهُ بِإِذْنِ الْإِمَامِ {سم} مَلَكُهُ مُسْلِمًا كَانَ أَوْ ذِمِّيًّا

“İster müslüman ister zimmî olsun, devlet başkanının izniyle ölü bir araziye ihyâ eden kimse o araziye sahip olur.”⁴⁹¹

İmameyn'e göre bu durumda devlet reisinin izni şart değildir. Zira Hz. Peygamber: “*Kim ölü bir araziye ihyâ ederse, orası onundur. Zalim bir damarın hakkı yoktur.*”⁴⁹² Buyurmuştur. Yani başkasının arazisine ev yapan veya ağaç diken kimse orada hak sahibi olmaz. Ama ölü bir araziye ihyâ eden ise oraya sahip olur. Çünkü orayı ilk o elde etmiştir. Devlet reisinin izninin şart olduğunu söyleyen Ebu Hanife'nin dayanağı ise şu hadistir: “*Devlet başkanının gönlü razı olmadan kişiye bir şey yoktur.*”⁴⁹³ Ona göre bu hadisle herkese mübah olan yerler kastedilmiştir. Ebu Hanife burada ot, odun ve suyu hariç tutmuştur.⁴⁹⁴

144.

وَمَنْ حَفَرَ بِنْرًا فِي مَوَاتٍ فَحَرِيمُهَا أَرْبَعُونَ ذِرَاعًا مِنْ كُلِّ جَانِبٍ لِلنَّاضِحِ {سم} وَالْعَطْنِ

“Bir kişi ölü bir araziye kuyu kazarsa, bunun harimi (ona tâbi olan saha) su çeken hayvanın dönmesi ve hayvanın yatması için her yandan kırk zirâdır.”⁴⁹⁵

İmameyn'e göre suyun hayvan gücüyle çekildiği kuyular için bu mesafe altmış zirâdır. Zührî'den gelen şu hadiste bunu desteklemektedir: “*Pınarın harîmi beş yüz zirâdır. Suyu elle çekilen kuyularda harîm; su taşıyacak hayvanın çöküp beklemesi için kırk zirâdır. Ama suyu hayvan gücüyle çekilen kuyunun harîmi altmış zirâdır.*”⁴⁹⁶ Çünkü bu durumda hayvanın biraz ileri gidip dönmesi için fazla alan gereklidir. Elle çekilen kuyularda ise böyle bir şeye ihtiyaç yoktur.

Ebu Hanife'nin dayanağı ise şu rivayettir: “*Bir kuyu kazan kişi, kendi hayvanlarının çöküp dinlenmesi için o kuyunun çevresinde her yandan kırk zirâlık alana sahip olur.*”⁴⁹⁷ Görüldüğü gibi bu hadiste suyu elle çekilen veya hayvanla çekilen şeklinde bir ayrıma gidilmemiştir. İmam Muhammed'in Nevâdir'de “suyu hayvan

⁴⁹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 83.

⁴⁹² Buhârî, *Hars*, 15; Ebû Davûd, *Harac*, 37.

⁴⁹³ Beyhakî, *Sünen ve'l-Âsâr*, IX, 8.

⁴⁹⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 384; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 83

⁴⁹⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 84.

⁴⁹⁶ Allame Kâsım, muharriclerin bu hadisi hadis kitaplarında bulamadıklarını belirtmiştir. (Bkz. Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 85. Sayfa 1. Dipnot).

⁴⁹⁷ İbn Mâce, *Ruhûn*, 22.

gücüyle çekilen kuyunun harimi ister az ister çok olsun, su çekme ipinin uzandığı yere kadardır” şeklinde bir görüş beyan ettiği de söylenmektedir.⁴⁹⁸

145. وَلَا حَرِيمَ لِلنَّهْرِ الطَّاهِرِ {سم} إِذَا كَانَ فِي مَلِكِ الْعَيْرِ إِلَّا بَيِّنَةً. وَكَذَا لَوْ حَفَرَهُ فِي أَرْضِ مَوَاتٍ لَا حَرِيمَ لَهُ

“Bir delil olmadığı sürece başkasının arazisinden geçen büyük bir nehrin harimi yoktur. Aynı şekilde ölü bir arazide açılmış bir nehrin de harimi yoktur.”⁴⁹⁹

İmameyn bu görüşe muhaliftir. Muhakkik âlimlerimizden bazıları, çamurlu kısma varabilmesi için nehrin de ihtiyaç miktarı harimi vardır. Bu hususta ittifak vardır. Ebu Yusuf’a göre nehrin harimi her taraftan kendisinin yarı genişliği kadardır. Çünkü muteber olan galib derecedeki ihtiyaçtır ki, bu da nehir yatağındaki toprağı her iki yana nakletmekle olur. İmam Muhammed’e göre ise nehrin harimi her yanından kendisinin genişliği miktarıdır. Çünkü bazen nehrin yatağındaki toprağı bazen iki yana atmak mümkün olmayabilir ve kazılan toprağı da bir tarafa atmak gerekebilir. Bu sebeple her iki yandan harimi kendi genişliğince takdir edilir.

İmameyn’in bu konudaki gerekçeleri şöyledir; harime girmeden havuz ve nehirden faydalanmak mümkün olmamaktadır. Çünkü nehri tarlaya akıtmak için hariminden yürümek gerekir. Suyun içinden bu mümkün değildir. Aynı zamanda içinden çıkan çamurları da başka yere nakletmek güç olduğundan kıyıya atma ihtiyacı vardır. O halde kuyu gibi nehirlerinde hariminin olması gerekir.⁵⁰⁰

2.30. ŞİRB (SUDAN FAYDALANMA SIRASI) KİTABI

2.30.1. Büyük Nehir Yataklarının Temizlenmesi

146. وَمَثْوَةٌ الْكُرْبِيِّ إِذَا جَاوَزَ أَرْضَ رَجُلٍ تُرْفَعُ عَنْهُ {سم}

“Nehir, kimin arazisini geçerse, temizleme külfeti de ondan kalkar.”⁵⁰¹

İmameyn’e göre sudan içme ve arazideki oranlarına göre baştan sona kadar hepsi temizleme işinden sorumludur. Zira yukarı taraftaki arazi sahibi suyun birikip ailesini boğmaması için ileriye aksın diye ilerdeki araziye de muhtaçtır. Ebu Hanife’nin

⁴⁹⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 386; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 85; İbn Nüceym, *el-Bahru’r Râik*, VIII, 388-389.

⁴⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 85.

⁵⁰⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 387-388; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 85.

⁵⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 90.

gerekçesi şudur: Temizleme çalışmaları birinin arazisini geçtiğinde artık o kişinin ihtiyacı karşılanmış olur. Bundan sonrası ona lazım değildir. Eğer temizleme çalışmaları olmadan da o kişi sulama ihtiyacını karşılayabiliyorsa, onun temizleme çalışmalarına katılması gerekmez.⁵⁰²

2.31. KİTABU'L MÜZÂRAÂ

147. وَإِذَا فَسَدَتْ فَأَلْخَارُجُ لِصَاحِبِ الْبَدْرِ، وَلِلْآخِرِ أَجْرُ عَمَلِهِ أَوْ أَجْرُ أَرْضِهِ لَا يُرَادُ عَلَى قَدْرِ الْمُسَمَّى {م}

‘Müzâraâ ortaklığı fasit olunca çıkan ürün tohum sahibinin olur. Diğer de ecri misil veya tohumu işçi vermişse arazisinin ücretini alır. Bu ücretler önceden kararlaştırılmış olan ücretlerden fazla olamaz.’⁵⁰³

Konuşulan ücretten fazla olmaması kişinin daha önceden bu ücrete razı olmasından kaynaklanmaktadır. İmam Muhammed’e göre, gerektiğinde konuşulan miktardan fazlasını da vermek gerekir.⁵⁰⁴

⁵⁰² Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, III, 319-320; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 390-391; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 90.

⁵⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 95.

⁵⁰⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 334; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 95; Meydânî, *el-Lübâb*, 373.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMÂMEYN'İN İHTİLAFININ BULUNUP DA MEVSİLÎ'NİN ATIFTA BULUNMADIĞI YERLER

3.1. TAHARET KİTABI

3.1.1. Suların Hükümü

1. وَكُلُّ إِهَابٍ دُبِعَ فَقَدْ طَهَّرَ إِلَّا جِلْدَ الْأَدَمِيِّ لِكِرَامَتِهِ، وَالْخِنْزِيرَ لِتَجَاسَةِ عَيْنِهِ، {س}

“İnsan şerefli ve üstün olduğu için, domuzun da aynı necis olduğundan bu iki deri hariç her deri tabaklanınca temiz olur.”⁵⁰⁵

Bazı âlimler insan derisinin de tabaklanınca temiz olacağını ancak ondan faydalanmanın caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Domuz derisi ise diğer hayvanlardan ayrılır ve tabaklanmakla temiz sayılmaz. Ancak Ebu Yusuf'tan onun da tabaklanınca temiz olacağı yönünde bir görüş zikredilmiştir.⁵⁰⁶

3.1.2. Hayız

2. وَيُسْتَمْتَعُ بِهَا مَا فَوْقَ الْإِزَارِ {م}

“Kocası hayz halindeki kadınla izarın üzerinden sevişebilir.”⁵⁰⁷

İmam Muhammed'e göre bu durumda kişi sadece izarın üzerinden değil, altından da sevişebilir. Çünkü ona göre kişi hayızlı olan hanımıyla cinsel ilişki dışında her şeyi yapabilir. Her iki taraf da görüşlerine deliller getirmişlerdir.⁵⁰⁸

3.1.3. Necasetler ve Temizlenmeleri

3. وَالْمَانِعُ مِنَ الْخَفِيفَةِ أَنْ يَبْلُغَ رُبْعَ النَّوْبِ {س}

“Hafif necasette namaza mâni olan miktar, elbisenin dörtte birine ulaşmasıdır.”⁵⁰⁹

Çünkü saçın tıraş edilmesi ve mesh meselelerinde olduğu gibi bir şeyin dörtte biri tamamı hükmündedir. Ebu Hanife bu konuda herhangi bir ölçü tespitinde bulunmamış,

⁵⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 26.

⁵⁰⁶ İbn-i Âbidin, *Reddü-l Muhtar*, I, 357.

⁵⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 44.

⁵⁰⁸ Ebu Bekr Ahmed b. Ali Er-Râzi El-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Darü'l Beşâiri'l İslamiyye, Beyrut 2010, I, 460.

⁵⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 49.

bunu belirlemeyi, elbisesine pislik bulaşan kimsenin takdirine bırakmıştır. Bu miktar Ebu Yusuf'a göre 1x1 karıştır.⁵¹⁰ İmam Muhammed'den bir görüşe göre ise 1x1 zira', başka bir görüşe göre ise iki ayak genişliği kadardır.⁵¹¹

4. وَبَوْلٌ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ ، وَبَوْلُ الْفَرَسِ {م} ، وَدَمُ السَّمَكِ ، وَلُعَابُ الْبُغْلِ {م} وَالْحِمَارِ {م} ،
وَخُرْءٌ مَا لَا {سَم} يُؤْكَلُ لَحْمُهُ مِنَ الطُّيُورِ نَجَاسَتُهُ مُحَقَّقَةٌ

“Eti yenen hayvanların idrarı, atın idrarı, balığın kanı, katır ve eşeğin salyası, eti yenmeyen kuşların dışkısı necaseti hafife cinsindedir.”⁵¹²

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre eşeğin idrarı bir dirhemden daha fazla miktara ulaşırsa namazı bozar. Atın idrarı ise uzvun dörtte birine ulaşmadıkça namaza mani olmaz. İmam Muhammed'e göre atın idrarı temizdir. Namaza mani olmaz.⁵¹³

Balığın kanı Ebu Yusuf'a göre necistir. Ancak Tarafeyn, balığın kanıyla birlikte yenilebileceği konusunda icma bulunduğundan, balığın kanının temiz olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü kanı necis olsaydı balığın kanıyla beraber yenmesi mübah olmazdı. O hakiki bir kan değil, kan renginde bir sudur demişlerdir.⁵¹⁴

Eti yenen hayvanların dışkısı hususuna gelince, Şeyhayn'e göre miktarı bir dirhemden fazla da olsa namaza mani değildir. İmam Muhammed ise eti yenmeyen hayvanların dışkısı mesabesinde kabul etmiş ve dışkısı necistir demiştir.⁵¹⁵

3.2. NAMAZ KİTABI

3.2.1. Ezan

5. وَيَجْلِسُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ إِلَّا فِي الْمَغْرِبِ {سَم}

“Akşam ezanı hariç, ezan ile kamet arasında oturulup biraz beklenir.”⁵¹⁶

İmameyn'e göre akşam namazında da diğer namazlarda olduğu gibi ezan ve kamet arasında kısa bir süre oturulur.⁵¹⁷ Ebu Hanife'ye göre akşam namazını tehir

⁵¹⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 44; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 49; Aynî, *el-Binaye*, I, 729.

⁵¹¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 49.

⁵¹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 52.

⁵¹³ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 44; Muhammed b. hasan eş-Şeybânî, *el-Asl* (Tahkîk, Muhammed Boynukalın), Daru İbn Hazm, Beyrut 2012, I, 29-30; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 50; İbn Nüceym, *el-Bahru'r Râik*, I, 407.

⁵¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, I, 364.

⁵¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 57.

⁵¹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 66.

etmek mekruh olduğu için, aralarında oturmadan az bir süre durmak yeterlidir. İmameyn'e göre aralarında az bir duruş kâfi gelmez. İki hutbe arasında nasıl oturuluyorsa burada da o kadar oturulup beklenmesi gerekir.⁵¹⁸

6. وَلَا يُؤَدَّنُ لِحَاةِ {س} قَبْلَ وَقْتِهَا

“Vakti gelmeden önce namaz için ezan okunmaz.”⁵¹⁹

Çünkü ezan bir ilandır. Vakti girmeden de bunu yapmak abes olur. Ebu Yusuf'a göre Hicaz ehlinin uygulaması bu şekilde olduğundan, gecenin son üçte birlik bölümünde sabah namazı için ezan okunabilir.⁵²⁰

3.2.2. Geçmiş Namazların Kazası

7. وَيَسْفُطُ التَّرْتِيبُ بِالتَّسْيَانِ، وَخَوْفِ قَوْتِ الْوَقْتِيَّةِ، وَأَنْ تَزِيدَ عَلَى خَمْسِ {م}

“Tertib unutmama, vakit namazını geçirme korkusu ve beş vakit namazdan fazla namazın kazaya kalmasıyla düşer.”⁵²¹

Şeyhayn'e göre beş vakit namaz kazaya kalıp altıncı namazın vakti girdiği anda tertip düşer. İmam Muhammed'e göre ise altı vakit kazaya kalıp yedinci namazın vakti girdiğinde düşer.⁵²²

8. وَفِي النَّهَارِ رَكْعَتَانِ أَوْ أَرْبَعٌ، وَالْأَفْضَلُ فِيهِمَا الْأَرْبَعُ {س}

“Gündüz nafil namazları ise iki veya dört rek'atta bir selam verilerek kılınır. Ancak hem gece hem de gündüz namazları dört rek'atta bir selam vererek kılmak daha faziletlidir.”⁵²³

İmameyn'e göre gece namazlarında iki rek'atta bir selam verilir. Delili ise; “Gece ve gündüz namazları ikişerlidir.”⁵²⁴ hadisidir. İmameyn'e göre gündüz kılınan nafil

⁵¹⁷ İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybani, *el-Camiu's-Sağir*, İdaretü'l Kuran ve'l-Ulumi'l İslamiyye, Pakistan 1990, 84.

⁵¹⁸ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 52.

⁵¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 67.

⁵²⁰ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 53; Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, I, 347; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, I, 114.

⁵²¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 99.

⁵²² Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, I, 533.

⁵²³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 104.

⁵²⁴ Ebû Davûd, *Salât*, 301.

namazları dörder rekâta bir, gece kılınanları ise ikişer rek’atta bir selam vererek kılmak en faziletli olmandır.⁵²⁵

3.2.3. Bayram Namazları

9. وَتَجِبُ {سم} عَلَى مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ صَلَاةُ الْجُمُعَةِ

“Cuma namazı farz olan herkese bayram namazı vaciptir.”⁵²⁶

İmam Muhammed, Ebu Hanife’den iki bayramın birleşmesi halinde birincisinin sünnet, ikincisinin farz olduğu yönünde bir görüş zikretmiştir. Bu da bayram, cuma gününe denk gelirse bayram namazının sünnet, cumanın ise farz olacağı yönünde anlaşılmıştır.⁵²⁷

Hanefi Mezhebinde bayram namazlarının hükmü konusunda sünnet ve vacip olduğu yönünde iki ayrı görüş bulunmaktadır. Her iki görüşü de destekleyici deliller mevcuttur.⁵²⁸

İmam Muhammed’in teravîh ve kûsûf namazı dışındaki nafîle namazlar cemaatle kılınmaz sözü bayram namazlarının sünnet değil de vacip olduğunu destekler niteliktedir. Çünkü bu namazlar cemaatle kılınan namazlardır ve İmam Muhammed’in sözünde de istisna edilmemiştir.⁵²⁹

3.2.4. Teşrik Tekbirleri

10. مِنْ عَقِيبِ صَلَاةِ الْفَجْرِ يَوْمَ عَرَفَةَ إِلَى عَقِيبِ صَلَاةِ الْعَصْرِ أَوَّلَ أَيَّامِ النَّحْرِ ثَمَانِ {سم} صَلَوَاتٍ

“Teşrik Tekbirleri arefe günü sabah namazından başlayıp bayramın birinci günü ikinci namazının sonuna kadarki sekiz vakitte getirilir.”⁵³⁰

İmameyn’e göre arefe günü sabah namazından başlayıp, bayramın dördüncü günü ikinci namazıyla sona erer. Yani İmameyn’e göre toplam yirmi üç vakitte getirilir.⁵³¹ Bu konu sahabe arasında da ihtilafli bir meseledir. İmameyn tekbir getirmenin bir ibadet olup, ibadetlerde de çok olana uymanın ihtiyata uygun olduğu düşüncesinden hareketle

⁵²⁵ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 33; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 82.

⁵²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 127.

⁵²⁷ Şeybani, *el-Camiu's-Sağir*, 113.

⁵²⁸ Burhanu’s Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, II, 94.

⁵²⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r Râik*, II, 276.

⁵³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 132.

⁵³¹ Tahâvî, *Muhtasar*, 38; Meydânî, *el-Lübâb*, 167.

Hız. Ali'nin görüşünü kabul etmişlerdir. Ebu Hanife ise yüksek sesle tekbir getirmenin bid'at olduğu fikrinden yola çıkarak, İbn Mes'ud'un görüşüne göre hareket etmiştir.⁵³²

İmam Tahâvî de bu konuda İmameyn'in görüşünü tercih etmiştir.⁵³³

3.2.5. Cenaze Namazı

11. وَأَلَّا أُدْرَجَ فِي خُرْقَةٍ وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِ {س}

“Yeni doğan çocuktan ses duyulmamışsa, bir beze sarılıp gömülür, namazı kılınmaz.”⁵³⁴

Ebu Hanife'ye göre bu durumdaki çocuk yıkanmaz. Ebu Yusuf bu durumdaki çocuğun yıkanacağını ancak namazının kılınmadan defnedileceğini söylemiştir. İmam Muhammed'den bu yönde bir görüş bulunmaktadır. Tahâvî bu görüşü tercih etmiştir. İmam Muhammed'in diğer görüşüne göre ise bu durumdaki çocuk hem yıkanmaz hem de namazı kılınmaz. Kerhî de bu görüşü tercih etmiştir.⁵³⁵

3.3. ZEKÂT KİTABI

3.3.1. Sığırların Zekâtı

12. وَمَا زَادَ بِحِسَابِهِ {س} إِلَى سِتِّينَ

“Altmış sığıra kadar olan fazla sığırların zekâtı kendi hesabına göre verilir.”⁵³⁶

Ebu Hanife'ye göre kırk sığırdan sonra altmışa kadar, bir sığır varsa kırkta biri, iki tane olursa yirmide biri... olarak gider. İmameyn'e göre kırk sığırdan altmışa kadar bir şey vermek lazım gelmez. Ebu Hanife'den de bu yönde bir görüş nakledilmiştir.⁵³⁷

3.3.2. Altın ve Gümüşün Zekâtı

13. وَنِصَابُ الْفِضَّةِ مِائَتَا دِرْهَمٍ، وَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمٍ، ثُمَّ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمٌ {س}

“Gümüşte nisab iki yüz dirhemdir. Bunun beş dirhemi zekât olarak verilir. Sonra her kırk dirhemde bir dirhem verilir.”⁵³⁸

⁵³² Merğınani, *el-Hidaye*, I, 104; Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, II, 116.

⁵³³ Tahâvî, *Muhtasar*, 38.

⁵³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 142.

⁵³⁵ Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, II, 158.

⁵³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 157.

⁵³⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 120-121; Meydânî, *el-Lübâb*, 148.

⁵³⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 163.

İmameyn'e göre iki yüz dirhemden sonraki gümüşte de kendi hesabına göre zekât verilir. İmameyn Hz. Ali(r.a)'den bir rivayete dayanmışlardır. Ayrıca zekât zenginlik nimetine karşı bir şükürdür. Zenginliğin ölçüsü ise nisaptır. Nisaptan fazla olan bir miktara zekât düşmemesi faydasızdır düşüncesinden hareket etmişlerdir. Ebu Hanife ise küsûrattan bir şey alınmayacağını ifade eden hadislere dayanmıştır. Bunun yanında küsûrâta zekât düşmesi durumunda bunu hesaplamak çok ince hesap gerektirecek, hatta bazen hiç mümkün olmayacaktır. Bunlar da göz önünde bulundurulduğunda küsûrata zekât gerekmemesi daha uygundur.⁵³⁹

14. وَفِي الْعَسَلِ الْعَشْرُ قَلَّ {سَم} أَوْ كَثُرَ إِذَا أُخِذَ مِنْ أَرْضِ الْعُشْرِ

“Öşür arazisinden alınıyorsa az olsun çok olsun, balda da onda bir zekât vardır.”⁵⁴⁰

Ebu Hanife balın zekâtında nisap aramamıştır. Ebu Yusuf'a göre balın miktarı beş tulumla ulaşmadıkça bir şey vermek gerekmez. İmam Muhammed'e göre ise bu miktar beş faraktır. Farak ise otuz altı Irak rıtlına eşittir. Haraç arazisinden çıkanda ise öşür yoktur.⁵⁴¹

3.3.3. Zekât Toplama Memuru

15. فَمَنْ أَنْكَرَ تَمَامَ الْحَوْلِ أَوْ الْفِرَاعَ مِنَ الدَّيْنِ، أَوْ قَالَ: أَدَيْتُ إِلَى عَاشِرٍ آخَرَ أَوْ إِلَى الْفُقَرَاءِ فِي الْمِصْرِ وَحَلَفَ {س} صِدْقَ

“Bir tüccar senesinin dolmadığını veya borçlu olduğunu yahut zekâtını başka bir memura ya da şehirdeki fakirlere verdiğini söyleyip yemin ederse sözü doğru kabul edilir.”⁵⁴²

Ebu Yusuf'a göre bir kişinin nasıl ki namaz kıldığına ve oruç tuttuğuna dair yemin etmesi gerekmiyorsa, zekât verdiğine dair de yemin etmesi gerekmez.⁵⁴³

3.3.4. Madenlerin Zekâtı

16. وَإِنْ وَجَدَهُ فِي دَارِهِ فَلَا شَيْءَ فِيهِ ، وَكَذَلِكَ لَوْ وَجَدَهُ فِي أَرْضِهِ {سَم}

⁵³⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 125-126.

⁵⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 166.

⁵⁴¹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 58.

⁵⁴² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 168.

⁵⁴³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 168.

“Kişi madeni kendi evinde veya kendi arazisinde bulursa bir şey vermesi gerekmez.”⁵⁴⁴

Kişinin kendi arazisinde bulunduğu madenler hakkında Ebu Hanife’den iki görüş nakledilmiştir. Birincisi yukarda zikredilen görüştür. Diğer görüşü ise bunlara beşte bir oranında zekât gerektiği yönündedir. Çünkü her ne kadar binalarda devletin hakkı bulunmasa da üzerine bina yapılmamış araziler üzerinde bazı hakları vardır.⁵⁴⁵

3.4. HAC KİTABI

17. عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ حُرٍّ عَاقِلٍ بَالِغٍ صَحِيحٍ {سَمِ} قَادِرٍ عَلَى الرَّادِ وَالرَّاجِلَةِ، وَنَقْفَةَ ذَهَابِهِ وَإِيَابِهِ فَاضِلًا عَنْ حَوَائِجِهِ الْأَصْلِيَّةِ وَنَقْفَةَ عِيَالِهِ إِلَى جِبِنِ يَعُودُ وَيَكُونُ الطَّرِيقُ أُمَّنًا

“Hac, müslüman, hür, akıllı, bâliğ, sağlıklı, binek ve yiyecek bulabilen, aslı ihtiyaçlarından fazlalık olarak gidişinden dönüşe kadar kendisine ve ailesine yetecek kadar nafakası bulunan ve yol emniyeti de sağlanan kimselere farzdır.”⁵⁴⁶

Ebu Hanife’ye göre kendisine yardımcı olacak biri bulunsa bile iki gözü görmeyen birine hac farz değildir. İmameyn’e göre kendisine yardımcı olacak biri bulunması halinde bu kişiye hac farzdır. Kötürüm olan kişinin durumuna gelince; Ebu Hanife’ye göre eğer bu kişinin yardımcısı varsa, binek bulabilenin durumu gibi buna da hac farzdır. İmam Muhammed bu kimsenin durumunu âmâ olan kişi gibi değerlendirmemiştir. Bu kişiyi başkası götürmezse kendisi hac yapmaya güç yetiremez. Âmâ olan kişi ise yolunu şaşırın kimse gibidir. Kendisine yol tarif edilirse bizzat yürüyebilir düşüncesiyle, kötürüm olan kimseye haccın farz olmadığını söylemiştir.⁵⁴⁷

3.5. ALIŞVERİŞ KİTABI

3.5.1. İkâle ve Hükümleri

18. وَهِيَ فَسْحٌ فِي حَقِّ الْمُتَعَاذِينَ بِيَعٍّ جَدِيدٍ فِي حَقِّ تَالِثٍ {م}

“İkale akdi yapan taraflar için fesih, üçüncü kişiler içinse yeni bir akittir.”⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 170.

⁵⁴⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, I, 130; Aynî, *el-Binaye*, III, 407-408.

⁵⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 199.

⁵⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, III, 47-51; Merğınani, *el-Hidaye*, I, 161; Aynî, *el-Binaye*, IV, 143-144.

⁵⁴⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 261.

Ebu Yusuf'a göre ikâle üçüncü kişiler için, eğer yeni bir bey' olmak için uygunsay yeni bir akittir. Bunun için uygun değilse fesihdir. Feshe de uygun değilse akit batıldır. İmam Muhammed'e göre ise feshe uygunsay fesih, değilse yeni bir bey' olur, buna da uygun değilse akit bătıldır.⁵⁴⁹

3.5.2. Riba

19. وَمَا وَرَدَ النَّصُّ بِكَيْلِهِ فَهُوَ كَيْلِيٌّ أَبَدًا {س} ، وَمَا وَرَدَ بِوَزْنِهِ فَوَزْنِيٌّ أَبَدًا {س}

“Hakkında ölçeklik olduğuna dair nass bulunan ürünler ebediyen ölçeklik, tartılık olduğuna dair nass bulunanlar ise ebediyen tartılıktır.”⁵⁵⁰

Ebu Hanife'ye göre insanlar kullanımlarında bunu değıştirseler bile durum yine böyledir. Hakkında nass bulunmayan ürünler için insanların örfteki kullanımı dikkate alınır.⁵⁵¹ Ebu Hanife'ye göre bunlar ebedî olarak değışmez. Çünkü hakkında nass bulunan şey örfeye göre değışmez. Nass örfeden daha kuvvetli olduğundan kuvvetli olan şey bırakılıp daha zayıf olan alınmaz. Ebu Yusuf'a göre bu ürünlerin hadiste veznî veya keylî olarak zikredilmiş olması o dönemin örfüyle alakalıdır. Dolayısıyla bu durumda örf dikkate alınır. Örfteki kullanımlarına göre riba gerçekleşip gerçekleşmediğine hükmedilir.⁵⁵²

3.6. ŞUF'A KİTABI

20. ... وَلَا تَسْقُطُ بِالتَّأْخِيرِ {سم}

“Şuf'a dâvâsını geciktirmek bu hakkı iptal etmez.”⁵⁵³

Çünkü diğer haklar gibi şuf'a da sabit olduktan sonra, kişi açıkça bu hakkından vazgeçtiğini söylemediği sürece bu hak düşmez. Ebu Yusuf'tan da bu yönde bir görüş nakledilmiştir. İmam Muhammed'e göre işhâddan sonra kişi özürsüz olarak bir ay boyunca talep için dava açmazsa şuf'a hakkı düşer. Çünkü artık ebedî olarak bu hak devam eder dersek müşteri bu yüzden zarara uğrar ve aldığı malda istediği gibi

⁵⁴⁹ Meydânî, *el-Lübâb*, 227.

⁵⁵⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 284.

⁵⁵¹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 87.

⁵⁵² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 63; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, I, 122-123.

⁵⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 302.

tasarrufta bulunamaz. İmam Muhammed bu süreyi bir ay olarak takdir etmiştir. Ebu Yusuf'a göre kişi dava açma imkânı bulup da dava açmazsa şuf'a hakkı düşer.⁵⁵⁴

21. وَإِنْ اِخْتَلَفَا فِي التَّمَنِ فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُشْتَرِي، وَالْبَيْتَةُ بَيْتَةُ الشَّفِيعِ {س}

“Fiyat konusunda anlaşmazlığa düşerlerse söz müşterinindir. Delil getirmek ise şuf'a hakkı sahibine aittir.”⁵⁵⁵

Eğer bu durumda her iki tarafta delil getirirse, Tarafeyn'e göre şuf'a hakkı sahibinin delili geçerlidir. Çünkü onlara göre bağlayıcı olan delil şefi'in delilidir. Ebu Yusuf'a göre ise müşterinin delili kabul edilir. Çünkü o ispatta diğerine nazaran daha kuvvetlidir.⁵⁵⁶

3.7. İCARE KİTABI

3.7.1. İcare Akdinin Fasid Olması

22. وَإِذَا اسْتَأْجَرُوا دَارًا كُلَّ شَهْرٍ بِدِرْهَمٍ صَحَّ فِي شَهْرٍ وَاحِدٍ وَفَسَدَ فِي بَيْتَةِ الشُّهُورِ {س} إِلَّا أَنْ يُسَمَّى شُهُورًا مَعْلُومَةً

“Kaç aylık olduğu söylenmeden; ‘her aylığı şu kadar dirheme’ diye bir ev kiralansa, bu bir ay için sahih olur. Diğer aylar için fasittir. Ancak belirli ayları söylerse caiz olur.”⁵⁵⁷

Süre belirlenmesi durumunda, yapılan kira sözleşmesi caizdir. Taraflar özürsüz olarak bunu tek taraflı bozamazlar. “Her aylığı şu kadar dirheme” diyerek, toplam süre belirtilmeden yapılan akit ise Ebu Hanife'ye göre sadece bir ay için geçerlidir. Çünkü toplam kaç ay olacağı belli değildir. Belirli olan şey ise sadece birinci aydır. Bu durum kişinin “şu buğday yığımını sana her kafizi bir dirheme sattım.” Demesinde olduğu gibidir. Kâsânî'de bu durumda diğer aylar için fasit olduğu görüşü sadece Ebu Hanife'ye nispet edilmiştir.⁵⁵⁸ Kudûrî'de ve şerhi Lübbâb'da bu konu zikredilmiş ancak herhangi bir ihtilaftan söz edilmemiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 309; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 302; İbn Nuceym, *el-Bahru'r Râik*, VIII, 236; Meydânî, *el-Lübâb*, 282.

⁵⁵⁵ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 304.

⁵⁵⁶ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 311; Meydânî, *el-Lübâb*, 287.

⁵⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 316.

⁵⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 545.

⁵⁵⁹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, 103; Meydânî, *el-Lübâb*, 274.

Diğer aylar için geçerli olmadığı gibi bir aylık süre sonunda akdin ne zaman feshedileceği konusu da âlimler arasında tartışılmıştır. Bazılarına gelecek ayın hilali görüldüğünde, taraflardan biri vakit geçirmeden akdi bozduğunu söylese akit feshedilmiş olur. Ancak iki tarafta susar ve bir şey söylemezlerse bir sonraki ay için de akit gerçekleşir. Bazılarına göre, Taraflardan biri akdi fesheder ve gelecek aybaşı gelince de bu fesih yürürlüğe girer. Bazılarına göre ise bu konuda hilal gecesi ve gündüzü esas alınır. İlk gün güneş batıncaya kadar iki tarafta bir şey söylemezse, gelecek ay için de akit mün'akid olur. Kâsânî en doğru görüşün bu son görüş olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁰

Konuyla ilgili araştırdığım kaynaklarda, İmameyn'in görüşlerine açıkça değinen bir yer bulamadım.

3.8. KISMET (HİSSELERİN BÖLÜŞTÜRÜLMESİ) KİTABI

3.8.1. Ortaklar Arasında Taksimat

23. وَيُقْسَمُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الدُّورِ وَالْأَرَاظِي وَالْحَوَانِيَّتِ وَحَدَهُ {سم}

“Ortak evler, araziler ve dükkânlardan her biri ayrı ayrı taksim edilir.”⁵⁶¹

Çünkü bunlar kullanım gayeleri itibariyle farklı cins sayılırlar. Ebu Hanife'ye göre aynı şehirde ya da farklı arazilerdeki her arazi veya ev ayrı ayrı taksim edilir. Çünkü bunlar üst üste taksim edildikleri takdirde hisselerin aynı değerinde ve denk olmasını sağlamak güçtür. İmameyn'e göre bu evler ve araziler oturma ve tarım amacı bakımından aynı cins, oturma şekilleri ve ekinlerin çeşitli olması bakımından da farklı cins sayılırlar. Bu yüzden İmameyn bu meseleyi Hâkimin takdirine bırakmıştır. Hâkime göre eğer birleştirmek uygunsa birleştirir. Ayırmak uygunsa da ayırır.⁵⁶²

3.9. HACR KİTABI

24. وَأَسْبَابُهُ: الصِّعْرُ وَالْجُنُونُ وَالرِّقُّ {سم}

“Hacrın sebepleri; küçüklük, delilik ve köleliktir.”⁵⁶³

⁵⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 546.

⁵⁶¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 337.

⁵⁶² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IX, 153; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 337.

⁵⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 359.

Bu durum Ebu Hanife'ye göredir. İmameyn'e ve ulemanın çoğunluğuna göre bu üç sebebin yanında malını faydasız yere harcayan sefih, nafakasını israf eden, ticarete aldanan, gücü yettiği halde borcunu ödemeyen kimselere de duruma göre hacr uygulanabilir. Ayrıca Ebu Hanife'den müftî-i mâcin,⁵⁶⁴ cahil doktor ve hilebaz müflisin bazı tasarruflardan engellenebileceği yönünde bir görüş nakledilmiştir.⁵⁶⁵

25. وَلَا يُحْجَرُ عَلَى الْفَاسِقِ، وَلَا عَلَى الْمَدِينِ {سم}

“Fâsik ve borçlu kısıtlılık altına alınamaz.”⁵⁶⁶

Ebu Hanife'ye göre borçlunun herhangi bir malı varsa hâkim o malda tasarruf yapamaz. Çünkü bu, mal sahibinin rızası olmadan yapılmış bir ticarettir ve batıl bir iştir. Ancak hâkim bu kişiyi malını satıp borcunu ödeyene dek hapsedebilir. İmameyn'e göre alacaklıların talebi üzerine kadı onu hapseder. Alışverişten, diğer mali tasarruflardan ve alacaklılarına zarar verecek ikrarlardan men eder.⁵⁶⁷

3.10. DÂVA KİTABI

26. وَلَا يُسْتَحْلَفُ فِي النِّكَاحِ ، وَالرَّجْعَةِ وَالْفَيْءِ فِي الْإِبْلَاءِ وَالرَّقِّ وَالْإِسْتِيْلَادِ وَالنَّسَبِ وَالْوَلَاءِ {سم} وَالْحُدُودِ

“Nikâhta, ric'i talâktan sonraki rec'atta, kadına yaklaşmamak için edilen yeminden dönmede ve kölelik, cariyyeden çocuk doğurmasını istemek, nesep, velâ⁵⁶⁸ ve haddi gerektiren suç davalarında davalıya yemin teklif edilmez.”⁵⁶⁹

İmameyn'e göre had ve kısas dışındaki bütün davalarda davalıya yemin teklif edilir. Çünkü yeminden kaçınmak bir nevi ikrardır. Bu sayılan davalarda da ikrarla hüküm verilir. Hadler ise şüpheyle düştüğünden böyle değildir. Bu hususta fetva İmameyn'in görüşüne göredir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ Müftî-i Mâcin: *İnsanlara uygunsuz fetvâ vermeye kalkışan, onları yaniltan ve onlara caiz olmayan hile yollarını gösteren, sefih müftileri zem için kullanılan bir tabir.* (bkz. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 415).

⁵⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, X, 82.

⁵⁶⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 364.

⁵⁶⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 279; Aynî, *el-Binaye*, XI, 115.

⁵⁶⁸ Velâ: *İrse sebep olmaya elverişli bir hükmî yakınlıktır ve iki sebebi vardır: 1. El(Köle azadı ve yapılan iyilik bu türdendir). 2. Akid.* (bkz. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 602).

⁵⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 381.

⁵⁷⁰ Meydânî, *el-Lübâb*, 558; Dâmad, *Mecme 'u-l Enhur*, III, 351.

3.10.1. Semende veya Satılan Malda İhtilaf Edilmesi

27. وَإِنْ اِخْتَلَفَا بَعْدَ هَلَاكِ الْمَبِيعِ لَمْ يَتَّخِذَا {م}

“Satılan mal helak olduktan sonra ihtilaf ederlerse yeminleşmezler.”⁵⁷¹

Bu durumda kastedilen kabzdan sonra, semenden öncedir. Yani mal parayı ödemediği önce malın bir ayıptan ötürü geri verilemeyecek bir duruma gelmesi durumunda semende meydana gelen ihtilafıdır. Çünkü yeminleşme mal henüz mevcutken yapılan bir durumdur. Bu da akdi feshe götürür. Ancak mal helak olduktan sonra akit ortadan kalktığı için artık yeminleşmenin bir anlamı kalmaz. Bu durumda müşteri müddeâ aleyh konumunda olduğundan, yeminle beraber müşterinin sözü kabul edilir. İmam Muhammed’e göre ise taraflar yeminleşirler, helak olan malın kıymeti ödenmek üzere akit feshedilir. Çünkü ihtilaf akdin semenindedir. Bu durum tıpkı malın helak olmadığı durum gibidir. Hanefî âlimlerin çoğu bu durumda Şeyhain’in görüşünü kabul etmiştir.⁵⁷²

28. وَإِنْ اِخْتَلَفَا بَعْدَ هَلَاكِ بَعْضِ الْمَبِيعِ لَمْ يَتَّخِذَا إِلَّا أَنْ يَرْضَى الْبَائِعُ بِتَرْكِ جِزَّةِ الْهَالِكِ {س}

“Satılan şeyin bir kısmı helak olduktan sonra ihtilafa düşecek olsalar yine yeminleşmezler. Ancak satıcı helak olan kısma düşen paradan vazgeçerse yine her ikisine de yemin ettirilir.”⁵⁷³

Yeminleşme mevcut olan malın tamamı için yapılır. Ancak satıcı, helak olan kısma düşen ücretten vazgeçerse dava konusu olan şey mevcut olduğundan yeminleşme meydana gelir. İmameyn’e göre bu durumda mevcut olan kısım için akit feshedilir. Helak olan kısmın ise kıymeti ödenir. İmameyn’den bu durumda malın tamamı hakkında yeminleşilip, mevcut olanın geri verileceği helak olanınsa kıymetinin ödeneceği yönünde de bir görüş nakledilmiştir. Ancak çoğunluk Ebu Hanife’nin görüşünü kabul etmiştir.⁵⁷⁴ Hidaye’de yukarıda İmameyn hakkında zikrettiğimiz görüşlerden birincisinin Ebu Yusuf’a, ikincisinin ise İmam Muhammed’e ait olduğu zikredilmiştir.⁵⁷⁵

29. وَإِنْ اِخْتَلَفَا فِي قَدْرِ الْكِتَابَةِ لَمْ يَتَّخِذَا {س}

⁵⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 390.

⁵⁷² Merğınani, *el-Hidaye*, II, 160; Meydânî, *el-Lübâb*, 567; İbn Nüceym, *el-Bahru’r Râik*, VII, 377.

⁵⁷³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 391.

⁵⁷⁴ Meydânî, *el-Lübâb*, 568.

⁵⁷⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 160.

“Efendi ve köle mükâtebe bedeli konusunda anlaşmazlığa düşerlerse yeminleşmezler.”⁵⁷⁶

Ebu Hanife’ye göre bu durumda, yeminiyle beraber kölenin sözü geçerlidir. İmameyn’e göre feshi kabul eden diğer alışverişlerde olduğu gibi burada da yeminleşirler ve akit feshedilir. Ebu Hanife’ye göre yeminleşme lazım muavazalı akitlerde olur. Kitabet⁵⁷⁷ ise mutlak olarak gayr-ı lazım olduğundan bey’ manası yoktur.⁵⁷⁸

Bu konuda Ebu Hanife’nin birinci görüşünün de İmameyn’le aynı olduğu söylenmiştir.⁵⁷⁹

3.10.2. Nesep Davası

30.

فَإِنْ مَاتَتِ الْأُمُّ ثُمَّ ادَّعَاهُ يَتَّبِثُ نَسَبَهُ، وَيُرَدُّ كُلُّ {سَمِ} النَّسَبِ

“Cariye ölürse cariyeyi satan kişi altı aydan önce doğan çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ederse çocuk onun olur ve cariyeyi kaçça satmış ise paranın tamamını geri öder.”⁵⁸⁰

İmameyn’e göre satıcı bu durumda paranın tamamını değil sadece çocuğa düşen miktarını geri öder. Çünkü bayi’in ümmü veledini sattığı ortaya çıkmıştır. Ümmü veled cariyeye de gayr-i mütekavvim olduğundan satılamaz ve bu durumda gasp hükümleri geçerlidir. Ebu Hanife’ye göre müşteri bunu tazmin etmez. İmameyn’e göre müşteri tazmin edeceğinden satıcı cariyeye düşen miktarı geri vermez.⁵⁸¹

3.11. İKRÂR KİTABI

3.11.1. İkrarda İstisna

31.

وَإِنْ قَالَ: مِنْ ثَمَنِ خِنْزِيرٍ أَوْ خَمْرٍ لَزِمَتْهُ {سَمِ}

⁵⁷⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 393.

⁵⁷⁷ Kitâbet: *Efendi ile kölesi arasında bir bedel karşılığında özgürlük elde etme üzerine kurulu olan bir akit.* (bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 312)

⁵⁷⁸ Meydânî, *el-Lübâb*, 569; İbn Nüceym, *el-Bahru’r Râik*, VII, 379.

⁵⁷⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t Tahâvî*, VIII, 363.

⁵⁸⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 395.

⁵⁸¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 173; Meydânî, *el-Lübâb*, 571.

“Kişi domuz veya içki parasından borcu olduğunu söylese, bu borcu ödemesi gerekir.”⁵⁸²

İmameyn’e göre istisnayı ikrarına bitişik yapmışsa bir şey ödemesi gerekmez. Ancak ikrardan ayırmışsa söz konusu şeyi ödemesi gerekir.⁵⁸³

32. وَلَوْ قَالَ: مِنْ تَمَنِّ مَتَاعٍ أَوْ أَقْرَضَنِي ثُمَّ قَالَ: هِيَ زُيُوفٌ أَوْ نَبْهَرَجَةٌ {سم} وَقَالَ الْمُقْرَأُ لَهُ: جِيَادٌ فَهِيَ جِيَادٌ.

“Bir kimse satın aldığı eşyanın parasından veya bana vermiş olduğu borçtan dolayı filancaya borcum var der, sonra da o kalp veya düşük bakır para idi derse, hak sahibi de onun yeni ve geçerli bir para olduğunu iddia ederse, geçerli para olduğuna hükmedilir.”⁵⁸⁴

İmameyn’e göre burada malın sahte ve geçersiz olduğunu ikrarına bitişik olarak yapmışsa sözü doğru kabul edilir. Ancak ikrarına bitişik olarak söylemeyip daha sonra bunu dile getirmişse malın kaliteli(paraysa revaçta) olduğuna hükmedilir.⁵⁸⁵

3.12. ŞAHİTLİKLER KİTABI

33. وَتَكْفِي تَرْكِيَّةُ الْوَاحِدِ {م}

“Şahidi tek kişinin tezkiye etmesi yeterlidir.”⁵⁸⁶

İmam Muhammed tezkiye edenin en az iki kişi olmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Çünkü hâkimin hükmü adalet temeli üzere olur ki bu da tezkiye ile olur. Şahitliğin yapılması nasıl gerekliyse tezkiye de gereklidir.⁵⁸⁷

3.12.1. Kendisiyle Şahitlik Etmenin Caiz Olduğu ve Olmadığı Şeyler

34. وَإِذَا رَأَى الشَّاهِدُ حَظَّهُ لَا يَشْهَدُ مَا لَمْ يَذْكُرِ الْحَادِثَةَ {سم}

“Bir olaya şahit olan kişi kendi yazısını görse bile, olayı hatırlamadığı sürece şahitlik yapamaz.”⁵⁸⁸

⁵⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 406.

⁵⁸³ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 181; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 328.

⁵⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 406.

⁵⁸⁵ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 181; Meydânî, *el-Lübâb*, 261.

⁵⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 415.

⁵⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 415.

⁵⁸⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 417.

İmameyn'e göre kişinin bu durumda şahitlik yapması caizdir. Ebu Yusuf'tan, kişi olayı hatırlamadığı sürece, belge üzerinde ismini ve yazısını gördüğünde şahitlik yapamayacağı yönünde de bir görüş nakledilmiştir.⁵⁸⁹

3.12.2. Şahitlik Üzerine Şahitlik Yapmanın Caiz Olması

35. وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْفُرُوعِ إِلَّا إِذَا تَعَدَّرَ حُضُورُ الْأَصُولِ مَجْلِسِ الْحُكْمِ {س}

“Asıl şahitler bir özür sebebiyle mahkemeye gelemediklerinde, tâbi durumdaki şahitlerin şahitliği kabul edilir.”⁵⁹⁰

Tarafeyn'e göre burada özür kabul edilen durumlar. Asıl şahidin ölmesi, hastalanması ya da yolculuk (Hidaye'de bu mesafe üç günlük veya daha fazla olarak belirtilmiştir.) halinde bulunmasıdır. Ebu Yusuf'tan bir rivayete göre, kişi şahitlik yapmaya gitmesi halinde gecelemek için evine dönemeyeceği bir yerde ise, bu durumda da fer'in şahitliği geçerlidir.⁵⁹¹

36. فَإِنْ عَدَّلَهُمْ شُهُودُ الْفَرَعِ جَاوَزَ، وَإِنْ سَكَنُوا عَنْهُمْ جَاوَزَ {سم}

“Tâbi durumdaki şahitlerin asıl şahitleri ta'dil etmeleri ve onlar hakkında bir şey söylememeleri caizdir.”⁵⁹²

Ebu Yusuf'a göre bu durumda kadı asıl kişilerin durumuna bakarak karar verir. Fer'i durumdaki şahitlerin görevi ta'dil değil, asıl şahitlerin şahitliğini mahkemeye iletmeştir. İmam Muhammed'e göre ise bu durumda susmaları kabul edilemez. Çünkü şahitlik adalet esasına dayanır. Susmaları durumunda şahitlik ettikleri konuda şüpheye düşmüş olurlar. Bu durumda da şahitlikleri geçerli olmaz.⁵⁹³

3.12.3. Şahitlikten Dönmek

37. وَإِذَا رَجَعَ الْمَرْكُورَ ضَمِنُوا {سم}

“Şahitleri tezkiye eden kişiler bu tezkiyelerinden dönecek olursa, bu şahitlikten dolayı sebep oldukları zararı tazmin ederler.”⁵⁹⁴

İmameyn'e göre tazmin etmezler. Tezkiye edenler şahitleri överek bu durumda kişinin muhsan olduğuna şahitlik yapmış gibi olurlar. Ebu Hanife'ye göre tezkiye

⁵⁸⁹ Burhanu's Şeria, *el-Muhîtu'l Burhanî*, VIII, 295.

⁵⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 425.

⁵⁹¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 129; Aynî, *el-Binaye*, IX, 190; İbn Nüceym, *el-Bahru'r Râik*, VII, 205.

⁵⁹² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 425.

⁵⁹³ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 129; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, II, 303-304; Meydânî, *el-Lübâb*, 581.

⁵⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 429.

şahidin şahitliğinin geçerli kılınmasına sebep olur. Yani şahitliği şahitlik yapan şeydir. Dolayısıyla tezkiyeden dönen kişi bu şahitlikten doğan zararı tazmin etmelidir.⁵⁹⁵

3.13. VEKÂLET KİTABI

38. وَلَا يَجُوزُ بِالْخُصُومَةِ إِلَّا بِرِضَاءِ الْخَصْمِ {سم} إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْمُوَكَّلُ مَرِيضًا أَوْ مُسَافِرًا

“Müvekkilin hasta veya yolcu olma durumları dışında, hasmın rızası olmadan bir davaya vekil tayin etmek caiz değildir.”⁵⁹⁶

Aslında husumet davalarında vekil tayin etmenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. İhtilafli olan mesele bu vekâletin bağlayıcılığı hususundadır. İmameyn’e göre hasım razı olmasa bile kişi mahkemede kendi yerine vekil bulundurabilir. Çünkü vekil tayin etmek kişinin hakkıdır. Bu hakkı kullanmak başkasının rızasına bağlı olamaz. Ebu Hanife’ye göre ise, insanlar bu konuda eşit değildirlere. Vekil olan kişi gerek konuşma kabiliyeti gerekse bu konudaki tecrübelerini kullanarak haklıyı haksız, haksızı da haklı gösterebilir. Bu yüzden karşı tarafın rızasına bağlanması gerekir. Ebu Hanife yolculuk ve hastalık durumlarını bundan istisna etmiştir.⁵⁹⁷

İmam Tahâvî bu konuda İmameyn’in görüşünü kabul etmiştir.⁵⁹⁸ Ayrıca mecellede de bu konuda İmameyn’in görüşü esas alınmıştır.⁵⁹⁹

39. وَإِنْ وَكَّلَهُ بِشِرَاءِ عَشْرَةِ أَرْطَالٍ لَحْمٍ بِدِرْهَمٍ فَاشْتَرَى عِشْرِينَ مِمَّا يُبَاغٍ مِنْهُ عَشْرَةَ بِدِرْهَمٍ لَزِمَ الْمُوَكَّلَ عَشْرَةَ بِنِصْفِ دِرْهَمٍ {سم}

“Bir dirheme on kilo et almaya vekil tayin edilen kimse, bir dirheme on kilo alınabilen etten yirmi kilo alsa (Yani eti yarı yarıya ucuz alsa), müvekkilin yarım dirhem karşılığında on kilo et alması gerekir.”⁶⁰⁰

İmameyn’e göre vekil burada müvekkilin hayrına bir iş yapıp eti daha ucuza almıştır. Onlara göre bu durum tıpkı kişinin bu köleyi bine sat deyip vekilin de iki bine satması gibidir. Ebu Hanife’ye göre buradaki durum köle satışındaki gibi değildir. Burada müvekkil on kilo et almak istemiştir. Önemli olan kaç dirhem olduğu değildir.

⁵⁹⁵ Kâsânî, *Bedâiu’-s-sanâi’*, IX, 74; Merğınani, *el-Hidaye*, II, 129; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, II, 308-309; Meydânî, *el-Lübâb*, 585.

⁵⁹⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 431.

⁵⁹⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 136; Haddâdi *Cevheratü-n Neyyire*, I, 384-385; Meydânî, *el-Lübâb*, 306.

⁵⁹⁸ Tahâvî, *Muhtasaru-t Tahâvî*, 108.

⁵⁹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, Matbaay-ı Osmaniyye, madde:1516. Sayfa 476.

⁶⁰⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 435.

Dolayısıyla vekil fazla aldığı eti kendisi için almış olur. Bazı kitaplarda bu konuda İmam Muhammed'in Ebu Hanife'yle aynı görüşte olduğu zikredilmektedir.⁶⁰¹

40. وَلَا يَعْقِدُ الْوَكِيلُ مَعَ مَنْ لَا تُقْبَلُ شَهَادَتُهُ لَهُ إِلَّا أَنْ يَبِيعَهُ بِأَكْثَرِ مِنَ الْقِيمَةِ {سم}

“Vekil lehine şahitlik yapamayacağı kişilerle alışveriş akdi yapamaz. Ancak malı onlara kıymetinin üzerinde bir fiyata satarsa caiz olur.”⁶⁰²

İmameyn'e göre bir malı satma hususunda vekil olan kişi bu malı emsal değerine kölesi ve mükâtebi dışında istediğine satabilir. Çünkü kölesine ve mükâtebine satması durumunda kendine satmış gibi olur. Bu durumda bir töhmet meydana gelir. Lehine şahitlik yapamayacağı diğer kişilerle aralarında böyle bir ilişki olmadığından emsal değerine malı onlara satmasında bir beis yoktur. Ebu Hanife'ye göre ise bu kişilerle aralarında menfaat birliği olduğundan ve malı kendine satmış gibi olacağından onlara ancak normal değerinin üzerinde bir fiyata satabilir.⁶⁰³

3.14. ŞİRKET KİTABI

41. وَإِنْ أَدْيَا مُتَعاقِبًا ضَمِنَ الثَّانِي لِلأَوَّلِ عِلْمَ بِأَدَائِهِ أَوْ لَمْ يَعْلَمْ {سم}

“Ortaklar birbirlerine zekât ödeme izni verdikten sonra, zekâtı biri önce diğeri sonra ödemişse, sonra ödeyen ödediğini bilse de bilmese de ilk ödeyene tazminde bulunur.”⁶⁰⁴

İmameyn'e göre bu durumda zekâtı sonra ödeyen, şayet diğer ortağın ödediğini biliyorsa ortağına tazminde bulunur. Ancak bilmiyorsa tazmin etmesi gerekmez.⁶⁰⁵

3.15. VEDÎA (EMANET) KİTABI

42. وَاللْمُودِعُ أَنْ يُسَافِرَ بِالْوَدِيعَةِ، وَإِنْ كَانَ لَهَا حَمْلٌ وَمَوْتَةٌ {سم} مَا لَمْ يَنْهَهُ إِذَا كَانَ الطَّرِيقُ آمِنًا

“Mûdâ (Kendisine emanet bırakılan) yasaklamamışsa ve yol emniyeti de varsa, taşıma işi zahmetli de olsa emanetçi emanetle birlikte yolculuğa çıkabilir.”⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 139; Meydânî, *el-Lübâb*, 313.

⁶⁰² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 437.

⁶⁰³ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 143; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 437; Meydânî, *el-Lübâb*, 311; Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, III, 324.

⁶⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 23.

⁶⁰⁵ Dâmad, *Mecme'u-l Enhur*, II, 565.

⁶⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 34.

Ebu Hanife'ye göre yol emniyetli olduktan sonra bunda bir beis yoktur. Çünkü emaneti koruma emri mutlakdır. Emanet veren kişi bunu yasaklamış olursa yanında götüremez. İmameyn'e göre ise kişi emanet malı yanında yolculuğa götürme hakkına sahip değildir. Çünkü esas itibariyle mal sahibi yol masrafını karşılamaya razı değildir. Ancak İmameyn'e göre kişi, bu masrafı kendi karşılayacaksa emanetle birlikte sefere çıkabilir.⁶⁰⁷

3.16. VAKIF KİTABI

43.

وَهُوَ حَبْسُ الْعَيْنِ عَلَى مِلْكِ الْوَاقِفِ {سم} وَالتَّصَدُّقُ بِالْمَنْفَعَةِ

“Vakıf malı sahibinin mülkü olarak bırakıp, malın menfaatlerini tasadduk etmektir.”⁶⁰⁸

Yani Ebu Hanife'ye göre vakfedilen mal vakfeden kişinin mülkünde kalmaya devam eder. İmameyn'e göre ise vakfedenin mülkünden çıkar menfaati kullara has kılınıp Allah(cc)'ın mülkü hükmünde kalır.⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 143; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 34; Haddâdi, *Cevheratü-n Neyyire*, I, 450.

⁶⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 50.

⁶⁰⁹ Merğınani, *el-Hidaye*, II, 15; İbn Nüceym, *el-Bahru'r Râik*, V, 313.

SONUÇ

Alimlerimizden bize kalan miras içerisinde, fıkıh eserlerinin önemli bir yeri vardır. İslam fikhını aktarmaya ve öğretmeye çalışan eserler içerisinde “metin” diye tabir edilen ana eserler yer almaktadır. Bu eserlerden biri olan *el-Muhtar*, Hanefî mezhebinin, güvenilir kaynaklarından biri olduğundan, bu eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

Bu çalışma ile Muhtar adlı eser, İmameyn’e atfedilen görüşler bakımından ele alınıp incelenmiştir. İmam Mevsilî, bu eserde fikhın bütün konularına kısaca değinmiş, mezhepte kabul görmüş olan (müftâ bih) görüşleri de ele almış; bunun yanında, İmam Şafii, Züfer ve İmameyn’in ihtilaflarının bulunduğu yerlere, rumuzlarla işaret etmiştir. Ancak bu görüşlerin mukayesesine ve delillerine yer vermemiştir.

Bu çalışmada *Muhtar* kitabının “İbâdât ve Muamelât” bölümlerinde üç imamın ihtilaf ettikleri hususlar işlenmiştir. Toplamda 190 mesele ele alınmış. Bunlardan 147’si müellifin işaret ettiği, 43 tanesi de araştırma sırasında tespit edilen meselelerdir. Bu meselelerde bazen Ebû Yusuf ve İmam Muhammed aynı görüşte olmuş, bazen de bu İmamlardan biri Ebû Hanife’yle aynı görüşte olmuş, diğeri bu görüşe muhalefet etmiştir. Bazı yerlerde her üç imamın da farklı görüşler serdettiği olmuştur.

Birinci bölümde kitabın müellifi olan Mevsilî ve görüşleri incelenen imamların hayat ve eserleri kısaca ele alınmıştır. İkinci bölümde müellifin eserde ihtilaf olduğuna dair rumuzla işaret ettiği yerler çalışılmış ve her bir imamın görüşü incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan ve İmameyn’in her ikisinin veya herhangi birinin ihtilafı bulunduğu halde rumuz konulmamış olan, ancak rumuz konulması gereken 43 mesele tespit edilip incelenmiştir.

Çalışmanın sonucunda, her bir müctehidin kendi düşünce sistemi içerisinde genel prensipleri olduğu ve bu prensipler neticesinde de her müctehidin, kendi usulüne göre gerektiğinde farklı görüşler ortaya koyduğu anlaşılmıştır. Hanefi mezhebinin oluşmasında ve gelişmesinde en büyük paya sahip olan bu müctehidler farklı görüşler serdetmeye sevk eden usullerinin ve genel prensiplerinin tespit edilmesine ihtiyaç bulunduğu kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, es-San‘ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, Meclisü'l ilm 1972.
- Ali b. Sultan Muhammed el-Kâri (v. 1014), *el-Esmaru'l-Ceniyye fi Esmâi'l-Hanefiyye*, Bağdat 2009.
- Ali b. Sultan Muhammed el-Kâri (v. 1014), *Fethu Babi'l İnaye bi Şerhi'n Nukaye*, Daru'l Erkam, Beyrut 1997.
- Aynî, Ebu Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed, *el-Binaye fi şerhi'l-Hidaye* (Tahkîk, Emin Salih Şaban), Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2000.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256), *el-Câmi'us-sahih*, Beyrut Bty.
- Burhanü's-Şerîa, Burhanüddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdilazîz el -Buharî el-Merginanî, *el- Muhîtu'l Burhanî fi'l fikhin Nu'manî* (Abdulkerim Sami el-Cündî), Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003.
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali Er-Râzi, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Darü'l Beşâiri'l İslamiyye, Medine 2010.
- Cevdet Paşa, Ahmet, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, Matbaay-ı Osmaniyye, Dersâadet, madde:1516.
- Dârekutnî, Alî b. Ömer (v. 385), *es-Sünen*, Beyrut 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (275), *Sünen-ü Ebî Davud*, Müessesetü'r Risale-i Naşirûn, Beyrut 2015.
- Ebû'l Vefâ, Abdulkadir el-Kureşî, (v. 775), *el-Cevâhiru'l Mudîe fi Tabakâti'l Hanefiyye*, Beyrut 2005.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 6. Baskı, İstanbul (Ensar Yayınları), 2016.
- Ganim el-Bağdâdî Ebû Muhammed Gıyâsüddîn (v. 1032), *Mecma'u'd- Damânât*, Daru's-salam, Byy 1999.
- Haddâdî, Ebû Bekir b. Ali (v. 800), *el-Cevheretü'n-Neyyire Şerh-u Muhtasar-il Kudûrî*, Basım Yeri ve Tarihi Yok.

- İbn-i Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (v. 1252), *Reddü'l Muhtar ale-d Dürri'l Muhtar Şerhu Tenviru'l Ebsar*, Daru Alemlî Kütüb, Riyad 2003.
- İbnü'l Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (v. 861), *Şerh'u Fethu'l Kadir*, Daru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ'lâmü'l-muvakkîn an rabbi'l-âlemin*, Dâru İbni'l-Cevzi, Demmâm 1423.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, (Tahkîk, Muhammed Fuat Abdulbâki), Dâru İhyâi'l Kütübî'l Arabiyye Bty.
- İbn-i Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî (v. 1005), *en-Nehru'l Faik Şerh'u Kenz'i d-Dekâik*, Beyrut 2002. Daru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 1997.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, Müessesetü'r Risale-i Naşîrûn, Beyrut 2015.
- İbnu's Saatî, Ebü'l-Abbas Muzafferüddin Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdadî, *Mecmeu'l Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, (Tahkîk Eden, İlyas Kaplan), Daru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 2005.
- Karaman, Hayreddin, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Kâsânî, Alâüddin Ebi Bekr b. Mes'ud, (v. 587), *Bedâyi'u's Sanai'fi Tertibi's Şerai'*, (Tahkîk ve Ta'lik, Eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid ve Eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud), Daru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 2003.
- Kâsımî, Gulam Mustafa es-Sindî, *Şerhu Muhtasari'l Kuduri*, Daru İbn-i Kesîr, Beyrut 2014.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Kudûrî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed (v. 428), *el-Muhtasar*, (Tahkîk, Şeyh Kâmil Muhammed Avîde), Daru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut 1971.
- Merginânî, Burhâneddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr (v. 593), *el-Hidâye Şerhu Bidayeti'l Mübtedi*, Daru'l Erkam, Beyrut Bty.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud (v. 683), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut Bty.

- Meydâni, Abdülğanî el-Guneymî ed-Dımaşki, (v. 1298), *el-Lübâb fî Şerhi-l Kitab*, Mektebetü'l İlmi'l Hadîs, Dımeşk, 2002.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmuz b. Ali Muhyiddin, (v. 885), *Dürerü-l Hükkam fî Şerh-i Ğureri-l Ahkâm*, Basım Yeri ve Tarihi Yok.
- Öğüt, Salim, “Ebû Yusuf”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.
- Özdemir, Ahmet, “İmam Ebu Yusuf’un Fukaha Tabakâtındaki Yeri”, *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 491-508, Mart 2013.
- Özel, Ahmet, *Hanefî fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara 2014.
- Saymerî, Hüseyin b. Ali, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*, Beyrut 1976.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1984.
- Serahsî, Şemsü-l Eimme Ebû Bekir Muhammed, (v. 483), *el-Mebsût*, Daru'l Ma'rife, Beyrut 1989.
- Şa'ban, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkhi'l İslamiyye*, el-Mektebetü'l Hanîfiyye, Bty.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan (v. 189), *el-Camiu's-Sağir*, İdaretü'l Kuran ve'l-Ulûmi'l İslamiyye, Pakistan 1990.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan (v. 189), *el-Asl* (Tahkîk, Muhammed Boynukalın), Daru İbn Hazm, Beyrut 2012.
- Şeyhîzade Dâmad, Abdurrahman b. Mehmed b. Süleyman (v. 1078), *Mecma'ül Enhür fî Şerhi Mülteka-l Ebhur*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1998.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame, (v. 321), *Muhtasar-ut Tahâvî*, (Tahkîk Eden, Ebu'l Vefa el Afgânî), Beyrut 1986.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame, (v. 321), *Şerhu Meâni'l Âsâr*, Alemü'l Kütüb 1994.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame, (v. 321), *Şerhu Müşkili'l Âsâr*, Müessesetü'r Risale, Beyrut 1994.

Taş, Aydın, “Şeybânî”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010.

Uzunpostalıcı, Mustafa, “Ebu Hanife”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994.

Yaylalı, Davut, “Mevsîlî”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2004.

Zeydan, Abdulkerim, *el-Medhal li-Diraseti 'ş-Şeri 'ati'l-İslamiyye*, Beyrut 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Seyfullah KARA
Doğum Yeri ve Tarihi	Tirebolu- 20/01/1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı (2007-2017) Giresun Üniversitesi (2017- Halen)
İletişim	
E-Posta Adresi	seyfullah.kara@giresun.edu.tr
Tarih	20/12/2017